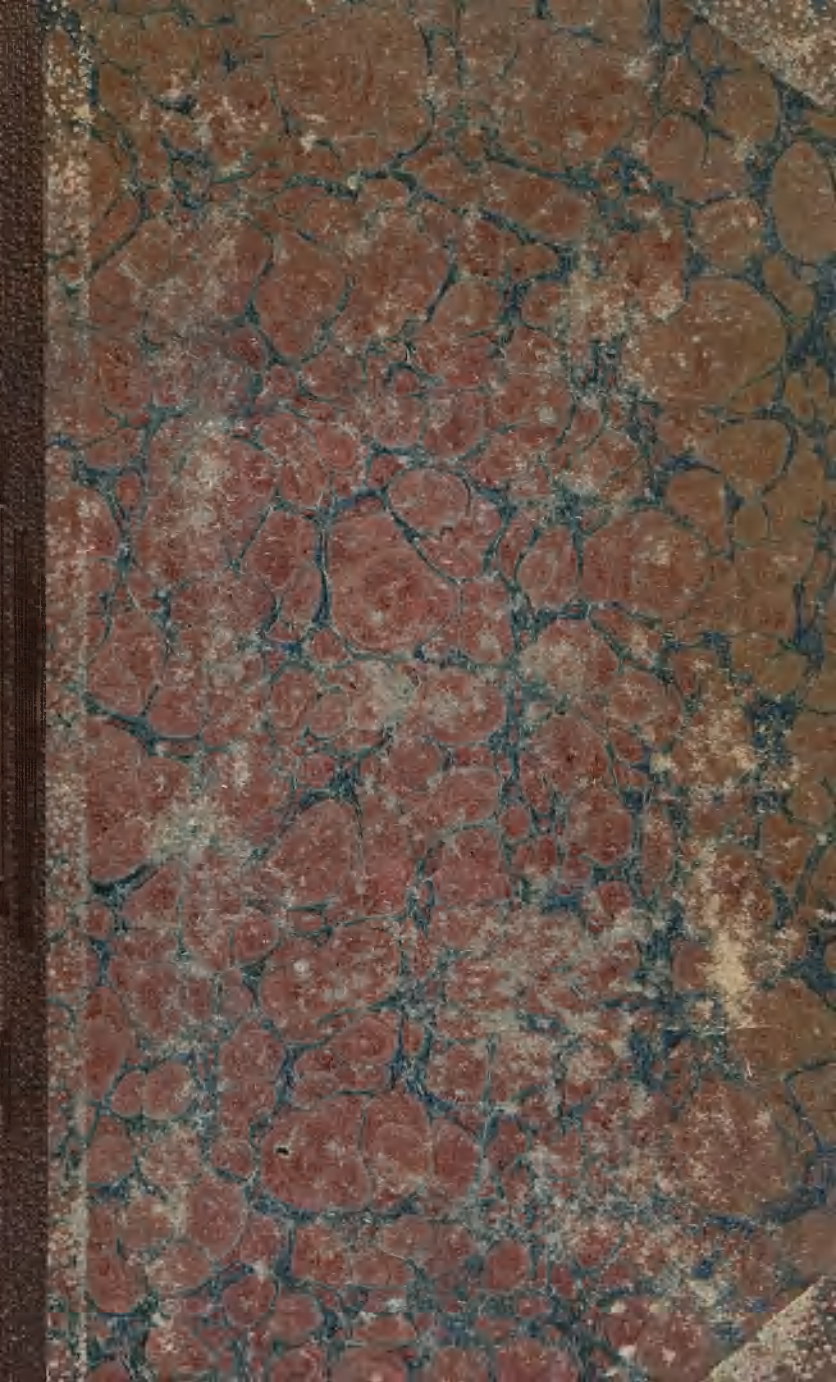

A 948.3

MATERIAŁY

DO DZIEJÓW BEZKRÓLEWIA PO ŚMIERCI AUGUSTA III.
I PIERWSZYCH LAT DZIESIĘCIU PANOWANIA STANI-
SŁAWA AUGUSTA PONIATOWSKIEGO.

(Przedruk z Dziennika literackiego z r. 1857.
z niektórymi odmianami w tekście i z przydaniem dokumentów
tam nie umieszczonych.)

Redakcja „Katedra”

TOM II.

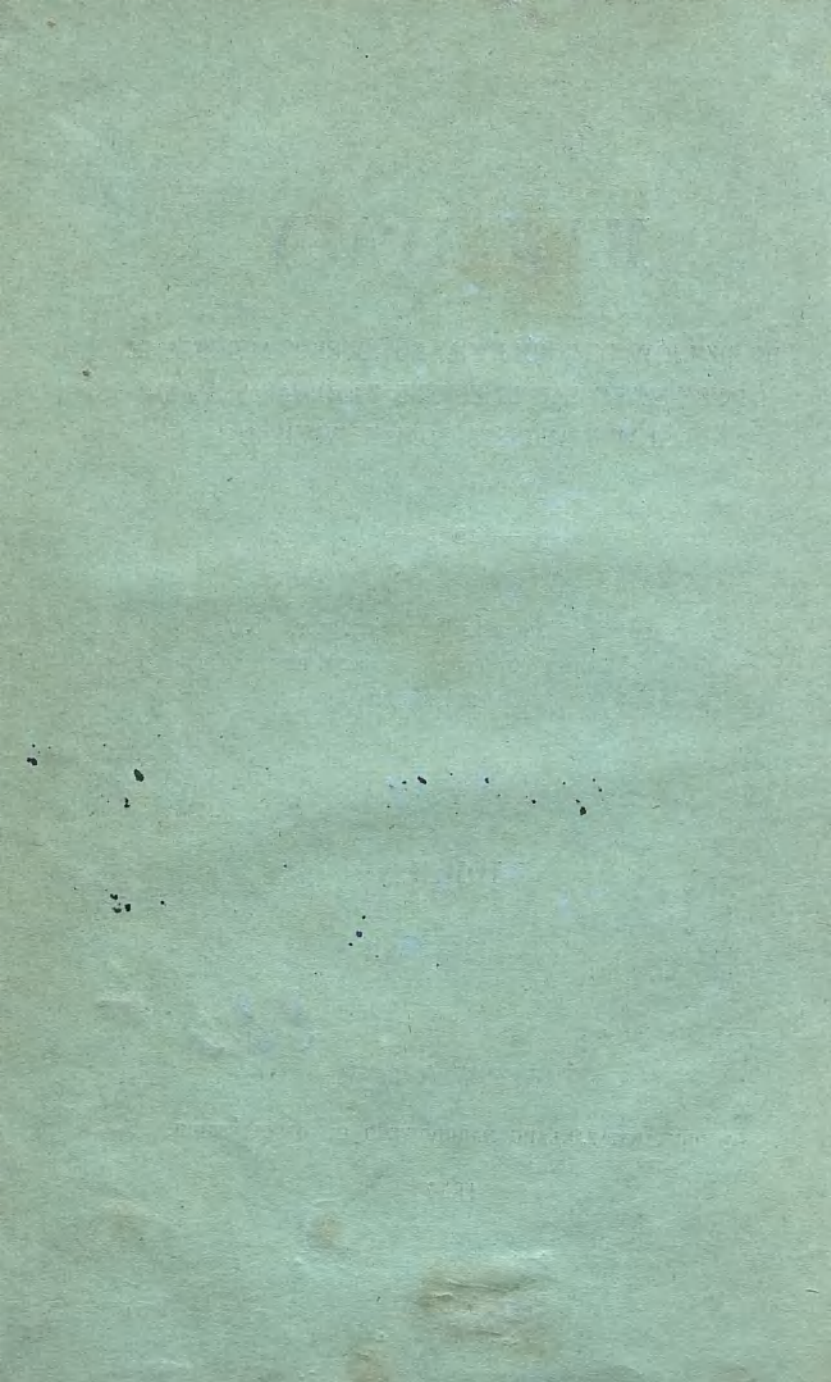
WATOLIK
Spółka wydawnicza z ogr. odp.

283 b

WE LWOWIE.

W Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

1857.

MATERIAŁY HISTORYCZNE Z W. XVIII.

Tom II.

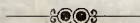
NATURAL HISTORY MUSEUM

1891

Dziesiąt do nr 17483

MATERIAŁY

DO DZIEJÓW BEZKRÓLEWIA PO ŚMIERCI AUGUSTA III.
I PIERWSZYCH LAT DZIESIĘCIU PANOWANIA STANI-
SŁAWA AUGUSTA PONIATOWSKIEGO.

(Przedruk z Dziennika literackiego z r. 1857.
z niektórymi odmianami w tekście i z przydaniem dokumentów
tam nie umieszczonych.)

KATOLIK

Spółka wydawnicza z ogr. odp.

TOM II.

2836

WE LWOWIE 1857.

Nakładem M. P.

(GŁÓWNY SKŁAD W KSIĘGARNI K. WILDA.)

MATERYAL

PO DZIENIE WIEKOWIA PO POLSKIEJ KULTURZE
I PIERWSZYCH LAT DZIESIECIU PRAWYMI STAN
SŁAWA AUGUSTA KONSTANTOWSKIEGO

23641

I

KATOLIK

Spółka wydawnicza z ogr. odp.

888

A 948/2

50.000,-

W Drukarni Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich.

Pod bezpośrednim zarządkiem W. Manieckiego.

Bz 101
23641 I

1) Copia Schreibens des Landrath von Ahlefeld ad Magistratum Thorun. d. d. Pappow d. 18. Dec. 1772.

P. P.

Wenn gemäss der Königl. Allerhöchsten Decision vom 23. m. p. die Güter Leibitsch nebst der Mühle und Kupfer-Hammer, Grembocin, Rogowo, Papowo, Lulkau, Lissomitze, Przyszek, Jarske, Czarnowo, Smogursek, das Schloss Birglau, Łazin, Pansau, Swyriun, Schmolle, Rogowko, das Dorf oder Vorwerk Seide, die Mühle zum Leinen oder Pachur, das Dorf Birglau, Węgorzin, Kielbassin, Korit, Lubianke, Schribernek, Gostkowo, das Dorf Rimanowo, Grosse und klein Boesendorf, Stanislawko, Toporzysk, Kenotzko, die Barban oder Bar-Mühle, der Bruch, Sieroko, und Ziegelscheune, Lesse, Mlewo, Mlewnice, Borowno, Orzechowo, Richnowo, und Alt-Thorn, zwar der Stadt Thorn eigenthümlich doch nicht als territorium bleiben, sondern hinkünftig unter Königl. Preuss. Landes-Hoheit stehen sollen, und mir dahero aufgetragen worden, solche des fördersammsten zu consigniren ich auch um dieses zu bewürcken bereits auf der Reise begrifen bin, und morgen mit Consignirung des Schlosses Birglau und dessen Dependentien den Anfang machen werde, so ermangele ich nicht von diesem Vorgange E. Hochweis. Magistrat der Stadt Thorn ergebenst zu avertiren, auch lebe ich der festen Hofnung, dass mir in diesem meinem aufhabenden Geschäfte abseiten E. Hochweis. Magistrats nicht nur nicht einige Hindernisse gemacht werden werden, sondern auch selbiger die Güte haben werde, denen Dörfern aufzugeben, sich in keinem Stücke zu opponiren und hartnäckig finden zu lassen, sondern alles beyzutragen, was nur irgend diesem Geschäfte ein früheres Ende geben könne.

II

2) Responsoriae Mgtus d. d. 19 Dec. 1772.

Aus Ew. Schreiben vom 18. d. M. haben wir ersehen, dass sämmtlich hiesige darinnen benannte Stadt-Güter künftighin unter Königl. Preuss. Landes-Hoheit stehen sollen, und dass Dieselben daher den Auftrag erhalten, selbige zu consigniren, auch mit solcher Consignation jetzt wirklich den Anfang in Birglau machen wollen. Da diese Sache, wie Ew. selbst zu erkennen die Gewogenheit haben werden, vor uns von der äussersten Wichtigkeit ist, so sehen wir uns genöthiget, dieserhalb selbst bey der Allerhöchsten Person S. K. M. von Preussen unsere unterthänigste Vorstellungen zu thun, auch nach habender Obliegenheit an Unsern Landes-Herrn J. K. M. von Pohlen das Vorgehende zu berichten. Wir nehmen uns daher die Freyheit Ew. ergebenst zu ersuchen mit der vorhabenden Consignation noch so lange Anstand zu nehmen, biss die Allerhöchste Kön. Resolution auf dieses unser unterthänigstes Gesuch eingelaufen seyn wird.

3) Copia litterarum Magistratus Thorunensis ad S. R. M. Prussicam d. d. 19. Xbris 1772.

Die Allerhöchste Huld, welche Ew. etc. durch ein Allerhöchstes Königl. Handschreiben uns und dieser Stadt zu erweisen, und darinnen von der Fortsetzung Dero Königl. Gnade uns zu versichern allergnädigst geruhet haben, hat in uns alle Danckbegierde und Verehrung aufs neue rege gemacht, wozu wir uns schon lange tief verpflichtet erkennen. Durch diese ausnehmende Königliche Huld und Gnade ermuntert und von dem Gefühle unsers äussersten Elendes durchdrungen, erkünnen wir uns, Allerhöchst Dero Erbarmen gegen diese bedrängte und nothleidende Stadt fussfällig anzuflehen, nachdem wir mit unaussprechlicher Betrübniss erfahren, dass der Herr Landrath von Ahlefeld auf Allerhöchsten Befehl dieser Stadt Landgüter, um selbige den

III

Königlichen Ländern einzuverleiben, zu beschreiben angefangen. Auf Ew. etc. allerhöchsten Befehl haben wir unsere uralte Privilegia auf besagte Güter willigst produciret. Nicht aber diese unsere gerechteste Titel, nicht der viele Jahrhunderte hindurch fortgesetzte ruhige Besitz, nicht die feyerlichste Bestätigung unserer Privilegien im Olivschen Frieden, sondern Ew. etc. weltbekannte und ausnehmende Grossmuth und Wohlthätigkeit sind es, worauf wir unsere fussfällige demüthigste Bitte gründen, damit dieser Stadt ihre Besitzungen, welche zur Erhaltung derselben nach dem bisherigen Verhältniss wesentlich nothwendig und unentbehrlich sind, und deren Absonderung uns dahero den äussersten Verfall und Ruin zu wege bringen würde, in Allergnädigste Rücksicht auf unsere bisherige harte Schicksale, die besonders in diesem Jahrhundert die Stadt getroffen, in unverändertem Zustand gelassen werden möchten, und zum dauerhaften Denckmal, welches Ew. etc. für Allerhöchst Dero Erbärmende Gnade und Verschonung auf die Nachwelt gestiftet haben, dienen könnten. Wir ersterben etc.

4) **Copia Litter. Mgtus. Thornn. an die Herren Commis-**
sarios d. d. 29. Xbr. 1772.

Nachdem Ew. etc. kraft der Hochverordneten König. Preuss. Kriegs- und Dom. Kammer zu Marienwerder ertheilten Commission dieser Stadt Deputirten die Eröffnung gethan, dass der Stadt gehörige und nebst derselben unter Königl. Pohl. Hobeit stehende Güter der Stadt eigenthümlich verbleiben, aber unter Königl. Preuss. Landes-Hobeit gezogen werden sollen: so haben wir mit Zuziehung dererjenigen, welche zu den öffentlichen Berathschlagungen dieser Stadt gehören, Ew. etc. in aller Ergebenheit hiemit zur schuldigen Antwort zu ertheilen die Ehre, dass nach dem Eide und Pflicht, womit wir Sr. Maj. dem Könige von Polen verbunden sind, bey aller Ehrfurcht, deren wir uns gegen S. K. M. von Preussen allerhöchste Willensmeinung

schuldig erkennen, und bei aller Hochachtung, welche für Ew. etc. wir hiemit contestiren, es nicht in unsern Händen stehet, auf eine werckthätige Art an diesem Geschäfte Antheil zu nehmen. Wir hoffen zuversichtlich, da wir hiebey aus obigen Ursachen nicht concurriren können, dass solches uns nicht werde ungnädig ausgelegt werden, und haben übrigens die Ehre etc.

**5) Copia Commissorii für den Kriegs- und Domainen-Rath
Valentin und den Landrath Tyczka d. d. Marienwerder
d. 20 Xbris 1772.**

Nachdem S. Königl. Maj. von Preussen u. a. h. auf die wegen des thornischen Territorii allerunterthänigst eingesandte Commissorialischen Berichte und Untersuchungs-Recesse festgesetzt und befohlen, dass bemeldtes Stadt-Territorium näher bestimmt und eine neue Gräntz-Beziehung vorgenommen werden soll; so haben zu Bewirkung dieser Allerhöchsten Königl. Willensmeinung, der H. Ober-Präsident von Domhardt resolviret, dass die Direction dieses ganzen Geschäfts dem H. Kriegs- u. Domainen-Rath Valentin übertragen, der H. Landrath v. Tyczka zum Commissario denominiret und der H. Ingenieur-Lieutenant Wulff zu Vollziehung sothaner Gräntz-Beziehung und zur Aufnahme des von S. Königl. Maj. Allerhöchst selbst verlangten Plans ihm zugeordnet werden soll.

Wir haben also zeförderst dem H. Kriegs- und Domainen-Rath solches nicht allein bekannt machen, sondern auch zugleich denselben benachrichtigen wollen, dass der H. Landrath von Tyczka und H. Lieutenant Wulff sich den 27. dieses in Culm einfinden und seiner daselbst erwarten werden, um sich ohne Auffenthalt diesem gemeinschaftl. Auftrage zu unterziehen. Zu dessen pflichtmässigen und genauen Befolgung aber wird überhaupt Commissariis hiebei das Allerhöchste Königl. Decisio-Rescript vom 23. Nov. in originali nebst sämmtlichen in dieser Sache bereits

verhandelten *Actis* communiciret, und da der ausführliche Inhalt desselben eine ganz bestimmte Vorschrift enthält, wie hiebei verfahren und zu Werke gegangen werden soll; so werden Commissarii schlechterdings auf den buchstäblichen Inhalt des gedachten Allerhöchsten Rescripti hiemit verwiesen und wollen wir die darüber aufgenommenen Recesse nebst einem completeu Situations-Plan über diese neue Gräntz-Beziehung zur Einschickung an S. K. M. Höchste Person erwarten, welcher letztere dergestalt auszufertigen ist, dass in selbigen sowohl das der Stadt Thorn unter Königl. Preuss. Hoheit verbleibende Territorium ursprüngliche Patrimonium oder Weichbild, nach der Liste sub Nr. 1. als auch alle übrige in der Liste sub Nr. 2. aufgeführte Güter, deren Dominium der Stadt unter Preuss. Hoheit verbleibet, so wie es die Schluss-Clausul des Königl. Allerhöchsten Rescripti vorschreibt, gezeichnet, und durch Gränzzüge und Pfahlmarken distinguiret werden soll.

Dem Magistrat zu Thorn ist bereits vorläufig mittelst Notificatorii vom heutigen dato von dieser nähern Bestimmung ihres städtischen Territorii und der zugleich vorzunehmenden neuen Gräntz-Beziehung Nachricht gegeben und hat Commissio, sobald sie in Thorn eingetroffen seyn wird, dem Magistrat den Endzweck Dero Dorthinkunft zu eröffnen, demselben von dem Inhalt der Allerhöchsten Königl. Entschliessung zu informiren und den Antrag zu thun, dass Magistratus zwey aus seinen Mitteln mit gehöriger Vollmacht versehene Membra deputire, die sothanem Gräntz-Beziehungsgeschäfte von Anfang bis zu Ende beywohnen und die Richtigkeit des darüber zu fertigenden Plans attestiren; wor-nächst demselben annoch bekannt zu machen ist, dass er in Absicht der unter Preuss. Hoheit gezogenen Güter, die Huldigung bey dem Königl. Ober-Hof- und Landes-Gerichte zu leisten, auch zu dem Ende, per deputatos in Marienwerder sich den — — einzufinden habe.

Endlich aber hat Commissio über den ganzen Vorgang dieses Geschäfts eine besondere öffentliche Acte zu

entwerfen, um solche mit ihrer und des thornischen Magistrats Unterschrift denen commissorialischen Actis und Recessen beyzufügen, und wird ihnen zu Führung der letztern der hiesige Kriegs- und Domainen-Kammer-Secretaire Culsow mitgegeben. Marienwerder d. 20. Decembris 1772.
Königl. Preuss. Marienwerderische Kriegs- u. Dom.-Kammer.

Vorhoff

Scheffner

v. Gaudi

6) **Copia des Königl. Preuss. Mandats zur Huldigung.**

Wir Friedrich von Gottes Gnaden König von Preussen, Marggraf zu Brandenburg, des heil. Römischen Reichs Ertzkämmerer und Churfürst, Souverainer u. Oberster Hertzog von Schlesien, Souverainer Printz von Oranien, Neuchatel und Vilangen, wie auch der Graffschaft Glatz; in Geldern und Magdeburg, Cleve, Jülich, Berge, Stetin, Pommern, der Cassuben und Wenden, zu Mecklenburg und Crossen Hertzog, Burggraf zu Nürnberg, Fürst zu Halberstadt, Minden, Camin, Wenden, Schwerin, Ratzeburg, Ost-Friessland, Menrs, Graf zu Hohenzollern, Ruppin, der Marck, Ravenberg, Hohenstein, Mecklenburg, Schwerin, Bühren und Leerdam, Herr zu Ravenstein, der Lande Rostock, Stargard, Lauenburg, Bütow, Arley und Breda etc. entbieten der Stadt Thorn Unsern freundlichen Gruss und geneigten Willen zuvor und fügen derselben hindurch zu wissen,

Dass alle diejenigen Güter der Stadt Thorn, welche nicht in dem Bezirk des derselben durch das Privilegium des deutschen Ordens de A. 1251 verliehenen Territorii belegen; sondern von ihr nach der Zeit erst durch besondere Verträge, als Privat-Güter, acquiriret, und nie ihrem eigentlichen Weichbilde einverleibet worden, zu unserm Territorio geschlagen und unter Unserer Landes-Hoheit, jedoch dergestalt, dass der Stadt Thorn das Privat-Eigenthum derselben verbleibe, gezogen werden sollen.

Wenn nun solcher Gestalt die Stadt Thorn in Ansehung dieser Besitzungen Uns, als ihren Obersten Landes-

Herrn zu erkennen, und Uns daher gleich andern Vasallen den schuldigen Eid der Treue und Unterthänigkeit zu leisten verbunden ist, so befehlen Wir derselben hiemit in Conformität des von Uns unterm 13. 7bris c. a. erlassenen hiebeikommanden allgemeinen Convocations-Patents so gnädig als ernstlich, den 14. Tag a dato des auf dem Duplicat dieses Unsers Allergnädigsten Befehls, zu verzeichnen den Anerkenntnisses der ihr geschehenen Insinuation desselben durch ihre nach Mass-Gabe obgedachten Convocations-Patents mit beglaubter von allen drey Ordnungen zu unterschreibenden und mit dem gewöhnlichen Stadt-Siegel bestätigten Vollmacht, zu versehende Deputirte, vor Unserm Ober-Hof- und Landes-Gericht zu Marienwerder zu erscheinen, und Uns in Ansehung obbemeldter unter Unsere Landes-Hoheit gehörigen Güter den schuldigen Eid der Treue und Unterthänigkeit, bei Vermeidung der sonst unausbleiblich aus dessen Verweigerung für sie erwachsenden nachtheiligen in dem Convocations-Patent angedeuteten Folgen, allergehorsamst abzuleisten. Gegeben Marienwerder den 24. Decembris 1772.

Sr Königl. Maj. von Preussen zum Ober-Hof- und Landes-Gerichte verordnete Präsident und Räthe.

(L. S.)

V. Finkenstein.

7) Copia literarum ad Sacram Regiam Majestatem Magistratus Civitatis Thorunensis de dat. 31. Dec. 1772.

Per literas ad Sacram et Serenissimam Regiam Majestatem Vestram, Dominum Nostrum indulgentissimum, ea, qua debemus, animi devotione nuper die 19. hujus mensis directas Eidem exponere adducti sumus, quo in statu essemus, cum Serenissimi Borussiae Regis Consiliarius in describendis bonis nostris nos sibi praesto esse requireret. Adsunt vero nudius tertius alii Commissarii, quibus a Camera rerum belli et oeconomicarum, quae Mariae insulae est, in mandatis datum fuit, ut ex praescripta formula Civitatis

bona vix non omnia, quæ hætenus, æque ac Civitas ipsa Sacræ ac Serenissimæ Regiæ Majestati Vestræ, Domino Nostro Clementissimo, paruerunt, ad Serenissimi Borussia Regis ditionem referrent, eaque a reliquis, quæ nobis supersunt, paucissima, terminis positis secernerent Quo facto iidem literas mandati, Citatorium vocant, ad nos pertulerunt, quibus nisi iuramentum fidelitatis Serenissimo Borussia regi præstare, et in eum finem internuntios nostros ab ordinibus Civitatis huius plena facultate instructos intra dies quatuordecim Mariæ insulam ibidemque ad supremum Iudicium Aulicum mittere velimus, quicquid malorum refractarios manere solet, expectare iubemur. Cum autem quantum malorum iam exhausimus Sacræ ac Serenissimæ Regiæ Majestati Vestræ, Domino Nostro Clementissimo cognitum perspectumque, Eidemque fidelium subditorum rei defendendæ studium animumque a Deo injectum esse, sciamus, dubium nobis non est, Sacram ac Serenissimam Regiam Majestatem Vestram, Dominum Nostrum Clementissimum, nobis hac in perturbatione nostra adiumento præsentissimo esse futuram, quo minus mediis omnibus destituti adversæ fortunæ, malis et duræ necessitati succumbamus, sed (nisi?) salutis miseræ Civitatis huius, imo personarum nostrarum securitati mature realiter provideatur. Proinde quam urgentissimis possumus precibus demississime Sacram et Serenissimam Regiam Majestatem Vestram, Dominum Nostrum Clementissimum, rogamus, obsecramus et obtestamur, velit gratia et auctoritate Sua Regia efficere, ut illud homagium, quod nobis iniunctum est, plane nobis remittatur, vel aliquanto longius tempus sine contumaciæ metu nobis permittatur, donec benigniora consilia aliam viam invenient, quod paratissimis perpetuisque obsequiis in debita fide et subjectione omnibus viribus humillime demereri annitemur. Quemadmodum quod ad officium bonorum et fidelissimorum subditorum circa initium novi anni pertinet, ut Deus Sacram et Serenissimam Regiam Majestatem Vestram, Dominum Nostrum Clementissimum, quam diutissime salvam, incolumem omnibusque re-

IX

giis fortunis affluentem servet; omniaque Consilia, quibus Eadem Reguo Suo pacem reddere studet, felicem exitum largiatur, ardentissimis votis exoptamus.

8) Declaration.

Comme il paroît, que l'on employe toutes sortes de moyens pour soumettre la présente Confédération générale à différents evenemens arbitraires, & pour la faire principalement dépendre de la diète: Le Soussigné Ministre Plenipotentiaire de S. M. le Roi de Prusse se voit obligé de déclarer, qu'il ne permettra aucunement des restrictions de cette nature; mais que la Confédération ne finira que, lorsque les circonstances n'exigeront plus sa durée; lorsque les traités de cession avec les trois Puissances seront conclus, & que les arrangemens par rapport au gouvernement auront été réglé en entier de concert avec les dites Puissances. Fait à Varsovie ce 26. Avril 1773.

9) Note.

Les sousignés ont ordre d'adresser a Msr. de Benoit Ministre plenipotentiaire de S. M. le Roi de Prusse le contenu ci-dessous:

Les trois Cours alliées de Berlin, Vienne & Petersbourg après avoir annoncé simplement leurs pretensions sur la Pologne dans les Déclarations uniformes du mois de Septembre dernier, en ont développé les titres dans des exposés respectifs remis le 9. Mars de l'année courrante au Ministère de Pologne. Celui-ci a eu ordre le 18. Avril de donner sur ces exposés aux Ministres des trois Cours les reponses, dans lesquelles les droits de la Republique de Pologne sur tous les domaines sont appuyés des preuves les plus evidentes contre toutes les pretensions formées à sa charge. Mais comme la Republique ne voit pas qu'on ait donné jusqu'ici à ces reponses l'attention qu'elles meritoient & puisque les trois Cours n'en persistent pas moins

avec insistance dans leur demandes, il devient necessaire pour la Pologne de réquerir ces mêmes Cours, comme elles en sont réquises formellement par la Note presente de consentir à l'intervention amicale des Puissances neutres & garantes de nos Traités pour l'examen des droits & pretensions respectives, afin que les trois Cours nos Voisines ne soient pas juge & partie dans leur propre cause & que la Republique de Pologne soit à l'abri des lesions, que de telles circonstances entraînent à leur suite. A Varsovie le 5 Mai 1773.

Młodziejowski E. de P. Gd. Chanc. de Pologne.

Le Prince Czartoryski Gd. Chanc. de Litthuanie.

Jean de Borch Chancelier du Roïaume.

J. Chreptowicz Chancelier de Litthuanie.

¹⁰⁾ **Reponse à la Note polonoise du 5 Mai.**

Le Soussigné Ministre Plenipotentiaire de S. M. le Roi de Prusse a reçu par Messieurs les Chanceliers de la Republique une Note datée du 5 de ce mois dont le commencement se trouve à la verité adressé à Lui, mais quant à la voix qui s'eleve en suite dans cette piece au nom de la Republique, pour parler directement aux Cours, afin de les réquerir de consentir à une intervention, tandis qu'elles ont deja fait remettre au Ministère polonois l'exposé de leurs droits fondés sur des preuves irrefrayables & rendus plus incontestables même par la réplique insuffisante qui y a été faite de la part de la Pologne, le sousigné ne sauroit lui assigner d'autre reponse, que le contenu des differentes declarations des trois puissances voisines & nommement celle du 2 de Fevrier, dans laquelle elles ont fixé une alternative assez remarquable pour la Pologne-savoir: l'arrangement définitif au 7. de Juin ou l'extension de leurs pretensions. Malgré ce langage decisif & irrevocable, le sousigné voit avec douleur & compassion cette diète s'ecouler en minuties, chicanes & disputes sur des mots & ce terrible terme s'approche sans faire fremir les auteurs de ces

rétardemens. C'est au reste à ceux-ci à répondre à l'insidieux argument, que les Puissances ne sauroient être & juges & parties. A qui est la faute de ce qu'elles ont été à la fin reduites à se faire justice elles mêmes, si ce n'est à ce malheureux esprit de domination qui, empruntant toutes les voix, prenant toutes les formes, à excité les troubles, allumé la guerre civile, & en a produit à la fin une sanglante entre la Russie & la Porte qui dure depuis quatre ans. Qu'il soit permis au soussigné d'ajouter à ces réflexions une dernière à la quelle il espere ne plus voir opposer l'intrigue & les rétarde mens. C'est que si les Etats confédérés & rassemblés en diète veulent continuer à se laisser détourner à la nomination de la Delegation qui doit traiter avec les Ministres, munie pour cet effet des pleinpouvoirs nécessaires & pleinement arrangée dans l'espace de huit jours, on ne sauroit aucunement répondre des suites que de pareils délais doivent naturellement entraîner. Varsovie ce 6. Mai 1773.

de Benoit

¹¹⁾ *Note donnée aux Maréchaux de la Confédération générale et à la fois de la diète par Messieurs les Ministres des Cours de Vienne de Pctersbourg et de Berlin le 14. Mai 1773.*

Les Soussignés Ministres Plenipotentiaires après avoir epuisé depuis un moi toutes les voyes de la persuasion & de la douceur pour éviter les moyens durs, qu'ils sont autorissés de la part de leurs Cours respectives d'employer, en cas qu'on voulut trainer l'arrangement définitif avec les puissances voisines, ont été également afligés et etonnés de voir paroître un projet d'acte absolument contraire à la dignité de leurs Cours & aux égards dûs à leurs personnes, en voulant les exposer à traiter avec une délégation sans pleinpouvoirs. Les Soussignés Ministres Plenipotentiaires

se voyent par conséquent obligés non seulement de protester contre le dit acte, mais déclarent aussi que si celui qui a été proposé et lu le... par S. E. M. le Marechal de la Confédération ne passe pas aujourd'hui, ils se verront forcés d'en venir à l'exécution des menaces annoncées par les déclarations de leurs Cours. Dès lors ils ne feront plus le moindre pas pour une négociation, mais attendront le terme du 7. de Juin. Les Etats assemblés ne sauroient ignorer les suites que l'expiration inutile du dit terme entraînera suivant les déclarations des puissances. Les soussignés Ministres déclarent en même tems qu'ils regarderont tous ceux qui s'opposeront, comme les ennemis de leurs Cours & de leur Patrie.

12) Note uniforme du Ministère de Pologne aux Ministres de trois Cours qui partagent la Pologne.

Sa Majesté aiant fixé à aujourd'hui la signature de l'acte de la limite de la Diète & du pleinpouvoir des Délegués pris dans le Senat & dans l'Ordre Equestre pour traiter avec leurs Excellences Msrs. les Ministres Plenip. des Cours de Vienne de Petersbourg et de Berlin, au sujet de pretensions de ces Cours, dont les troupes entretenues en Pologne reduisent tous les païs à la plus grande misere, nommement les Palatinats de Posnanie, de Kalisz, de Siradie & Gnesne, de Brzesé en Kujavie & d'Inowroclaw, exigeant des fourrages exorbitans sans aucune bonification & faisant toutes sortes des vexations, comme on peut voir par les annexes ci-joints (a.b.c.) & le Roi vivément touché des malheurs de sa nation a donné ordre aux soussignés de requérir S. E. M. N. N. de donner des assurances par une reponse à la presente Note, qui seroit lu aux Etats de la Republique à la séance d'aujourd'hui, que du jour que commencera la negociation, les vexations de la part des troupes de ces Cours cesseront, que l'on n'exigera plus des fourrages & de vivres sans paiement, que l'on ordonnera tous les ménagemens possibles jusqu'au tems de l'evacuation de

XIII

ces troupes. On espere da l'equité de S. E. M. M. N. N. qu'il déferera à cette demande & que la Pologne, qui souffre depuis plusieurs années, ne fera plus exposée à supporter les torts, que les troupes étrangères lui ont fait jusqu' à present.

A Varsovie le 13 Mai 1773.

a) *Traduction de la Note de Mrs. le Général de Lossow remise aux Citoyens des trois Palatinats de la Grande Pologne, assemblés à Posnanie, afin de s'arranger avec lui.*

1) Le Générale de Lossow prie le Senat & l'Ordre Equestre des trois Palatinats de la Grande Pologne savoir de Posnanie, de Kalisz, & de Gnesne de lui donner un état exact de ce qu'on doit encore tant en argent que pour le *Wenspeln* & pour la livraison de fourrages.

2) Il demande une resolution finale, si les Palatinats susdits fourniront à l'avenir de quoi faire subsister les troupes de Sa Majesté le Roi de Prusse, qui sejourment dans ces Palatinats, & quels moyens ils employeront pour cet effet.

à Posnanie le 12. Mai 1773.

b) *Reponse à la Note susdite*

1) Comme la presente Assemblée se tient afin de s'arranger au sujet de deux contracts, on ne manquera pas de faire la liquidation de *Wenspeln*, de livraisons des fourrages & des payement en argent & sitôt que les tables signés par les Commissaires des districts & par l'Assemblée seront pleinement arrangés, on les remettra ensemble avec un état de ce, dont on est encore rédevable, entre les mains de Msr. le Générale Lossow.

2) L'Assemblée presente ne peut pas donner la resolution exigée au sujet de l'entretien des troupes de

S. M. le Roi de Prusse qui se trouvent dans ces palatinats, jusqu'à ce qu'elle n'aura pas la disposition des Etats de la Republique assemblé en diète en presence de leurs Excellences les Ministres de trois Cours alliés: d'autant plus, que les Palatinats n'ont plus ni de bled ni de l'argent et que la demande de l'évacuation des troupes étrangères est le premier objet de la diète presente.

3) Comme il est defendu de sortir de Posnanie & que la livraison de *Wenspeln* & des fourrages est devenu impossible vû qu'on a mis le scellé sur les greniers, l'assemblée prie que le scellé soit oté & qu'il soit permis de sortir de Posnanie, d'autant plus que les Citoyens ont peur par la de venir à Posnanie.

Fait à la session.

c) *Traduction de la seconde Note de Mr. le Général Losow après la quelle les Citoyens assemblés ont envoyé une éstaffete à Varsovie pour demanddr une resolution sur la conduite à tenir dans ces circonstances.*

Comme mes affaires ne me permettent pas, de rester plus long tems ici à Posnanie & que la liquidation des contrats & des restes n'est pas encore finie, je me borne, à declarer au Senat et à l'Ordre Equestre assemblés, que comme la presence des troupes prussiennes devient necessaire pour la sureté des Palatinats, & que par consequent il faut les entretenir, je laisse à délibérer s'il est mieux que les Palatinats se chargent eux-mêmes des livraisons pour ces troupes ou que chaque Commendement impose pour sa subsistence des fourrages en particulier. Jusqu'ici on a observé un certain ordre et les soldats ont été en discipline, mais il n'en sera pas de même lorsque les Commendemens exigeront eux-mêmes les fourrages. Par consequent l'Assemblée y donnant attention, prendra aisement une résolution stable, s'il vaut mieux qu'elle se charge de ces livraisons. Quant

à l'argent pour la viande dont on est encore rédevable selon le contrat & aux lettres de change du Juif Effraim, si tout cela n'est pas payé avant l'écoulement de ce mois, on enverra sur le champ l'exécution militaire tant à M^{rs}. les Commissaires, qu'à tous ceux qui ont signé le contrat.

Fait à Posnanie le 14. Mai.

Lossow.

¹³⁾ Réponse du Ministre de la Russie.

Le soussigné Ministre Plenipotentiaire de Sa Majesté l'Imperatrice des toutes les Russies à l'honneur de répondre à la Note qui lui a été remise de la part du Ministère de Sa Majesté le Roi & de la Republique de Pologne, que non seulement il fera passer à sa Cour la susdite Note, mais vu la turnure satisfaisante, que les affaires des trois Puissances commencent à prendre, il l'appuyera de raisons assés fortes & conformes aux circonstances, pour ne pas douter du succès de ce que Sa Majesté le Roi & la Republique de Pologne exigent.

Fait à Varsovie le 8/19 Mai 1775.

Le Baron de Stackelberg.

¹⁴⁾ Suite du journal des operation de l'armée Russe sur le Danube.

Le 23/4 Avril/Mai le Colonel Klitschka informé, que l'ennemi s'est enfermé dans le chateau de Kazaazman, y est allé avec son détachement, & a exigé qu'il se rende de bonne volonté, mais les Turcs demandoient un libre passage jusqu' à Varna. Le Colonel voyant que tout son monde ne désiroit que de se rendre maitre de la forteresse par assaut, a fait faire une batterie vis-a-vis la porte et entoura la ville. L'ennemi voyant ces preparatifs s'est rendu. Parmi les principaux prisonniers sont, le Chef nommé Mehmed Effendi Babada Aldy & quatre autre. On a trouvé dans le Chateau 12 pieces de canons, 15 falconets, 20 tonneaux

de poudre & quantité d'autres munitions. Après avoir pris ce qui pouvoit être d'usage, le Colonel a fait sauter en l'air la forteresse avec le reste.

Dans le même tems les habitans Turcs & Moldaviens du côté de Girsowo, ou commandoit Kadi Pascha, sont venu chez nous, et il n'y a que les Pachas seuls avec peu de troupes, qui sont allés se joindre au Vezir. Ce qu'il y a de plus singulier, les Turcs des villages, situés à 16. heures de marche, sont venu chez nous pour demander notre protection, accompagnés de leurs femmes & enfans.

En passant par le Danube, nos troupes ont envoyé plus de 4000 bœufs et moutons pris sur l'ennemi.

Le Colonel Borzow, commandant à Brailow, tant pour établir la communication avec le Colonel Klitschka, que pour poursuivre l'ennemi, a envoyé le 22/3 de l'autre côté du Danube le Lieutent. Sewericin avec de Cosaques. Celui-ci lui a rapporté le 23. qu'en passant par le village Asaklar (à 8 heures de Maczyn) il a delivré 160. familles chretiennes & 6. turques, qu'un detachement de Spahi a pris dans plusieurs villages pour les mener à Kazasira, mais y ayant appris par le fuyards de Babada, que le passage y est déjà occupé par le Colonel Klitschka, les Spahi les ont abandonné & se sont sauvés la nuit.

Le Général Major Potemkin ayant su, qu'un detachement de nos troupes en Bessarabie a passé le Danube, a envoyé vers Girsowo le Major Kachachin avec 200. Zaporoviens, qui y ayant chassé un piquet turc, le Lieutenant Colonel Fersen qui les suivoit, a occupé le 25. cette place.

Pour faire une diversion à l'ennemi, le Général Major Weisman a détaché le Lieutenant Colonel Blicher, commandant les postes sur le Danube & Dunawec dans le lac Resun (près de Babaday) & d'y inquieter l'ennemi. Ce Lieutenant Colonel est parti en consequence le 17/28. En passant près de l'isle Cydra (sur le lac Resun à 80 verstes du Danube) il fut remarqué par un détachement turc, posté dans le village Portische, mais qui s'est enfui dans la

mer noire. Il y a trouvé une grande quantité de canots, filets, une provision de poisson salé & séché.

Ayant pris ce qui lui convenoit, et exterminé par le feu le reste, il est revenu à son poste sans avoir plus vu l'ennemi.

Le 9°/₂₀ May le Capitaine Puléwitz, envoyé en patrouille de Girsowo par le Lieutenant Colonel Fersen, a trouvé en chemin un détachement turc, l'a battu, & fait trois prisonniers. Le même jour l'ennemi enfermé en Turtukan a fait passer sur notre bord Bin Bacha avec sa cavallerie, pour faire une tentative sur notre poste de Negoesz, mais a peine a-t-il paru, que nos Cosaques l'ont renversé avec tant de précipitation, que le chef fut fait prisonnier lui même avec 8 Turcs. Le reste a péri sur la place ou dans le Danube.

Le Général-Major Suwarow, ayant passé le Danube la nuit entre le 9 et 10°/₂₁ vis-a-vis Turtukay, a attaqué un corps de Turcs, plus de 4000, hommes tant cavallerie qu'infanterie & après une defense très vigoureuse ou ils ont perdu 1500 hommes sur la place, les a chassé de cette ville.

Il s'est emparé ensuite de toute la ville, du retranchement, des batteries, du camp & des bateaux, a distribué à son monde les dépouilles de l'ennemi, & a fait jeter dans le Danube 12 gros canons, il a pris avec lui 4. pieces, & la flotille consistant en 51. bateaux de différentes especes, 6. étendarts. Le reste comme le magasin à poudre, celui des vivres, la residence du Pacha & toute la ville furent réduits en cendres. Les Bulhars, habitans de Turtukay, sont transportés sur notre bord.

15) Copie.

S. Königl. Maj. in Preussen etc. Unser Allergnädigster Herr haben aus der Bürgermeister und des Raths der Stadt Thorn Vorstellung vom 7. dieses die Gründe, aus welchen Sie, dass der zur Huldigung, wegen der unter Königl. Lan-

des-Hoheit gehörigen Thornschen Stadt-Land-Güter, auf den 15. dieses angesetzte Termin verlängert werden möge, ersehen: und da Höchstdieselben des Thornschen Magistrats Gesuch in der Maasse, dass selbiger das Ende des vorseyenden Reichstages zu Warschau abwarten möge, um hiernächst seinen Obligenheiten nachzukommen, zu deferiren in Gnaden geruhet. Als machen Höchstdieselben vorgedachten Burgermeistern und dem Rath der Stadt Thorn solches hierdurch nachrichtlich bekannt, halten sich anbey von ihnen versichert, dass sie S. Königl. Maj. Gnade und Huld hieran erkennen, und sich derselben meritirt zu machen wohl angelegen seyn lassen werden.

Marienwerder d. 8. Juni 1773.

- 16) *Extrait d'une Lettre du Cte Romanzoff du 9. de Juin écrite à Msr. le Baron de Stackelberg du quartier général à l'embouchure de la riviere vis-à-vis de Kerszowo.*

Le Général Weismann a attaqué le 27. Mai v. st. à Karasou à 8 heures du matin un camp ture retranché de plus de 12000 hommes, la plupart infanterie, aux ordres du Sultan tartare Bachmet Gerey, d'Abdulla Arnaut, et de Gerkes Hassan Pachas. On leur a tué sur la place & dans la fuite jusqu'à 1500 hommes, fait prisonniers une centaine, pris neuf drapeaux, seize canons, tout leur camp & leur équipages. L'ennemi s'est enfui avec la plus grande précipitation vers Bazardgik. On l'a poursuivi au delà de dix verstes. Il n'y a que la Cavallerie qui ait donnée.

- 17) **Universal de la Confédération de Varsovie du 12 Juin 1773.**

Nous Maréchaux de la Confédération Générale de deux Nations conjointement avec Nos Conseillers jurés, réunis par des noeuds indissolubles le l'unanimité, savoir faisons à tous, & à chacun en particulier, à qui savoir apartiendra, que chacun qui s'étoit formé quelque idée de l'état florissant de la République, & qui se rapelle encore son accroissement;

ou qui dans des historiens dignes de foi avoit puisé une connoissance exacte de la gloire, dont elle jouissoit, de ces richesses & de ces forces, qui la rendoient jadis si respectable que chacun, dis-je fasse la dessus une reflexion impartiale & il avouera indubitablement, que l'état déplorable, ou elle est actuellement, et qui la fait ainsi envisager, ne sauroit nullement, etre comparé d'avec celui ou elle se trouva, il y a plusieurs années.

Il n'est que trop vrai que le dernier soulèvement a été la cause principale de la décadence de cette grande & puissante République, ce soulèvement dis-je, qui n'étoit pas en état, de résister à une puissance plus supérieure en forces, après avoir affoibli le soldat qu'il avoit armé, dissipé les revenus publics, & ayant enfin perdu toute espérance du secours quelconque, alla porter la République à cette extrémité, de soumettre les païs, dont elle étoit en possession pendant des siècles entiers, à un partage, que des puissances plus fortes demandent absolument. Nous en appellons à celui, qui est le scrutateur des pensées le plus secrètes des humains, qu'il nous juge, que la nation entière, aux yeux de la quelle nous exposons toutes nos actions, nous juge de même que, toute l'Europe decide enfin qui, à la face de tout l'Univers est regardé pour l'auteur des malheurs, des oppressions, des violences, & des excès terribles, dont la patrie infortunée étoit la victime, & qu'on prononce là dessus à qui il faut enfin attribuer le partage, & le demembrement des états de la République.

Ce n'est surement pas à la Confédération presente que l'on va imputer toutes ces infortunes, la quelle s'étant unie par un noeud legal, & ayant pris des voyes, que des experiences d'une politique bien entendue lui ont indiquée, va sauver toute la patrie de la dernière ruine, dont elle étoit menacée, & faire les derniers efforts, pour la retirer de l'abyme ou les cabales illicites d'une conjuration, les intrigues des citoyens soulevés, l'envie, & des arrangemens des particuliers l'alloient precipiter.

Ces mêmes motifs étant les premiers ressorts, dont la machine de la conjuration de *Bar* fut animée, mirent à un peuple effrené & incapable d'obéir les armes à la main, dont on se servit pour s'emparer des richesses, & des biens d'autrui, pour renverser toute justice, & même pour ravir la vie aux citoyens de sorte, qu'on essaya plutôt la force, & commit plus des excès inouis contre les nationaux, que contre ceux que l'on regardoit comme ennemis.

C'est cette conjuration malheureuse, qui après avoir teint différentes parties du Royaume du sang de ses frères et de ses concitoyens en les rendant les victimes d'une plus forte puissance, ôsa enfin par un aveuglement affreux publier témérairement l'Interregne, & fit voir par là, qu'elle n'agissoit que pour arriver au bût des ses vues privées & que ce n'étoit pas l'amour du bien public, mais que c'étoit une ambition déréglée, qui souffroit avec peine la domination d'un Roi vertueux, que des suffrages unanimes faisoit regner, qui guidoit toutes ses démarches criminelles.

Nous ne rappellons pas ici l'exécrable regicide auquel la publication de l'Interregne avoit donné lieu, & qui par des avortons infames de la nation eut été infailliblement exécuté, si la main toute puissante du Roi des Rois ne l'eut miraculeusement empêché.

De pareils motifs, et les ouvrages qui devoient la conjuration de *Bar*, qu'est ce qu'ils pourroient produire de meilleur, si ce n'est la perte des citoyens, la ruine de villes, l'épuisement des richesses, le renversement des prérogatives nationales, & consecutivement le démembrement du pays, qui étant sans force & privé de toute défense, se voit réduit à cette triste destinée.

Et puisque cette conjuration pernicieuse par un entêtement téméraire, & par ses plaintes, qu'elle a fait ci-devant, & qu'elle vient de renouveler actuellement, ne cesse de troubler une nation légalement, & essentiellement réunie, & quoique presque étouffée chez l'étranger, elle ose encore

faire parvenir jusqu'ici des étincelles de sa témérité, & qu'elle s'efforce par là d'allumer de quelque façon la division dans une nation, qui est encore inquiète de son sort. C'est pourquoi la Confédération Générale de la Couronne & de Lithuanie, ayant annullé tous les ouvrages de la conjuration *de Bar* & déposés comme illegitimes ses Maréchaux, ses Conseillers, et tous les autres officiers de quelque nom qu'ils soient, veut avoir que tous ceux, qui se sont trouvés à la Confédération *de Bar*, de quelque condition et rang qu'ils fussent, aient à faire un recès solennel selon la forme ci-jointe, & que cela soit fait dans l'espace de trois mois de la date du present Universal; elle leur enjoint en même tems, d'envoyer les recès faits à la Chancellerie de la Confédération Gén. ici à Varsovie, & que si en cas on refusoit de satisfaire aux ordres presents de la Confédération, ou si on osoit s'opposer à ces décrets actuels aussitôt, que le tems marqué dans le present Universal sera expiré, nous déclarerons tous ceux qui auront contrevenu à nos ordres pour ennemis de la patrie, leurs emplois seront tenus vacants, leur biens comme ceux des ennemis de la patrie seront confisqués, tandis que leurs personnes seront regardées comme celles *des exilés*. Et pour que cet Universal parvienne plutôt à la connoissance de tout le monde, nous ordonnons, qu'il soit enrégistré d'abord, & inseré dans tous les *Grods*, tant dans ceux de la Couronne que dans ceux de Lithuanie, & qu'il soit publié sur la chaire de toutes les églises. Donné à Varsovie le 12. Juin 1773. a)

Adam Poniński Maréchal de la Confédér.

Michel Prince Radziwiłł Maréchal.

18) Note.

La copie du pleinpouvoir de S. M. l'Impératrice Reine de Hongrie & de Bohême, donné à son Envoyé extraordi-

a) Chociaż uniwersał ten był drukowany, jak zwykle, w kilku językach, podajemy go tu przecież dla tego, że dziś dość rzadkie exemplarze jego.

naire et Ministre plenipotentiaire S. E. Msr. le Baron de Rewitzki, ayant été lue & pesée dans la Délégation de la Serenissime République de Pologne, elle y a trouvé parmi les titres ceux de Royaume de Galicie & de Lodomerie ainsi que des Duchés d'Oświęcim et de Zator insérés et dont jusqu' à présent on n'avait jamais fait usage vis-à-vis de S. M. le Roi et la République de Pologne, & ne pouvant voir avec indifférence, qu'avant le traité même on les employe, sans laisser un vestige à la postérité, qu'elle fait son devoir en remettant ses justes remontrances contre cet usage anticipant sur la cession prétendue, elle demande par Soussigné en qualité d'un Président du jour à la séance, que S. E. M. le Ministre veuille donner une assurance à la Délégation, que ces titres pris actuellement n'établissent point déjà la réalité de la Souveraineté prétendue.

A Varsovie le 6 Juillet 1773.

Młodziejowski Evêque de Posnanie,
Grand Chancelier de la Couronne.

19) Nie ma projektu tego między listami.

20) (do str. 118.)

Projet pour les loix cardinales remis par LL. EE. MM. les Ministres plenipotentiaires des trois Cours alliées à la Délégation de la Diète le 13. Septembre 1773.

Les Cours sont trop intéressées à la pacification de la Pologne, pour qu'en attendant qu'on mettra les traités au net, et que tout ce, qui y est relatif, sera définitivement arrangé, les trois Ministres puissent perdre des moments précieux au rétablissement de leur ordre et du repos de la Pologne. Nous sommes par conséquent venus pour remettre à la Délégation une partie des loix cardinales, sur lesquelles nos Cours n'admettront aucune espèce de contradiction. Dès que les trois traités seront mis au net, nous ne perdrons pas un moment, pour achever l'ouvrage de cession.

La Couronne de Pologne sera à perpétuité élective et jamais autre et la succession au trône prescrite pour toujours, de façon que quiconque oséra y contrevenir de telle manière que cela soit, est déclaré ipso facto pour ennemi de la patrie et puni comme tel.

Les Candidats étrangers au trône étant la cause la plus fréquente des troubles et de la division parmi les citoyens il est à statuer, qu'à l'avenir il ne pourra être élu pour Roi de Pologne et grand Duc de Lithuanie, qu'un noble Polonois d'origine noble, natif et possessionné en Pologne, et on exclura à jamais du trône tout prince étranger.

Les fils ou petits-fils du dernier Roi ne pourront être élus Rois immédiatement après leur père ou grand père, mais il faudra au moins un intervalle des deux règnes pour qu'ils puissent être éligibles.

Le gouvernement de la Pologne sera à perpétuité un gouvernement républicain, libre et indépendant.

Le vrai principe du dit gouvernement étant l'exécution stricte des loix et l'équilibre des pouvoirs de trois ordres savoir du Roi, du Senat, et de l'ordre équestre, il sera établi un conseil permanent, qui aura le pouvoir exécutif le plus étendu, et dans lequel l'ordre équestre éloigné jusqu'ici du maniement des affaires d'Etat entre les Diètes, sera admis comme tout cela sera mieux expliqué dans l'arrangement futur à prendre à cet égard de concert avec les trois Ministres.

Le dit conseil permanent, en réunissent donc les trois ordres de l'Etat aura sous la Présidence de S. M. le Roi la distribution des charges et des grâces à déterminer.

21) Suite des opérations de l'Armée Russe, sur le Danube.

Le Major Dmytriw, détaché par le Lieut. Gen. Baron Ungern, sur le bourg de Kustendzy, y est tombé sur

Czerkes Pacha, qui étoit à la tête de 1000 hommes de cavallerie, et l'ayant défait, le poursuivit plus de 7. werstes du côté de Mingrelie, tua environs 150. Turcs, prit 4. drapeaux, fit prisonnier un Buluk Pacha, son Bayraklar 13. Turcs et autant des Chrêtiens, reçû pour butin environ 120. chevaux et 40. chameaux et brula le susdit bourg de Kustendzy, avec le village nommé Anadome, situé dans son voisinage. Un autre de nos détachemens sous les ordres du Major Lalasch défît près de Karamevlet un piquet turc, consistant en 150. hommes, en tua près de 80. hommes et fit prisonniers un Hassan Bayraklar et 11. Turcs.

Le Comte Soltykow ayant passé le 15. la rivière de Kalmacuy et s'étant arrêté dans l'endroit nommé Brosk, envoya le lendemain à l'aube du jour ses troupes légères jusques près du camp ennemi, établi près de Turna, et se mit lui même et ses troupes détachées dans la position de ne laisser échapper personne, en cas que l'ennemi entreprit de sortir. Les Turcs voyant les Cosaques devant eux, eussent escarmouche avec eux, et firent sortir du camp une partie considerable de la cavallerie, sous la conduite de Czerkadzy Arnaut Memet Pacha de Widyn à deux quëues avec des autres, qui poursuivirent les Cosaques jusques près du village Baronezt, où se trouvoit avec un détachement le Lieut. Gen. Kamiński. Le Comte Soltykow prit donc le chemin de Baronezt pour prendre cet ennemi en quëue, mais tout à coup du côté de Flamund, il parut devant lui le Serasquier de Widyn Achmet Pacha à la tête de 3000 hommes de cavallerie. Ce dernier fut d'abord attaqué par une partie de Housards et de la cavallerie pesante sous les ordres du Colonel P. Kantemir, mis en fuite et poursuivi jusque près des jardins de Flamund, et les deux premiers furent repoussés par le Lieut. Gen. Kamen-skoy avec une perte considerable, poursuivis et relancés sur la cavallerie, commandée par le Comte Soltykow. Celle-ci les attaqua de nouveau, les défît totalement, et on poussa une partie du côté d'Oltta et l'autre de celui de Turna.

Ces derniers furent encore accueillis par le Colonel P. Kantemir, qui revenoit avec sa cavallerie du côté des jardins de Flamund. Cette operation coûta cher à l'ennemi. On lui prit 3. drapeaux, et on fit prisonniers, 3. Agas, un Serasquier de Widyn Mozin Basza, 9. Bayraklar, 2. Oda Basza, 1. Iman, 1. Derviche et plus de 40. Turcs. Les cosaques continuent encore d'en amener du champ de bataille. Outre cela on s'empara d'une grande quantité de chevaux. De notre côté, la perte est très petite. Il n'y eût de blessés de tous nos officiers, que l'adjutant du P. Bukzewin et un enseigne des housards.

La trop grande étendue du terrain où se sont passées ces operations, n'a pas permis de faire un dénombrement exact de ceux, qui sont restés sur la place du côté de l'ennemi; mais autant que le dit générale Comte Soltykow a vû, le nombre en monte jusque près de 1500 hommes.

22)

Monsieur le Comte Panin! Chargé à la fois de l'éducation de mon fils et de la direction du département si étendu des affaires étrangères, les fonctions aussi pénibles qu'importantes de ces deux emplois réunis, que Vous avez remplies avec un égal succès pendant une suite de tant d'années, souvent ont touché mon coeur et m'ont fait partager un fardeau, qui surpasse les forces de l'humanité. Mais le bien de mon Empire et le zèle ardent, qui m'anime pour le bon ordre de tout ce qui m'a été confié par la Toute-Puissance de Dieu, ne m'ont pas permis de penser à Vous soulager avant le tems dans les travaux, que ma confiance en Vous, Vous avoit imposés. A présent que mon très cher fils le Grand Duc est parvenu à la maturité de l'age, et que nous avons atteint ce terme heureux de le voir à sa vingtième année, célébrer son mariage, la justice et l'usage universellement récû, me font régarder son éducation comme ayant fini d'elle même. C'est aussi une époque,

où je me fais un devoir, de Vous marquer ma sensibilité et ma réconnoissance pour toutes les peines et les soins, que Vous vous êtes donnés, soit pour sa santé, soit pour orner en lui les talens naturels du corps et de l'esprit. Ici le jugement d'une mère à contre soi la tendresse et la partialité qui lui sont naturelles.

C'est là l'objet de mes espérances, celui de tous mes vœux et des prières ferventes, que j'adrese chaque jour à Dieu. Vous, qui venez d'achever avec tant de succès et à mon parfait contentement, une tâche aussi importante, et qui jouissez de la consolation, qui Vous en revient à si juste titre, maintenant, d'un esprit ferme et assuré, tournez toute la force de Votre ame vers la partie des affaires de l'Empire qui Vous a été confiée par moi, et dans la quelle je Vous ai de nouveau confirmé ces jours-ci. Procurez par Vos travaux à Vos concitoyens une paix solide et la tranquillité, désirée de moi et de tous afin que par la benediction divine après des peines et des soins infinis, la felicité publique vienne couronner les jours de Votre vieillesse. Je Vous assure à jamais d'une affection distinguée.

23. Septbre 1773.

Signè Catherine.

²³⁾ **Note.**

Le sousigné a l'honneur de faire part à Son Excellence Monsieur le Baron de Stackelberg, Envoyé Extraordinaire & Ministre Plenipotentiaire de la Cour de Petersbourg, en reponse à Sa note d'hier que Sa Majesté s'est si bien ressouvenu du terme de la ratification des traités avec les cours voisines, que ne sachant, si les ratifications de la part de trois cours étoient arrivées, le Roi a ordonné à son ministère & de la Republique d'en faire des réquisitions. Il n'y a donc aucun doute, que Sa Majesté est prête de ratifier les traités, mais parceque les exemplaires originaux des traités, signés par les deux parties contractantes sont restés jusqu' à hier entre les mains de leur EE. MM. les

Ministres, et que la chancellerie n'a pas eu d'exemplaires pour faire ceux qui doivent servir pour la ratification, l'échange des ratifications avec les 3. puissances contractantes sera différé jusqu'à Samedi prochain, mais on y mettra la date d'hier, pour que l'évacuation stipulée des troupes étrangères quinze jours après la date de la ratification soit inmanquablement observée, ce que le soussigné a ordre de demander d'avance.

A Varsovie le 31. 8bre 1773.

Młodziejowski E.

de P. G. Chancelier de Pologne.

24) Conférences avec S. E. Msr. de Benoit Ministre Plenipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Prusse commencées le 10. Nov. 1773.

a) *Articles proposés à la premiere conference.*

1. On demande que toutes les livraisons depuis le premier Juillet 1773. soient païés selon la convention solennelle à cet egard faite en date du susdit jour.
2. Qu'à l'occasion du transport lors de la sorties des troupes on n'enleve point des sujets polonois et que le charriage soit païé.
3. Que l'on dedommage ceux qui ont souffert ci-devant par des oppressions de sel, que le sel prussien qui est dans le país ne soit plus vendu jusqu' après l'arrangement pris à ce sujet avec la Delegation.
4. Que les plaintes anterieures au sujet de la Douane de Fordan soient satisfaites.

b) *Articles proposés à la 2me conference.*

1. A l'ouverture S. E. Msr. le Ministre ayant demandé que selon le traité 1. on excepte la puissance avec laquelle la Republique ne veut s'engager à la guerre par sa garantie en equivalent de la Porte que S. M. le Roi de Prusse a excepté par le susdit traité, on

a répondu que cette affaire si importante ne pouvoit être traitée par la conférence, mais devoit être décidée par toute la Délégation à laquelle on feroit rapport de cette proposition du Ministre.

2. On a proposé de notre côté, que tout ce qui a été trouvé dans les économies royales en argent comptant, en inventaires, dépôts, magasins, jusqu' a la prise de possession, soit restitué au Roi de Pologne, les révenus lui en soient laissées jusqu' a la ratification du traité présent, et que les mêmes rentes lui demeurent à vie durant.
3. On demande la même chose pour les révenus de la République sur la première et seconde partie de l'article précédent.
4. Que les possesseurs des terres reciproquement puissent vendre leur bien sine jure detractus pendant dix années consecutives.

c) Articles proposés à la 3me conference.

1. On demande de notre côté que les personnes qui ont aujourd'hui des charges en Pologne soient affranchies, à vie durant, de l'hommage personnel et des obligations qui en resultent, et tous les autres possesseurs des terres ne jouissent de ces privileges que pendant dix ans où ils ont la liberté de vendre leur bien.
2. La jouissance de révenus des terres qui sont dans les nouveaux états de Sa Mté Prussienne pour ceux qui ont des charges ou des terres en Pologne sine jure detractus
3. Que chacun puisse ravoir reciproquement les sommes hipotequées ou obligatoires dans l'état voisin, et que les décrets prononcés avant la prise de possession soient observés strictement.
4. Que l'on ne puisse plus sous aucun pretexte faire de récrues ou exiger des livraisons de Pologne.

5. Que les amunitions de guerre puissent être achetées réciproquement et librement en temps de paix.

d) *Reponses.*

Pour.

Contre.

Ad 1um S. E. Msr. le Ministre promet de conférer la dessus avec msr. le général Lentulus et en communiquer la réponse à la conférence suivante.

Ad 2um. Le général Lentulus donnera des ordres les plus précis pour qu'il n'y ait pas d'enlèvement de sujets. Le même général donnera une liste du charriage nécessaire et le transport n'ira que jusqu' à la frontière.

Ad 3^{tium} S. E. le Ministre confèrera là dessus avec Msr. de Latré et nous en donnera réponse, le sel restera en dépôt jusqu' à l'arrangement proposé et demande la sureté nécessaire.

Ad 4um. Le ministre demande la dessus des notes plus détaillées.

La seconde Conference.

Ad 2um. Les arrerages jusqu' à la prise de possession seront rendus.

Ad 3^{tium}. Les arrerages seront également rendus.

Ad 4um. Le ministre accorde quatre années et pour le reste il en écrira au plutôt à la cour.

La 3me Conference.

Ad 1um. Quoi que l'hommage selon les loix des états de S. M. le Roi de Prusse ait déjà été preté le Ministre se reserve de faire rapport à sa Cour du détail nouvellement demandé et d'en communiquer la résolution.

S. E. le Ministre ne sauroit promettre le payement, mais il se fera des trois milles et trois milles gratis.

Suspendu jusqu'à la résolution des trois cours de concert.

Item pour la pension du Roy.

Le reste in suspenso. Lentulus.

Ad 2dum ut ad 1mum.

Ad 3tum. Le Ministre croiroit que cela doit s'entendre de soi même, mais comme on insiste sur une stipulation séparée, elle aura lieu.

Ad 4tum. Accordé.

Ad 5tum. Accordé, hors le cas où le souverain en auroit besoin lui-même. Cependant sur cette dernière clause de sa reponse le Ministre s'en rapporte à sa cour.

Benoit

e)

La Déléation de la Republique a chargé les sous-signés de faire à S. E. Msr. de Benoit Ministre Plenipotentiaire de Sa Mté le Roi de Prusse les représentations les plus justes et les plus fortes de bouche et par écrit sur les articles saivants.

1. Que l'évacuation des troupes prussiennes, consequence necessaire de la ratification qui semble être arrêté selon les nouvelles les plus fraiches de la Grande Pologne, ait indoubitablement lieu et au plutôt.
2. Que l'on n'introduise plus de sel de Prusse, et que les dépôts qui s'en trouvent dans les endroits situés sur la Vistule, soient scellés jusqu' aux arrangemens à prendre à cet égard par la République.
3. Que la démarche de Msr. le colonel de Heiking vis-à-vis de Msr. Sokolnicki Echanson de Gnesen soit desapprouvée, et qu'il reçoive satisfaction d'avoir été arrêté, étant en fonction publique.
4. La Hausmanskost ne soit pas exigée, sous aucun pre-texte au de là moitié du mois de Novembre, terme stipulé de l'évacuation. Ce 17. Novembre 1763.

Młodziejowski Eveque de Posnanie Grand Chancelier de la Couronne.

Twardowski Palatin de Kalisch.

Sułkowski Palatin de Gnesen.

f)

Pour ce qui est des troupes prussiennes, elles partent le 22. de ce mois.

Le sel qui est sur la Vistule sera conservé dans des dépôts et lorsque les arrangemens seront pris à cet égard, il sera vendu à quelconque voudra en acheter.

Il sera enjoint au Colonel Heiking de n'exiger aucun Hausmanskost au de là du mois present, et cet officier sera obligé de rendre compte de ses procedés envers Msr. le Podczaszy de Gnesen.

C'est ce que le soussigné à l'honneur de declarer par la presente.

Benoit.

²⁵⁾ *Copia Schreibens Eines Königl. Westpreuss. Landvogtey-Gerichts an E. Rath der Stadt Thorn d. d. Culm d. 28. 8bris 1775.*

P. T.

Ew. & communiciren Wir in abschriftlichem Beyschluss dasjenige, so die Frau Generalin Anna von Nieborska durch ihren Bevollmächtigten Andreas von Trzeiński wieder dieselben als Besitzern des Adelichen Guts Gotzkowo, wegen einer darauf habenden Forderung à 9684 fl bey uns Klagende angebracht, und zu verfügen gebethen, mit dem amtlichen Gesinnen, die Klägerin so fort klaglos zu stellen, oder daferne U. H. E. Herren wieder die Klage Rechtbeheffliche Einwendungen zu haben vermeinen, auf den 4. December c. bei früher Tages-Zeit vor uns durch einen mit genugsamer Vollmacht und Instruction versehenen Mandatarium zu erscheinen, mit dem Kläger Verhör zu halten und in Entstehung der Güte rechtlichen Bescheides, im Fall des Aussenbleibens aber zu gewärtigen, dass die desfallsigen Contumacial-Kosten, Ihnen allein zur Last fallen werden. Wir verharren &c.

Zu Em. Königl. Westpreuss. Landvogtey-Gericht, verordnete
Director, Rath und Assessor

v. Paulitz Rimpler.

²⁶⁾ Conditions, auxquelles les Ministres des 3 Cours coo-perantes consentent de convenir à l'amiable avec S. M. le Roi de Pologne sur l'établissement d'un Conseil permanent.

1. Que lorsque S. M. renonce à la nomination de char-ges militaires de l'état major en les soumettant à l'ordre de l'ancienneté, et qu' Elle renoncera en meme tems au commendement des gardes de la Republique, il soit en revanche accordé à S. M. une garde per-sonnelle, entretenüe aux fraix de la Republique, et dont S. M. ait la disposition entière.
2. Que lorsque S. M. renoncera à la nomination des charges legislatives et lucratives, Elle ait en revanche le choix entre trois candidats, que le conseil permanent lui proposera, tant pour la dignité d'éveque et des se-nateurs en général, que pour celles de ministres d'état, et de ceux, qui doivent être envoiés aux cours étrangères.
3. Que ces candidats soient élus à voix secrettes par le conseil permanent.
4. Que les ministres d'état n'entrent point au conseil permanent *ipso jure* comme ministres, mais qu'ils soient considerés comme senateurs et élus comme tels pour la diète.
5. Que S. M. rénonce à la distribution des starosties.
6. Que les membres de ce conseil permanent soient élus par voix secrettes à la diète.

²⁷⁾ a) Ultimatum des trois Ministres.

1. Sa Majesté choisira les éveques, senateurs palatins et castellans parmi trois candidats élus à voix secrettes par le conseil permanent.
2. Au susmentionné article près S. M. gardera toute la di-stribution civile, dont elle a été en possession aupar-avant, excepté la nomination de 4. départemens dans

l'interstice des diètes. Les cours l'ont expressement ordonné ainsi aux Ministres, et ce sera le conseil permanent, qui disposera dorénavant de ces places de diète à diète par voix secrettes.

3. S. M. aura la bonté de renoncer au militaire. L'ancienneté sera la regle dorénavant, et à la nomination des Grands Généraux le Roi donnera dans les cas extraordinaires l'officier de merite à balloter avec le plus ancien au conseil permanent.
4. Les Ministres ne peuvent se relacher sur l'entrée du ministère au conseil permanent, et repetent ce, qu'ils ont deja proposé à S. M. à cet égard dans l'écrit intitulé: Conditions &c. Le Senat perdant d'ailleurs par l'établissement de ce conseil la plus belle prerogative de corps dans l'abolissement du Senatus Consilium, il seroit de la plus grande injustice, que le ministère eut un privilege de corps.
5. S. M. renoncera à la distribution de tous les biens royaux à condition qu'ils soient affectés à l'état de la manière la plus avantageuse pour le bien public.
6. La diète nommera le conseil permanent à voix secrettes.
7. Dans le cas present S. M. s'arrangera avec les trois Ministres pour la nomination des Sénateurs, qui doivent entrer au conseil permanent et les Maréchaux suivront la même regle pour l'ordre équestre.
8. Le Roi voudra bien convenir préalablement de quelques articles du quomodo et qui sont de peu d'importance, avec les trois Ministres.
9. Après être convenu de tout ce, qui est enoncé ci-dessus, les trois Ministres pour temoigner à S. M. tout le desir, qu'ils ont d'arranger les affaires à l'amiable, se desistent de l'article des gardes à condition qu'elles prêtent serment au conseil permanent et au Roi.

10. On s'assemblera chez S. M. pour convenir incessamment du quomodo du conseil permanent.

b) Suplement explicatoire à l'Ultimatum des trois Ministres.

- Ad 1. Sous le nom des Ministres seront compris tous les employés dans les cours étrangères.
- Ad 2. Dans tous les départemens de la Republique le Roi aura le choix entre les trois candidats.
- Ad 3. L'article de l'ancienneté et de la recommandation militaire reste tel, qu'il a été énoncé dans l'ultimatum des trois Ministres, c'est à dire le ballottage à chaque fois, qu'il sera question de recommandation des Grands Généraux contraire à l'ancienneté.
- Ad 4. Prevenir le Roi, qu'on proposera à la Délégation, que les possesseurs actuels de tous les biens royaux garderont les trois quarts selon la lustration de 1765, mais que ces mêmes biens seront d'abord vendus au plus offrant pour augmenter les revenus de la Republique, sans faire tort aux possesseurs, qui peuvent entrer en concurrence de ces achats, qui ne seront, que des hypothèques éternelles. Les économies royales seront vendues aussi de la même manière des à présent puisque S. M. aura un revenu fixé et convenable a sa dignité du trésor public.
- Ad 7. S. M. voudra bien consulter et convenir avec les Maréchaux de la confédération et de la diète sur le choix des personnes de l'ordre équestre qui devront entrer cette fois dans le conseil permanent.
- Ad 8. Tous les départemens de la Republique devant prêter serment d'obéissance au Roi et au conseil permanent dans l'interstice des diètes, les Grands Généraux repondront aussi de tout ce, qui se passera dans les gardes et dans toute l'armée selon les ordres, qu'ils recevront du conseil permanent.

Ad 9. Tout ce, qui est relatif à l'autorité royale, à l'avenir sera compris et réglé dans le quomodo du conseil permanent.

Ad 10. Toutes les autres affaires publiques qui resteront à traiter, seront arrangées de concert entre S. M. les trois Ministres, et la Délégation, qui représente la nation.

c) Points convenus avec le Roi.

1. Sa Majesté choisira les Evêques, Palatins, Castellans et Ministres parmi trois candidats élus à voix secrettes par le conseil permanent.
2. Au susmentionné article près, le Roi gardera toute la distribution ecclésiastique et civile, dont il a été en possession jusqu'ici, sans aucune diminution quelconque, *excepté*, que pour les places et commissaires de guerre et du trésor, dont il disposoit jusqu'ici, dans l'interstice des diètes, il admettra la présentation des trois candidats de la même manière, qui est énoncée dans l'article premier pour les Senateurs et Ministres.
3. Dans le militaire le Roi conservera la nomination aux compagnies polonoises, et celles des officiers dans les quatres compagnies, qui portent son nom parmi les troupes du pied polonois. Du reste pour les avancements l'ancienneté sera désormais la règle ordinaire, cependant il sera libre au Roi, aux Généraux (Hetmani) et à chaque membre du conseil de proposer au ballottage le candidat, qu'ils voudront.
4. S. M. renoncera à la distribution des biens royaux à condition, que les privilégiés actuels des deux sexes soient maintenus jusqu'à la fin de leur vie dans la jouissance de ces biens, et qu'ils ne puissent plus être donnés par personne comme gratifications à des particuliers, mais qu'ils soient convertis aux besoins

- de l'état en général de la manière la plus avantageuse au bien public et de l'avis du Roi.
6. La diète nommera le conseil permanent à voix secrettes.
 7. Dans le cas présent S. M. voudra bien s'arranger avec les trois Ministres étrangers pour la nomination des Senateurs et Ministres de l'état et des membres de l'ordre équestre, qui doivent entrer au conseil permanent.
 8. Il sera porté une loi nouvelle par la quelle les quatres régimens des gardes rentreront sous l'autorité militaire de l'état, précisément de la manière, que cela étoit sous Auguste III. c'est à dire: en conservant le nom et les honneurs des gardes, et sans être obligés à aucun nouveau serment; avec cette seule différence, que les Grands Généraux concentroient seuls, le commandement militaire alors; aujourd'hui ils le partagent avec la commission de guerre et les généraux ainsi, que la commission de guerre par la nouvelle loi seront soumis à l'autorité du conseil permanent. En revanche il sera assuré au Roi une somme annuelle, qui suffise à la paye de 2000 hommes, dont le Roi pourra disposer à sa volonté, et qui ne dépendront que de lui seul absolument et cette somme ne sera pas décomptée du dedommagement de la perte de ses revenus provenantes du demembrement du royaume.
 9. On s'assemblera chez S. M. pour convenir du quomodo du conseil permanent. Les trois Ministres promettent au Roi, qu'ils ne feront faire, ni laisseront faire aucun reglement, aucune loi, qui de quelque manière, que ce puisse être, apporte la moindre diminution aux prerogatives royales au de la du contenu des points ci dessus énoncés, et ce qui concerne les articles séparés, le retablisement de la justice, et des finances publiques, l'arrangement du con-

seil permanent et de toutes les autres affaires de l'état sera réglé par les trois Ministres de l'agrement du Roi.

10. Aussitot que S. M. se sera engagée a ne point s'opposer aux articles ci-dessus enoncés, le Baron de Stackelberg donnera ses ordres pour que le Tribunal actuel de Litthuanie ne soit plus empêché de repondre à ses fonctions.

28) **Extrait d'une lèttre de Msr. d'Obreskow à S. E. Msr. le Ministre Russe le Baron de Stackelberg écrite de Roman en date du 9. Nov. a. st.**

Les Lieutenants Generaux d'Ungern et Dolgorouki ont attaqué à Carasson le $17/28$ du mois passé le Serasquier Dagbistanli Ali Pacha et l'ont defait totalement, en lui prenant son camp, son artillerie et ses bagages. Ils ont fait prisonnier Omer Pacha à trois queues, Tschausbachi et 772 hommes. Le $23/4$ ces mêmes Generaux ont battû sous Basardzik un autre corps d'ennemis, et se sont emparés de la ville. Après cettte expedition les deux corps se sont partagés pour faire des expeditions sur les villes de Varna et de Chamna, et au depart du courrier il s'est repandû un bruit, comme si le Général Prince Dolgorouki ayant atteint le fuyard Serasquier, l'avoit buttû à platte couture, l'avoit fait prisonnier, et pris tout son équipage et une quantité immense des provisions, que le Serasquier avoit voulu faire passer au delà des montagnes.

29) **Note donnée à la Delegation relativement à la commission demandée par le Prince Lubomirski.**

Comme une partie des biens du Prince de Lubomirski Palatin de *Kyovie* font une partie demembrée de l'ordination d'Ostrog, l'ordre de Malte toujours interessé aux droits de cette ordinatie, pour l'avantage de la seule noblesse polonoise ne sauroit regarder avec indifference la

commission, qui vient d'être proposée pour les biens sus-mentionnés.

C'est pour quoi le soussigné Ministre Plenipotentiaire de son Ordre afin que son silence sur cet objet ne soit interprété autrement, il se voit obligé d'avoir l'honneur de représenter à l'illustre Délégation, qu'il sera bien digne de sa justice d'ordonner, que la commission pour le Prince Lubomirski, ni tout autre arrangement quelconque ne puisse jamais préjudicier aux droits de l'Ordre de *Malte* réclamés solennellement, & remis déjà à l'examen d'une commission de la République antérieurement nommée. Varsovie ce 18. Xbre 1773.

Le Chev Comte de *Sagramoso*.

³⁰⁾ Note donnée à la Délégation par Mr. le Baron de Stackelberg au nom de deux autres Ministres alliés.

Msr. le Comte Sagramoso Ministre Plenipotentiaire de la Religion de Malte se trouvant dans le cas de donner à l'illustre Délégation un mémoire concernant la relation, qui existe entre les affaires de son ordre, & la commission demandée par le Palatin de *Kiovie*, le soussigné tant en son nom, qu'en celui des Ministres des deux autres cours se voit obligé, d'appuyer le susdit memoire de l'illustre Délégation. En même temps le soussigné ne peut s'empêcher de marquer sa surprise à cette assemblée de ce que la Note précédente, que le trois Ministres ont présenté en faveur de l'ordre de Malte, ainsi que celle que Msr. le Baron de Rewitzki vient de donner, n'ait été suivie d'aucun effet. Il a l'honneur d'annoncer à l'illustre Délégation, qu'il regardera les rétards, qu'on ne cesse d'apporter dans cette affaire, comme une manque d'égard vis-a-vis des trois Puissances, qui ont trouvé de la justice, & de la nécessité à s'intéresser aux affaires de cet ordre, & il prie par consequence l'illustre Délégation de ne point se separer avant d'avoir donné

toute son activité à la commission qui doit discuter les prétensions.

Fait à Varsovie ce 18. Xbre 1773.

Le Baron de *Stackelberg* Ministre
Plenipotentiaire de Russie.

³¹⁾ Antwort der Königl. Westpreussischen Regierung an den Magistrat von Thorn unter dem 30. Nov. 1773. erhalten den 3. Jänner 1774. betreffende die Vorstellungen desselben nicht vor dem Königl. Preuss. Gericht erscheinen zu können wohin er eingeladen war.

P. P. Wegen der von dem Landvogtey - Gericht zu Culm an Ew. etc. unter dem 28. Octobr. a. c. in einer Schuldforderungs-Sache der Generalin von Nieborska, ohne unser Vorwissen erlassene Citation wovon uns Ew. etc. in dem diessfälligen Anschreiben vom 24. dieses eine Abschrift communiciret, haben Wir demselben in dato aufgegeben sich in dieser Sache keiner gerichtlichen Verfügungen gegen Ew. etc. anzumassen. Denen wir solches in ganz dienstlicher Antwort nachrichtlich zu vermelden ohnermangeln wollen. Die Wir beharren &c.

³²⁾ Note

*de LL. EE. Mssgr. les Ministres des trois Cours alliés et
cooperantes donnée le 2. Fevr. 1774.*

Les soussignés Ministres plenipotentiaires se sont bornés jusqu'à present à des simples representations de vive voix à l'égard de l'obstination avec la quelle plusieurs délégués ont refusé de signer les traités. L'objet et la loix de l'acte de limite, la ratification des traités et le caractère respectable de la Délegation ont paru être autant de garants de la conviction, qui devoit porter à la fin les susmentionnés delegués à renoncer à une contradiction aussi inutile qu'irrégulière.

L'expérience ayant cependant prouvé le peu d'effet de tous ces motifs sur l'esprit de ces messieurs, il est évident que leurs conduite devient d'autant plus offensante pour les parties contractantes, qu'il est impossible d'en chercher le principe dans le patriotisme. C'est par cette raison que les soussignés ministres ne sauroient plus différer de déclarer à l'illustre Délégation que si Elle jugeait à propos de souffrir la participation des susdits délégués aux affaires, eux ne pouvoient avoir la même patience sans blesser la dignité de leurs cours. S'il n'y a aucun moyen pour faire signer les traités à ces messieurs, il y en a plus d'un pour les exclure de toute espece d'activité, d'autant plus que l'acte de limite a déjà prononcé cette sentence. Les soussignés ministres en réclamant la réalisation de la loix comme une justice due à leurs Cours et à leurs personnes déclarent en même temps qu'ils n'entameront aucune espece d'affaire quelconque, ni avec aucun de ses ministres, à moins que les susdits délégués n'aient signés ou qu'ils aient été exclus de toute espece d'activité tant dans la Délégation que dans la confédération générale.

33) Tej noty nie ma.

34) I tej nie ma noty.

35) Note

donné aux ministres étrangers.

La Délégation ne peut s'empêcher de temoigner sa surprise sur la Note que LL. EE. MM. les Ministres des trois Cours lui ont fait communiquer en date du 3. Fevr. et ne s'est jamais attendue à la résolution déclarée par LL. EE. qui prétendent arrêter tout le cours des autres affaires essentielles pour le bienêtre de la Pologne, vû l'opposition des trois membres seulement de la Délégation, qui jusqu'à ce moment se sont refusés à signer les traités du démembrement.

Toute la délégation empressée comme toujours à témoigner son attention et sa condescendance à tout ce, qui lui est prescrit par LL. EE. les Ministres des trois cours, a fait ses derniers efforts, pour les y déterminer, mais les ayant trouvé par differens motifs inflexibles et surtout par la prise de possession de differens districts très considérables au de la des termes fixés par la convention de Petersbourg et encore depuis peu de jours de deux villages dans la terre de Dobrzyn, nommement Trambin et une partie de Rakowo, et par la garantie de la Pologne contre la Porte refusée par S. M. le Roi de Prusse, il ne reste à la Délégation d'autre moyen que de déclarer à LL. EE. les ministres, que la demarche de leurs trois collègues, quelque irrégulière qu'elle puisse être, ne devant pas être jugée par la délégation, qui ne représente que leurs égaux en qualité des plenipotentiaires, soit remise aux états assemblés en diète, aux quels LL. EE. les ministres des trois cours voudront alors s'adresser pour exiger la signature de ces opposants. En attendant les mêmes, au gré des desirs de LL. EE. exprimés de bouche à la dernière députation, qui a eû l'honneur de conférer avec eux à ce sujet, n'auront pas de voix active à toutes les seances, ou les ministres des trois cours se trouveront presens, d'un autre côté la délégation est dans la plus ferme confiance, qu'après cette declaration LL. EE. les ministres commenceront de reprendre les conférences relatives tant aux articles séparés et aux traités de commerce, qu'aux affaires internes de la République.

Elle espere également, que tout ce, qui concerne les frontières nouvelles à établir, sera réglé selon la teneur expresse de la convention de Petersbourg, et que dans le cas de difficultés, deux cours employeront toujours leur médiation équitable envers la troisième, afin que la délégation ne soit jamais dans le cas de faire quelque protestation solennelle, si le dernier traité n'étoit pas accompli dans toutes ses clauses et articles sans exception et par

là même porte une atteinte manifeste à la liberté et à l'indépendance de la République.

Fait à Varsovie le 9. Fevr. 1774.

Antoine Ostrowski Evêque de Cujavie.

Adam Łodzia Poniński Maal. de la Conf. Général de la Couronne et de la Diète.

Michael Prince Radziwiłł Maal. et Porte-Glaive de Lithuanie.

³⁶⁾ a) Points de demandes de la délégation relativement aux articles séparés à stipuler avec les trois ministres.

Comme les demandes de la délégation à l'occasion du démembrement des provinces de la République, qui viennent de passer sous le gouvernement des trois serenissimes cours voisines par le moyen des traités nouvellement conclus, n'ont pas pu être insérées dans les traités susdits, mais ont été renvoyées à des articles séparés et qu'on vient à traiter au sujet de ces articles avec Leurs Excellences messieurs les ministres des trois cours, on commence.

1. Par solliciter pour le sort de nos confrères et des habitans de toute condition, qui ont passé sous la domination des puissances respectives de chacun de Vos Excellences avec les provinces démembrées. Il est de notre devoir d'interceder pour que la condition de nos confrères n'empire par le changement de gouvernement, mais au contraire que, comme ce n'est pas par la force des armes, que ces cours ont pris possession des dites provinces, leurs habitans soient heureux, et qu'ils n'ayent pas lieu de se plaindre de la République, qu'elle les a rendu malheureux. C'est pour quoi on demande, que dans la partie de la Pologne, qui vient d'être cedée à S. M. l'Imperatrice-Reine de Hongrie et que l'on a nommé les Royaumes de Gallicie et de Lodomerie, le gouvernement interieur soit le même qu'il a été sous la domination de la République, ou si cela ne se peut pas, qu'il ressemble en tout ce, qui est de favorable aux sujets, à celui de Hongrie.

Dans la partie de la Pologne, cedée a S. M. Impériale de Toutes les Russies, si le gouvernement interieur ne peut pas être le même, qu'il a été sous la domination de la République, qu'il soit tel qu'il est dans la Livonie nommée Suedoise, annexée depuis longtems à l'Empire de Russie.

Dans la partie, cedée à S. M. le Roi de Prusse, si également le gouvernement interieur ne peut pas être le même, qu'il a été sous la domination de la Pologne, qu'il soit comme dans la Prusse orientale. Quant à la Prusse occidentale, on demande que les mêmes loix, avec les quelles elle a accédé à la Pologne, lui soient conservées, puisque la Pologne s'y est engagée solennellement, comme Vos Excellences le savez, et que les predecesseurs de S. M. le Roi de Prusse y ont eû part.

Que les privileges des villes royales ou seigneurales, accordés par le Roi ou la République de Pologne, soient maintenus dans la possession de ces privileges, que les pay-sans des biens royaux, qui ne sont pas obligés à tant de travail que ceux des biens nobles, et qui ont de privileges, restent en possession de leurs droits.

Que comme il a été de tout tems permis sous le gouvernement de la République aux nobles d'avoir des possessions dans les pays etrangers, et de consumer ses revenus où ils le vouloient, aux bourgeois et même au peuple qui n'étoit pas sujet, de passer de la Pologne dans un pays etranger, il soit libre aux nobles, bourgeois et pay-sans, qui ne sont pas sujets, et qui passent sous la domination des cours voisines d'habiter tel pays qu'ils voudront et d'y vivre de leurs rentes *sine jure detractis*.

Que les bourgeois puissent passer d'une ville à une autre, même dans un pays etranger, pourvu qu'ils observent les droits de la ville qu'ils abandonnent. Que les personnes libres, savoir les gens qui ne sont pas sujets, puissent aller habiter ou servir partout où ils voudront sans aucun empchement. Et que tous ceux, qui auroient envie

des vendre leurs possessions et d'entrer en Pologne, ou d'aller dans un autre pays, que cela leur soit permis pendant dix ans, sans être obligés à payer *le jus detractûs*.

2. Il est de toute nécessité de se precautionner d'autant plus, que ces arrangemens se font entre les forts comme sont les trois puissances, et le foible, qui est la République de Pologne, que les trois cours declarent à la République, qu'elles n'imposeront point leurs bons offices auprès du Roi et de la République en faveur des sujets des pays démembrés de la Pologne, qui ont des possessions dans les domaines de la République moindres ou plus considerables, que celles dont ils jouissent dans les provinces démembrées, pour qu'ils soient avancés aux charges et dignités et pour qu'on leur accellere l'administration de la justice dans les differents Tribunaux. Car ces instances des puissances plus fortes ne feroient que gener la République dans ses prerogatives d'indépendance et troubleroit le cours de la justice. Le Roi et la République n'ayant jamais fait de pareilles demarches vis-à-vis des cours voisines et n'omettant de n'en point faire à l'avenir, demande à être assurée de cette reciprocité de la part de ces trois serenissimes cours. Varsovie le 2. Fevr. 1774.

Młodziejowski Evêq. de Posnanie, Grand Chan. de Pologne, comme premier de la Députation à la conference.

Adam Łódzia Poniński, Maréchal de la Conf. Générale de la Couronne de Pologne et de la Diète.

b) Reponse

aux demandes de la délégation du 2. Fevrier 1774.

Les trois ministres ont l'honneur de repondre à ce que l'illustre délégation a jugé a propos de leur communiquer, relativement à la negociation des actes separés.

1. Quant au sort des provinces passées sous la domination des trois puissances respectives leurs Ministres ont eû ordre de declarer, qu'à l'égard du gouvernement des

susdites provinces leurs cours en regardent cette partie comme le plus bel appanage de la souveraineté, ne se laisseront rien prescrire, et ne veulent absolument soumettre à aucune condition le principe immuable, que chacune en particulier s'est fait de donner au bonheur de ses sujets et à la prospérité de ses états la plus grande étendue possible. Pour ce qui est de la faculté des nobles de dépenser leurs revenus où ils voudront, les ministres se referent à la réponse, qui a déjà été donnée à cet égard dans le courant de la négociation des traités. Mais en même tems ils ne conçoivent pas comment il sera possible de mettre dans la même classe les bourgeois et paysans libres. Les traités de commerce régleront les prerogatives des premiers, quant pour leur trafic. Mais la vocation de cette classe de citoyens renferme déjà une contradiction avec l'idée d'une transmigration arbitraire. Un bourgeois ne sauroit jouir des droits de bourgeoisie dans une ville, et manger ses revenus dans une autre. Pour les paysans, auxquels on voudroit assigner la même liberté, il est naturel, qu'on ne conçoit pas le but du privilege, qu'un paysan puisse dépenser son revenu où il veut.

A l'égard de la vente des biens on conviendra, qu'il sera libre à tous ceux qui voudront vendre leurs biens situés dans les provinces, ou transférer leur domicile ailleurs, de pouvoir le faire pendant l'espace de six ans, sans payer aucun droit pour cette vente ou translocation.

2. Les trois ministres ne sauroient entrer dans aucune espece d'engagement relativement à l'article de la recommandation, parce qu'il n'y a pas d'exemple, qu'il ait jamais trouvé place dans un traité

37) **Note.**

(na manifest konfederatów barskich, którego niema w zbiorze.)

Les ministres des trois puissances voisines ne sauroient cacher à la confédération générale l'étonnement avec

lequel ils voyent entre les mains de tout le monde un manifeste des soi-disants maréchaux Krasiński et Pac. Comme le respect dû aux puissances, qui traitent avec la Pologne, y est perdu de vuë avec la même audace que la dignité, que la République confédérée se trouve blessée par toutes les imputations générales et particulières de ce libelle, les trois ministres croiroient manquer à leur devoir, s'ils ne prioient la confédération générale de prendre à l'égard du susmentionné écrit et de ceux qui se sont chargés de l'introduire à Varsovie, les mesures usitées dans tous les gouvernemens. On chatie partout des gens, qui par l'introduction de pareilles pieces seditieuses, deviennent complices du crime. Le manifeste par lui-même ne merite aucune reponse. Il partagera aux yeux du public le mepris dont ses auteurs et ceux qui leur restent attachés, se sont chargés. La risée d'une partie de l'Europe, le jouet de l'autre, ils vont deployer leur heroisme, leur liberté et les intérêts de la religion aux pieds des Turcs, leurs fideles alliés, et dont ils appellent les armes victorieuses. Il n'y a que là qu'ils pourront faire valoir la comparaison, qu'ils osent faire entre une confédération legitime et une ligue de revoltés. La premiere se formant sous les enseignes de la paix et de l'ordre et ne respirant que la tranquillité de la patrie, appelle dans son sein son Roi legitime, la dernière en declarant le trône vacant, plonge un feu homicide dans le coeur de ce même Roi: L'une formant en même tems une assemblée des trois ordres de l'état sauve le reste de la patrie en traitant avec les trois puissances sur leurs prétensions; l'autre pillant et détruisant tout, errante vagabonde, offre à l'ennemi de la Chrétienté les provinces les plus florissantes de la Pologne. S'il est évident que ce parallèle seul suffit pour dispenser la Confédération Générale de repondre au pretendû manifeste, il n'est pas moins evident, que les personnes en faveur des quelles il a été conçu, ne meritent plus l'indulgence et la moderation que la Confédération Générale étoit si portée de leur temoigner. Et les sous-

signés ministres par consequent se voient obligés de repeter leurs instances auprès d'Elle, de ne plus menager en aucune façon tous ceux, qui continuent d'adhérer aux erreurs de la ligue de Bar.

A Varsovie ce 3. Mars. 1774.

Signé *Rewitzki; Stackelberg, Benoit.*

³⁸⁾ Note de la part de la Délégation de la diète renduë à Son Excel. Mr. de Benoit Ministre plenipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Prusse.

Dans plusieurs notes ministeriales anterieures la délégation de la République a adressé ses plaintes à Son Excel. Ms. le ministre plenipotentiaire de Prusse sur ce, que de differens cotés et entre autres le 26. Janvier de l'année courrante par l'occupation nouvelle de deux villages Trąbczyn et Ratfing (?) dans le district de Dobrzyn on empiétoit par ordre de Sa Majesté le Roi de Prusse sur le territoire de la République, assuré et garanti par le dernier traité solemnel selon la teneur de la convention de Petersbourg.

Quelques unes n'ont pas obtenu de reponse, sur d'autres on s'est contenté de dire, que tout ce-la s'arrangeroit par la future commission de limites. En attendant, comme la délégation reçoit de toutes parts des nouvelles douloureuses, que cette démarcation arbitraire continue, et que non seulement tout le palatinat d'Inowroclaw et une grande partie de celui de Cujavie sont envahis, mais aussi qu'on avance les poteaux vers la Warta dans les palatinats de Kalisz et de Gnésne; elle ne peut s'empêcher de demander avec instance à S. E. Msr. le ministre plenipotentiaire une explication par écrit sur des démarches aussi évidemment contraires au traité, et de Lui déclarer que, pour couper court à tout ce, qui est déjà arrivé et pourroit arriver encore, les commissaires, nommés de la part de la République pour les limites, partiront dans quinze jours et se rendront sur les lieux, c'est à dire au *Terminus à quo*

à la frontière de Brandebourg et au bord de la Netze, qui doit faire selon le traité la frontière entre les deux états, et qu'en consequence elle espere, que du coté de Sa Majesté le Roi de Prusse les commissaires, dont on attend la nomination voudront s'y rendre également, pour commencer un ouvrage de la plus grande importance pour la République de Pologne.

Outre la note présente la Délégation a nommé des Députés du Senat, et de l'ordre équestre, qui auront l'honneur de s'expliquer selon leur instruction plus amplement de bouche à S. E Msr. le ministre plenipotentiaire de Prusse. Fait à Varsovie à la Séance du 16. Mars. 1774.

Au nom de la Délégation.

Antoine Ostrowski Eveque de Cujavie.

Adam Łodzia Poniński Maréchal de la Confédération Générale de la Couronne et de la Diète.

Michel Prince Radziwiłł Porte Glaive et Maréchal de la Confédération Générale de Litthuanie.

29) Note de la part de la Délégation de la diète renduë à Leurs Excel. Msrs. les Ministres plenipotentiaires des deux cours imperiales de Vienne et de Petersbourg.

Plus la Délégation de la République a lieu d'être surprise et penetrée de douleur des nouvelles qu' Elle reçoit de toutes parts, que Sa Majesté le Roi de Prusse ayant continué pendant le courant de la Diète à empieter en differents endroits sur le territoire, qui étoit deja assuré à la Pologne par le dernier traité solennel, dont la base est la convention de Petersbourg, sur quoi on a présenté à plusieurs reprises des notes ministeriales, vient encore depuis peu d'occuper tout le palatinat d'Inowroclaw, et une grande partie de celui de Cujavie, tirant d'une coté vers le Lac de Gopło et de l'autre en avançant les poteaux dans les palatinats de Kalisz et de Gnésne vers la riviere de la

Warta. Plus la confiance de la même délégation s'augmente à l'égard des deux cours imperiales, lesquelles par un article exprès du traité de cession seront engagée à la médiation en cas de dispute sur les limites, et à la garantie de ses possessions selon la convention de Petersbourg. Elle a donc jugé à propos d'accompagner la note présente d'une députation du Senat et de l'ordre équestre, laquelle aura l'honneur de s'expliquer de bouche à LL. EE. MM. les ministres des deux cours imperiales selon les points d'instruction qu'elle a reçue.

Fait à Varsovie à la séance le 16. Mars 1774.

Au nom de la délégation :

Antoine Ostrowski Eveque de Cujavie.

Adam Łodzia Poniński Maréchal de la Confédération Générale de la Couronne et de la Luithuanie.

Michael Prince Radziwiłł Porte-Glaive et Maréchal de la Confédération de Lithuanie.

40) Reponse de S. E. Msr. de Benoit ministre plenipotentiaire de S. M. le Roi de Prusse donnée à la note du 16. Mars. de l'illustre délégation.

En reponse à la note que l'illustre délégation a fait insinuer au soussigné en date du 16. du courant au sujet de la démarcation des limites, il ne sauroit que se referer aux repliques, qu'il a constamment données à cet égard savoir, que des que les commissaires de la République voudront entamer cette commission avec les commissaires des trois puissances, à la fois et en même tems ceux de S. M. Prussienne se trouveront prêts à s'y joindre. En vertu de quoi le soussigné aura soin de rapporter à sa cour le terme, que la délégation vient de fixer pour cet effet par la note susmentionné. Il n'est pas douteux, qu'alors les plaintes cesseront d'elles mêmes, et que la veritable détermination des limites coupera racine à toute contestation ulterieure.

Varsovie ce 17. Mars 1774.

Benoit.

40) a)

(W liście z 19. Marca nie ma wzmianki o tej odpowiedzi,
ale kładziemy ją tutaj.)

Repose de Msr. le Baron de Stackelberg donnée à la
note du 16. du courant de l'illustre délégation.

Le soussigné ne manquera pas d'informer sa cour de la note, que l'illustre délégation a bien voulu lui adresser le 16. du mois, ainsi que le tout ce, que la députation a jugé à propos d'ajouter de vive voix. Sur les inquiétudes qu'une plus grande occupation de Sa Majesté Prussienne vient de répandre ici, comme les nouvelles à cet égard paroissent exagérées, le soussigné espère, que la presence des commissaires nommés de part et d'autre sera capable de calmer toutes les apprehensions, et de cimenter par un accord juste et amiable le traité conclu entre les deux hautes parties contractantes. Varsovie le 20. Mars 1774.

Baron de Stackelberg.

41) Reponse du ministre de la cour de Vienne.

Dans l'incertitude, où l'on est encore, touchant l'etendue et le dessein des nouvelles occupations, que leurs Excell. messieurs les délégués assurent, avoir été faites tout récemment par les troupes de S. M. selon l'exposé de leur note du 16 Mars, le soussigné croit, que le sujet est de nature à devoir en douter encore. Il ne peut que se borner à faire un fidel rapport à sa cour de tout ce, que la députation, qui a suivi la dite note, lui à fait l'honneur de lui communiquer sur la fois des différentes lettres particulières. A Varsovie le 20. Mars 1774. *Rewitzki.*

42)

a) Piece communiqué a la conference du 9. Avril 1774 par
S. E. Msr. de Benoit ministre plenipotentiaire de Prusse

Sur les plaintes qui ont été portées au Roi de l'ex-

cés des droits de péages, qui se percevoient dans la Prusse occidentale sur les objets, qui passoient pour être transportés à l'étranger, de l'obscurité de leur perception, des contestations auxquelles elle donnoit lieu; du prejudice, qui en resultoit pour le commerce ou l'incertitude de tous les commerçans ou speculateurs, qui ne pouvoient jamais établir sur une base certaine, qui les mit à l'abri de toutes surprises et tracasseries: Sa Majesté s'étant d'ailleurs fait presenter les differents tarifs et reglemens, concernant la perception des dits droits, et ayant remarqué, qu'outre leur inégalité dans differens endroits, il y en avoient qui se portoient sur certains objets, en y comprenant le transit, depuis 16. 18. jusqu'à 20. pour cent, suivant la qualité du commerçant, s'est assez et clairement expliquée pour prevenir toutes les contestations, que pouvoient faire naitre les déclarations, voulant remedier à ces inconveniens, soulager le commerce, en moderant et proportionnant autant que possible, les droits à la valeur des objets, et à leur necessité, le favoriser, en l'égalisant et n'admettant plus de distinction entre les commerçans; comme aussi en leur donnant des régles et des principes certains sur l'imposition, qui les mettroient en état d'en connoitre en tout le tems l'objet, de ne pas craindre que son influence puisse leur rien faire perdre de l'avantage des événemens, ni qu'on leur fit mal à propos des contestations sur les déclarations, dont ils seroient les maitres d'établir solidement la fidelité: Elle a arrêté et ordonné, qu'il seroit incessamment formé un tarif, qui ne presenteroit qu'un unique sur chaque objet et qui seroit établi par poids et mesures comme de façon, que chaque speculateur et commerçant puisse en connoitre l'influence sur l'objet de son commerce, et s'assurer le libre passage par l'évidence de la fidelité de sa déclaration, sur laquelle il sera donné pour la verification des regles sures, qui ne pourront operer de retard au declarant pour des plus amples verifications, qu'autant qu'elles établiroient solidement la necessité, de mettre dans une plus grande evidence

sa mauvaise foi: en consequence S. M. a enjoint aux commissaires, qu'Elle a choisis, et nommés pour seconder ses vues, de s'occuper sans relâche de ce soin, afin d'établir sur toutes les frontières de la nouvelle Prusse à la reserve de Fahrwasser, qui a son tarif particulier, l'uniformité des perception et de donner par l'établissement des bureaux, qui pourroient être necessaires, toutes les facilités, que l'on pourroit desirer pour les transports.

b) Conference

du 9. Avril avec S. E. Msr. de Benoit ministre plenipotentiaire de Prusse sur les affaires du commerce.

1. S. E. le ministre de Prusse On a pris de notre coté à l'ouverture de la conference nous cette piece ad deliberandum a communiqué une piece par écrit, pour y repondre par écrit, en faite par ordre de S. M. Prussienne, demandant au ministre la communication du tarif nouveau qui annonce pu'on veut etablir dans le plutôt que possible. la Prusse occidentale un nouveau tarif plus juste et plus égal, que l'ancien pour le douanne de toute espeece de denrées venant, de la Pologne par terre et par eau.

2. La liberté de commerce reciproque entre les deux états fondée On examinera les susdits traités pour prendre des arrangements ulterieures, et on sur les anciens traités nommement de 1436, 1466, 1525 et 1529 et demande en outre a S. E. la conservation du traité de Trze-liszew de 1617, relatif au libre commerce de la Warta quant a la Silesie la convention de 1727. dans le Brandebourg et dans la Pomeranie.

3. Il y aura selon le tarif c'y dessus promis une seule douane d'éau à Fordan où, les Polonois payeront également soit pour l'importation soit pour le transito avec la liberté entière, de passer de là où l'on voudra sans autre péage quelconque. Tout ad deliberandum usque ad 6.

4. Les Polonois qui vendront leurs denrées à Bromberg, avant que d'arriver à Fordan, ne payeront pas de douanne.

5. Ce meme tarif servira pour les marchands de retour, aux mêmes conditions.

6. S. M. le Roi de Prusse consent à la proposition antecedente, faite par la délégation au sujet du droit usurpé par la ville de Danzig, afin qu'à l'avenir les sujets de la Pologne et de la Prusse puissent librement, directement et reciproquement commercer avec toutes les nations étrangères plus éloignées.

7. Que le commerce du sel soit libre.

8. En compensation S. E. le ministre demande qu'il n'y ait point de nouvelles douannes sur la Vistule ni ailleurs.

Ne peut qu'être avantageux aux deux nations.

Ad referendum à toute la délégation.

c) Note

donnée de la part de la délégation à Msrs. les ministres imperiaux et aussi par une erreur à Msr. de Prusse.

La délégation de la République a déjà eu l'honneur de communiquer plus d'une fois des notes à LL. EE. MM. les ministres des trois cours voisines pour se plaindre des infractions évidentes, faites au dernier traité par des occupations toujours nouvelles de pays de la part de S. M. le Roi de Prusse. Elle leur a envoyé, il y a quelques semaines, une députation pour conférer de bouche sur le même objet, et enfin pour mettre des bornes aux malheurs de la Pologne. Elle a nommé depuis peu de missions solennelles

ce, (sic) que ce seroit le vrai moyen pour empêcher des entreprises ultérieures, mais en vain; chaque jour nous apporte des avis plus tristes, que les poteaux aux armes de S. M. le Roi de Prusse avancent dans les états de la République. Il ne lui reste donc d'autre ressource, que de s'adresser de la manière la plus authentique à LL. EE. MM. les ministres en leur demandant, si le dernier traité étant observé saintement par quelques unes des puissances contractantes, celle qui l'a enfreint pourra y être également disposée par les bons offices des médiateurs et des garants.

Convaincue de son bon droit sur toutes ses possessions assurées par le dernier traité, la République proteste solennellement contre tout ce, qui a été fait depuis la signature du même, ou pourroit être fait encore contre sa teneur, et réclame en même tems cette garantie sacrée des deux cours impériales, qui en est un article essentiel, afin qu'elle ne souffre pas la moindre diminution de ses frontières stipulés, et qu'en attendant que la médiation de ces cours puisse avoir l'effet désiré, les troupes de S. M. le Roi de Prusse se retirent sans délai de tout ce, qui a été occupé depuis la signature du traité. La République se réserve d'ailleurs les droits envers toutes les trois puissances conformes à la lettre de la convention de P. ainsi, que le déclare le traité susmentionné.

Fait à Varsovie ce 12. Avril 1774.

Au nom de la délégation :

Antoine Ostrowski, Evêque de Cujavie.

d) Réponse de Msr. le ministre d'Autriche.

Le soussigné bien fâché des nouvelles alarmes, que causent à l'illustre délégation les derniers avis de la Grande Pologne, qui ont donné lieu à sa note du 12. du courant, en rendra fidelement compte à sa cour, ainsi que des motifs qu'elle croit avoir pour réclamer la médiation de S. M. J. R. à l'égard de la nouvelle diminution de ses frontières. Une réponse plus positive de la part du soussigné seroit d'

autant plus difficile pour le moment, que la mission, que les états de la République ont jugé à propos de faire aux trois cours pour ce même effet, les mettra pleinement et directement au fait de leurs intentions et mesures relativement à ces circonstances.

Fait à Varsovie le 14 d'Avril 1774.

Le B. de *Rewitzki*.

e) **Reponse du ministre russe.**

Le soussigné a eû l'honneur de recevoir la note, qu'il a plû à l'illustre délégation de lui faire remettre en date du 13. du mois. Comme elle a pour objet les mêmes plaintes, qui avoient occasionné la dernière députation, le soussigné se trouve d'autant plus dans l'impossibilité de donner à sa reponsne un caractère différent de la dernière, que déjà la République a pris par les missions, qui se sont faites, le parti d'aller à la source la plus capable de la tranquiliser. En attendant le resultat de cette demarche, l'illustre délégation feroit très sagement de continuer l'ouvrage des affaires interieures, et de communiquer entre autre aux trois ministres ses reflexions sur le projet du conseil permanent. Sa Majesté l'Imperatrice de Russie, inébranlable dans ses sentimens pour la Pologne, observera non seulement le plus religieusement du monde le dernier traité, mais interposera aussi ses bons offices aupres les deux puissances ses alliées, dans le cas, qu'au réglément des limites par les commissaires, cette matière fût sujette à des discussions.

Varsovie ce 14. d'Avril 1774.

Le Baron de *Stackelberg*.

f) **Reponse du ministre Prussien à cette note, qui a été retirée ainsi que la presente reponse.**

Le soussigné ministre plenipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Prusse ne comprend pas trop le but d'une note

laquelle ne s'adressant pas directement a lui, vient cependant de lui être remise de la parte de la délégation en date du 12. du mois courant avec une repetition de plaintes générales, dirigées comme de coutume uniquement contre le Roi son maitre. Cette pièce qui ne se trouve pas seulement signée par les maréchaux respectifs de la diète, auroit dû être mieux digérée, avant de la faire paroître au jour. Les efforts qu'on a fait jusqu'a present, pour interrompre le concert des trois puissances, ayant été aussi foibles par leur effets que vigoureux (par) l'intention, pouvoient servir de preuve, que les nouveaux moyens variés qu'on vient d'employer pour cet effet, seroient aussi vains, que l'ont été les precedents. Les fausses allarmes, qu'avoient occasionnée des faux rapports, reconnus pour tels un moment après, qu'ils avoient dû servir de regle pour la precaution à observer, avant de s'abandonner à de nouvelles imputations, qui ne sauroient être prouvées avant la démarcation des limites. La question obscure, qu'on fait dans cette note, ne peut retomber que sur la République de Pologne, et on doit lui demander à son tour: Si le dernier traité étant observé par les puissances contractantes, la République qui l'enfreint en s'opposant à ce, que ces puissances se mettent en possession des provinces, qui leurs ont été cedées. Elle doit bien être persuadée, qu'en tout cas les moyens pour cela ne manqueront point aux puissances. On pourroit peut-être citer plus d'un cas, dans lequel le dernier traité de cession a déjà été enfreint vis-à-vis de Sa Majesté le Roi de Prusse de la part de la République de Pologne, et il ne seroit par consequent pas etonnant, s'il en resuloit des suites, aux quelles de pareilles demarches doivent naturellement donner lieu. Le soussigné ne sauroit donc que répéter ce, qu'il a déjà allegué dans sa reponse a la note du 16. de Mars passé savoir; que ce ne sera que lorsque la veritable démarcation des limites se fera par les commissaires respectifs, qu'on pourra couper racine à toute contestation ulterieure, puisqu'avant que ce terme arrive, les represen-

tations à ce sujet qui n'étendront (sic) qu'à troubler les esprits, deviendront aussi vaines qu'elles seront superflues, et en attendant l'illustre délégation voudra bien ne plus trainer des affaires, qu'il seroit de l'interet de la République de finir le plutôt possible. Varsovie ce 14. Avril 1774.

de *Benoit.*

g) Autre note de la part de la délégation à Msr. de Benoit, après ce qui s'étoit passé avec la première note et la reponse la dessus.

La délégation de la République a eû déjà l'honneur de remettre plus d'une fois des notes à LL. EE. Msrs. les ministres des trois cours voisines, pour se plaindre durant la negociation du traité de cession et depuis sur tout ce, qu'elle a été convaincue, être contrair à la lettre de la convention de Petersbourg, par des plus grandes occupations dans les états de la République; elle leur a envoyé il y a quelques semaines une députation pour conférer sur le même objet, et enfin en dernier lieu elle a nommé des missions solennelles aux trois cours dans la ferme esperance, que ce seroit le vrai moyen pour empêcher des entreprises ultérieures, et pour procurer la fin des malheurs, qui affligent la Pologne. Cependant chaque jour on reçoit des avis plus tristes, que les frontières de la République continuent d'être retrecies par des démarcations arbitraires. Il ne lui reste donc plus d'autre ressource, que de s'adresser de la manière la plus authentique à S. E. Mr. de Benoit, ministre plenipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Prusse, et de lui demander, si le dernier traité, étant saintement observé par quelques unes des puissances contractantes, toutes y seront également disposées par les bons offices reciproques des mediateurs et des garants. La République très convaincue de son bon droit sur toutes ses possessions assurées par le dernier traité, proteste solennellement contre tout ce, qui a été fait depuis la signature de celui ou pour-

roit être encore fait contre sa teneur, en se réservant le même droit envers toutes les trois puissances en cas, que même avant le traité on eut occupé plus de pays, que ne le dit la convention, et lorsqu'elle reclame à ce sujet la garantie sacrée des deux cours imperiales à l'égard de Sa Majesté le Roi de Prusse, elle requiert de même la garantie de ce monarque, s'il se trouvoit, qu'une des deux autres cour eût outrepassé le bornes de la convention de Petersbourg, afin que d'aucun coté la République ne souffre pas la moindre diminution de ses frontières stipulées. La délégation sur des principes aussi justes peut et doit desirer, qu'avant que la mediation respective de ces cours aye son effet, les troupes de quelque puissance que ce soit, qui ont occupé quelque portion du pays depuis la signature du dernier traité, l'évacuent sans délai, et que jusqu'à la convention de Petersbourg ne soit plus ulterieurement interpretée au dommage evident de la République.

Fait à Varsovie le 14. Avril 1774.

Antoine Ostrowski Evêque de Cujavie.

Adam Łodzia Poniński Maréchal de la Confédération Générale de la Couronne et de la Diète.

Michael Prince Radziwiłł Porte-Glaive et Maréchal de la Confédération Générale de Lithuanie et de la Diète.

h) Reponse à la note precedent du 14. Avril.

Le soussigné ministre plenipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Prusse ayant reçu de la part de la délégation une note, dont le contenu roule à peu près sur le même objet, que celle qui lui a été remise le 16. du mois passé, il ne sauroit faire d'avantage pour le present, que de se référer à la reponse, qu'il a eu l'honneur d'y donner alors, afin de ne pas tomber dans des repetitions continuelles, et pour ne pas repliquer obscurément à une question, qui paroît être faite dans un sens trop mystique. En attendant il ne manquera pas d'envoyer à sa cour celle qui

vient de lui être insinué en date du 14. du mois courant, et dès qu'il recevra quelque resolution a ce sujet, il ne manquera pas d'en communiquer avec l'illustre délégation.

Varsovie ce 16. Avril 1774.

de *Benoit.*

⁴³) **Note.**

Rien n'étant plus souhaitable pour l'interêt commun de la République aussi bien que de ses voisins, qu'un arrangement prompt et final des limites respectives, pour assurer à jamais la possession paisible et incontestable des pays de leurs états, le soussigné persuadé que l'illustre délégation est pénétrée elle-même de cette vérité, croit ne pouvoir mieux accélérer l'ouvrage de l'arrangement des frontières, en attendant l'arrivée prochaine des commissaires de sa cour, qu'en lui communiquant la carte ci-jointe, dans laquelle les limites designées étant en tout conformes au second article du traité de cession, et telles qu'elles l'ont été longtems avant la signature du dit traité, le soussigné se croit autorisé à demander, que les instructions des commissaires de la République y soient pareillement conformes, afin que ceux - ci instruits d'avance de la justesse des limites reconnues par l'illustre délégation, n'ayent pour tout ouvrage qu'à vérifier et constater sur les lieux la conformité de la position des aigles imperiales avec la carte qui leur doit servir de regle; au moyen de quoi l'operation longue et pénible des commissaires, n'étant point arrêtée par l'attente des instructions particulières, se trouvera notablement abrégée, et terminée avant la fin de la belle saison. Les éclaircissement que l'examen de la susdite carte pourroit en tout cas demander, seront fournis d'une manière satisfaisante par Msr. le Colonel Bn. de Seeger, l'un des commissaires de ma cour. A Varsovie le 14. Avril 1774.

Signé B. *Revitzky.*

44) Nouvelle des operations de l'armée imperiale au de la du Danube pendant la campagne de 1774.

Le 7 de Mai. Un detachement envoyé par le Lieut. Général Kamenski sur le chemin conduisant à Bazarczyk surprit un piquet turc, posté à Karhun près de Bazarczyk et après l'avoir defait, le chassa, lui prit 3. drapeaux et fit 2. prisonniers. Cette action ne nous couta qu'un sotnik des cosaques tué.

Dans le Banat de Krajowa un detachement, envoyé par le Général-Major Engelhart surprit près de la rivière Bachna 80. Pandoures tures et les extermina. Un autre detachement s'étant posté le long du Danube sur l'isle de Karbow, située entre Kladowa et Birzo Polanki, y detruisit les habitations turques, et le troisième detachement s'avançant jusques près de Turna, y énleva un Turc.

Le 11. du même. Un detachement composé des Cosaques de Don et de deux escadrons piquiniers sous les ordres du Lieutenant - Colonel de Hartwich, s'étant avancé jusques près du camp ennemi entre les villages de Kapakli et d'Abtat, defit plus de 1200 Tures, sortis du camp sous les ordres de Kari Pacha à 2 queües et de quatre Bim-Pachas et les poursuivoit plus de 10. verstes sur deux chemins vers Silistrie et Kaynardzy; on tua à l'ennemi à cette occasion près de 300 hommes et fit 15. prisonniers. Le butin consiste en 4. grand drapaux, 33. petits drapeaux, et dans la prise de tout le camp. De notre coté il n'y eut qu'un cosaque de tué, 10. cosaques et deux piquiniers blessés legerement.

Le 28. du même. Un parti ennemi consistant en 1000 hommes sous les ordres de Bim-Pacha Halil, envoyé de Bazarczyk, tomba sur nos postes avancés près de Wertyk sous les ordres du Major Denisow, qui n'avoit avec lui guére plus de 400. hommes; cependant avec ce petit nombre de troupes il vint à bout de terrasser l'ennemi malgré sa supériorité, et outre les tués il fit prisonniers le Buluk Pacha, deux Bayraktars, Oda-Pacha, le Batalbey, cousin-ger-

main de Bim-Pacha, et 7. simples soldats turcs, et enleva un drapeau du fils de Batalbey; on nous tua dans cette action 1 cosaque, et blessa 7.

Le 1. de Juin. Le major Arcybaszew, envoyé par le Lieutenant Général Suwarow avec un détachement de cosaques, surprit un parti ennemi dans le bois sur le chemin, menant de Silistrie vers Kaynardzy, consistant en 50 hommes, le defit, fit 10 prisonniers, et tua 6 hommes, sans la moindre perte de notre côté.

Le 2. du même. Le Lieutenant Général Kamenski entra dans la ville de Bazarczyk, ayant eu affaire à son entrée avec l'ennemi de la manière suivante :

Lorsque son avant-garde, conduite par le Général Major Reyzer s'avança près de la dite ville, nos troupes légères, qui lui assistoient s'attirèrent toute la cavallerie ennemie de Bazarczyk, dont le nombre montoit à 5000 hommes, commandés par le Serasquier Dahistanli Pacha et trois Pachas à deux queues Achmet, Czerkies et Mustafa. Ils tombèrent avec impetuosité sur le petit nombre de nos cosaques; mais ceux-ci étoient appuyés dans leur retraite par deux escadrons de cavallerie. Cependant les Turcs donnoient dessus avec tant d'impetuosité, que les nôtres eurent de la peine à les soutenir, s'étant néanmoins encouragés par l'exemple du Prince Pierre de Holstein, et des deux Princes de Waldeck, qui tiroient eux-mêmes des coups de pistolets sur les Turcs, et ayant été renforcés par deux autres escadrons de cavallerie, ils fondirent sur l'ennemi avec tant de roideur, qu'après l'avoir defait, ils le forcèrent d'abandonner son camp, et le poursuivirent sur le chemin de Szumlińsk près de 20. verstes. Cette action couta beaucoup à l'ennemi. On enleva ici à l'ennemi 3. pièces de canons tout neuves et 7. drapeaux. On fit prisonniers le Kapidzy Pacha, Hâdzi Turan. 6. Bayraktars, 40. janissaires et spahis et 73. hommes de différents rangs. Notre perte est fort peu de chose et consiste en quelques hommes tués de la cavallerie légère, et un officier des piquiniers.

45) Journal des operations de l'armée imperiale sur la rive droite du Danube en Bulgarie pendant la campagne 1774.

La nuit du $\frac{5}{16}$ au $\frac{6}{17}$ Juin le Général Comte de Soltykow ayant fait avancer la flotille de l'embouchure d'Argis, passa le Danube près de Turtukay, où les Turcs consistants dans un corps de près de 3000 hommes, campés derrière les jardins de Turtukay vers Ruszczuk sous les ordres du Bochniak Mustafa Pacha à 2. queues, ayant aperçu le passage de son avant-garde, conduite par le Colonel Uwarow, étoient à la vérité sortis à sa rencontre. Ayant envoyé quelques galères avec des canons pour empêcher le passage, mais après quelque tems de resistance de la part de nos, les bateaux s'éloignerent en remontant le Danube, et le Pacha avec ses troupes s'enfuit du côté de Ruszczuk, ayant beaucoup souffert de la poursuite des cosaques et husards, et abandonna tout son camp à la merci des nos et quelques prisonniers, du nombre des quels est aussi le Kaznadar blessé dangereusement.

Le Major Jurgentz eut affaire près du village avec l'ennemi, qui avoit passé dans le Banat de Krajowa de l'isle de Kladowa et d'Orsawa au nombre de plus de 1000 hommes. L'action ayant duré plus de 6. heurs, l'ennemi fut enfin mis en fuite, ayant laissé sur le champ de bataille près de 20 hommes tués, outre les blessés, que les Turcs avoient emporté. On nous tua ici 45. soldats et on blessa le Major Jurgentz, le Chevalier de Vilno, le Lieutenant en second Jurjew, le Cornette Baron Salemborg et 51 Soldats.

Le $\frac{9}{20}$ du même. Le Serasquier Asan Bey Pacha de Ruszczuk sorti de cette forteresse près de Turtukay, attaqua le Général Comte Soltykow de tous côtés, tant par terre que par eau avec des grands efforts au nombre de 15000 hommes tant cavallerie qu'infanterie; mais le dit général fit tourner cette impetuosité à son propre dommage et réussit, après l'avoir repoussé et vaincu, le poursuivit plus de 20

LXIII

verstes. Le nombre des tués du côté de l'ennemi monte à 2500 hommes, celui de prisonniers à 159 hommes. Du nombre de ceux-ci est aussi 1. Bim-Pacha. On enleva à l'ennemi 1. pièce de canons et 3. drapeaux.

Le même jour les Lieutenants Généraux Kamenski et Suwarow s'étant avancés avec leurs corps près du bourg de Kuztodzy, y engagèrent avec l'ennemi une action de plus vives. L'ennemi tenoit ferme, étant fort de près de 15000 hommes de cavallerie sous les ordres du Reisseffendi Abdur Razak, ci-devant Ambassadeur au congrès de Bucharest, et de près de 25000 hommes d'infanterie sous les ordres d'Aga de Janissaires et de 5 Pachas à 2 queues, parmi lesquels étoient Abdul, Czerkies, et Dar. Les Turcs par la supériorité de leurs forces faillirent d'abord mettre en désordre une partie de notre cavallerie, qui à cause de la situation de l'endroit plein de défilés ne pouvoit agir sans se déranger un peu, mais l'infanterie et l'artillerie venant à l'appui, chargèrent l'ennemi avec tant de vivacité, qu'elles firent complètement tous ces corps ennemis et les fuyards furent poursuivis l'épée dans les reins l'espace de quelques verstes sur le chemin vers Szumla et Prowoty. Les nôtres s'emparèrent de tout le camp ennemi, des tentes, d'une grande quantité de munitions de guerre de toute espèce, de 23 pièces de canons de bronze tout neuves, de 3 plus grandes et de 3 mortiers; en tout 29 pièces d'artillerie. On enleva 107 drapeaux. Le nombre de tués du côté de l'ennemi s'étend à plus de 4000 hommes, celui de prisonniers va à 100 hommes. Notre perte dans cette action consiste en 75 hommes tués. Les blessés sont: Le Lieutenant-Colonel du régiment de Siewsk Prince Raticjew, le Lieutenant de chasseurs Brant, l'enseigne Charlamow, le Lieutenant Czernow et 130 bas officiers et soldats.

Le 15/26 du même. Le Général Comte Sołtykow s'étant avancé près de Marutin étoit résolu d'attaquer l'ennemi, qui s'y étoit fortifié et consistoit en 4000 hommes; mais à peine

l'ennemi apperçut-il notre avant-garde, qu'il se mit à fuir avec précipitation vers Ruszczuk. Nos troupes légères qui les poursuivoient, les chassèrent dans le retranchement. On tua dans cette action près de 250 hommes, prit 1 drapeau, fit 48 prisonniers, et on s'empara de près de 500 tentes et d'une quantité de différents effets et munitions.

46) Note de la part de son Excel. Msr. le ministre plenipotentiaire de Prusse, remise à son Excel. Msr. le Grand Chancelier de la Couronne comme Président de la délégation.

Le soussigné a l'honneur de remettre ci-joint à son Exc. Mr. le grand Chancelier de la Couronne comme Président de la délégation, la carte géographique des nouveaux états de Sa Majesté le Roi de Prusse tels qu'ils Lui ont été cedés dans le dernier traité par la République de Pologne en équivalent des pretensions, que Sa Majesté avoit sur ce royaume. Il conste par cette carte, que les limites y ont été tracées telles, que l'article second du susdit traité de cession les determine, auquel on ne l'auroit donner une autre interpretation, sans en alterer absolument le sens, ni sans tomber dans des contradictions manifestes, ainsi que le soussigné l'a déjà suffisamment démontré, lors de la negociation même, dans les reponses, qu'il a données aux objections que l'illustre délégation lui a faites alors à ce sujet sous l'article 9 et son supplement. La rivière de Netze, ayant été cedée en entier au Roi mon maître, il faut bien que ce soit depuis l'embouchure jusqu'à ses sources, et que les deux rivages y soient compris, sans quoi Sa Majesté ne sauroit exercer dans toute son etendue la propriété sur une chose, qui lui a été cedée *en entier*, et dont elle doit par consequent pouvoir disposer selon son bon plaisir; ce qui ne se pourroit pourtant pas, si on vouloit à present lui disputer, comme il paroît, les deux rivages, qui lui sont indispensablement necessaires pour cet effet.

Il resulte de ceci, qu'il est de toute nécessité de donner aux commissaires respectifs, qui doivent regler les limites, des instructions assez amples, pour pouvoir négocier avec succès sur ce point, puisque si l'on vouloit prêter à l'article second du traité de cession une autre interpretation, que celle que je viens d'exposer plus haut, on ne feroit, je le répète, que tomber dans des contradictions manifestes, et l'on ne feroit qu'arreter inutilement un ouvrage, qu'il est de l'interêt des deux états de terminer au plutôt possible.

Varsovie ce 20. Juin 1774.

Benoit.

WSTĘP.

Zbiór tych listów jest, ile się zdaje, częścią tylko korespondencji biskupa z Warszawą, obejmującą przeciąg czasu od 22go grudnia 1772 do 7go lipca 1774. W tej atoli części, mianowicie począwszy od 21go kwietnia 1773, nie brakuje ani jednego listu, tak nieprzerwane ciągnie się w nich opisywanie wszystkiego, co się w ówczas działo w Warszawie. Że te listy są oryginalne, świadczą najdowodniej umieszczone na niektórych tą samą ręką adresa, i znaki pocztowe.

Opisy w nich zawarte są bardzo ważne do dziejów czasu owego, a przytem zalecają się i do

kładnością i doskonałym obznajomieniem się piszącego z wszelkimi bieżącymi sprawami i wydarzeniami. Jakby się nazywał autor tychże, nie mogłem nigdzie wysledzić, bo się na żadnym nie podpisał, lecz że zajmował znakomite stanowisko, nie ulega wątpliwości. Znał bowiem osobiście wielu senatorów i posłów sejmowych, jak niemniej pełnomocników trzech dworów t. j. cesarskiego posła, barona Rewitzkiego, rossyjskiego, bar. Stackelberga i pruskiego, Benoit'a; bywał często u króla i na obiadach u rzeczonych posłów, u generałów i senatorów, wiedział więc dokładnie o wszystkim, co się działo w zakresie spraw publicznych. Ile zaś z nawiasowych wzmianek tu lub owdzie w listach jego porzucanych wnosić można, był on pełnomocnikiem któregoś z miast pruskich, a najpodobniej Torunia, ponieważ w liście z 28go października 1773 r. wyraźnie powiada: *Deja nous qui sommes ici de la part des villes, nous avons fait un exposé par lequel il est prouvé, comment le droit de Dantsig est bien fondé dont la ville de Thorn profite aussi itd.*

Jak z jednej strony listy te wielką mają wartość historyczną i bogaty w sobie zamykają materiały do dziejów czasu tamtego, ponieważ pisał je świadek naoczny, z tokiem spraw najdokładniej obczany, jak nie można mu odmówić trzeźwości w zapatrywaniu się na rzeczy i zdarzenia, zdrowego poglądu na bieg spraw i znakomitego ukształcenia politycznego obok zdań wyrobionych; tak razi znów z drugiej pewna niechęć ku Polakom, jakaś stronnicość przeciw nim uprzedzona i zakamieniały separatyzm prowincjonalno - stanowy, zawsze w Prusiech polskich a szczególnie w miastach tamiecznych dawniej istniejący.

Był to człowiek tego samego kroju, co uczony dziejopis i prawoznawca pruski, Lengnich, który także wszędzie w swych dziełach o odrębności Prus, przez króla tylko z Polską złączonych, rozprawia. Jak ostro czasami pisarz listów na ojców naszych powstaje, świadczy najlepiej wspomniony już list z 28go paźdz. 1773, gdzie między innemi powiada: *Tellement les Polonois cherchent á arracher á chacun*

ses droits, qu'il n'est pas étonnant que le bon Dieu ait permis qu'on leur arrache des provinces. Te słowa charakteryzują go najlepiej.

Mimo tego wszystkiego czytają się listy te z wielką przyjemnością, bo nie pochlebiają nikomu. Ma w nich każdy za swoje; a król, konfederacya, delegacya, senatorowie, posłowie zagraniczni i wszystkie inne osoby, które jakąś w ówczas odgrywały rolę, są najczęściej bezstronnie oceniane. Załączał do listów często odpisy urzędowych nót i innych dokumentów z których wiele dotąd drukiem nie ogłoszono. Uważając przeto zbiór tych listów jako szacowny materiał dziejowy, podajemy je w wiernym przekładzie z francuskiego.

Warszawa 22. grudnia 1772.

Delegacya jest odroczonea do 15go stycznia 1774. Zajmowano się głównie sprawami prywatnemi, gdyż na nieszczęście zbyt często w czynnościach polaków odgrywa prywata najgłówniejszą rolę. Zamyślają teraz przystąpić do wykonania wyroku przeciw panom barskim, który już zapadł w sądzie konfederacyi. Nie wiedzieć nawet, czyli hetman Ogiński wyjdzie bezkarnie, chociaż nadesłał już to wszystko, na czem zbywało jego recesowi stosownie do wydanych przepisów konfederacyi obecnej. Polacy są zawsze jeden przeciw drugiemu, a ponieważ ktoś pragnie wielkiej buławy litewskiej, dlatego używa pewne stronnictwo wszelkich sposobów, aby winnym ogłoszono terazniejszego hetmana wielkiego, choć tenż wszystko zrobił, co tylko od niego żądano, by nie być winnym. Wojska cesarskie nie myślą o odwrocie. Przesłano w tej mierze notę baronowi Rewitzkiemu, lecz

odpowiedź jego nie zapowiada rychłego wyjścia wojsk tych z Polski.

Wręczono także notę panu de Benoit, w której wyrażono żądanie, aby dwór jego zamianował komisarzy do oznaczenia nowych granic. Wszystkie bowiem ziemie, o które jeszcze spór się toczy, czy mają w myśl traktatów przypaść królowi pruskiemu lub przy Polsce pozostać, ciągle tak są ze strony dworu pruskiego uważane, jak gdyby już nieodwołalnie do Prus należały.

Zdaje się, że zaburzenia w Rossyi nie mającej są wagi, mówią bowiem, że wojska rosyjskie w Polsce otrzymały już rozkaz, aby szły do Rossyi.

Ustęp z listu (dotyczący się sprawy miasta Torunia.)

Chociaż Gdańsk i Toruń wraz z okręgami swemi nie miały wspólnie z Prusami zachodniemi przejść pod panowanie króla pruskiego, chciał przecież tenże zaraz część tego zagarnąć, co do posiadłości miast rzeczonych należało.

Do zajęcia włości niektórych w okręgu gdańskim znalazł się w tem pozór, że miasto posiadało pewne obszary gruntów, których zwierzchnim pa-

nem i właścicielem był opat Oliwski, lecz co do włości toruńskich nie było i takiego pozoru, ponieważ wszystko, co tylko miasto posiada, jest jego niezaprzeczoną własnością. Pomimo tego zabierał król pruski w kilka dni po zajęciu Prus polskich, i od Torunia także najprzód niektóre obszary, tak w obrębie właściwego miasta (Weichbild) jak nie mniej w okręgu jego położone, nie dając innej przyczyny nad tę, że okręg nie jest tak dawny jak samo miasto i obręb jego, że zatem miastu winien pozostać tylko obręb. Tym czasem zabierał mu tylko kilka wsi z okręgu ale za to cały prawie obręb. Robiono wszelkie możliwe przedstawienia i starano się o potężne pośrednictwo u króla, aby miastu pozostał obręb i okrąg jego, jak je posiadało aż do chwili zajęcia Prus. Pochlebiano już sobie nawet, że wszystko pójdzie po myśli, ponieważ nie było jakiś czas zaczepki, choć orły pruskie pozostały zatknięte w obrębie i okręgu. Lecz niebawem przybyli komisarze pruscy do Torunia, aby rozpocząć śledztwo celem przeświadczenia się, co miasto prawnie posiada. Chociaż to rzeczą niesłychaną, aby obcy rząd śmiał podobne rozpoczynać śledztwa w kraju niepodległym, nie opierano się przecież temu i dostarczono wszelkich dowodów, aby przekonać komisarzy, że

posiadamy włości nasze na podstawie praw niewątpliwych.

Rozpatrzywszy wszystko należycie, odjechali komisarze a miasto poczyniło na nowo kroki odpowiednie wszędzie, gdzie tylko było potrzeba, aby pozostać w spokojnem posiadaniu swych dzierżaw.¹⁾ Lecz 19go grudnia (1772) zjechali do Torunia nowi komisarze, zapowiedziani listem prezesa rządowego w Kwidzynie ¹⁾ i okazali instrukcją, w której im nakazano zagarnąć wszystkie dobra miasta t. j. cały okrąg jego, a zostawić mu tylko obręb. Domagali się nawet, aby urząd miejski był przy tym zaborze przytomny i pomocy stosownej udzielił. Niebawem przybyli inni jeszcze panowie prusacy z wyraźniejszymi rozkazami i zapowiedzieli, że skoro okręg miejski przejdzie pod panowanie króla pruskiego, miasto będzie obowiązane wykonać temuż przysięgę wierności ze względu na dobra zabrane, które mimo zaboru pozostaną własnością jego. Co miasto na to odpowiedziało, załączam w odpisie ²⁾ jak nie mniej list ³⁾, którym się odwołało do sprawiedliwości

¹⁾ W dalszych listach mówi autor, że dwór austriacki i rosyjski popierały silnie sprawę miasta Torunia, i domagały się u króla pruskiego o zwrócenie Toruniowi zajętego okręgu.

króla pruskiego, a oraz listy ⁴⁾ i instrukcją ⁵⁾ zwyż wzmiankowanych panów Prusaków.

Gdy komisarze króla pruskiego bez pomocy prawie urzędów toruńskich okręg zajęli, otrzymało miasto 1go stycznia (1773) wezwanie w formie edyktu królewskiego, aby pełnomocnicy trzech stanów miejskich za dwa tygodnie do Kwidzyna przybyli i tam przysięgę wierności wykonali. Załączam odpis ⁶⁾ tego wezwania jak nie mniej list ⁷⁾, który miasto natychmiast do króla polskiego wyprawiło.

Oto w krótkości wierne opisanie tego, co się działo i dzieje w Toruniu, który też obecnie w najprzykrzejszem jest położeniu. Wszystko przemawia w prawdzie za słusnością jego sprawy, lecz *prawo* *dział* jest przeciw niemu. Gdy bowiem trzy dwory sąsiednie na mocy zawartych z sobą układów zgodziły się, że król pruski ma zająć Prusy polskie, zastrzeżono tam wyraźnie: *że miasto Toruń wraz z swym okręgiem* (a więc nie w samych tylko obrębach właściwego miasta) *pozostanie nadal jak dotąd w posiadaniu Polski*. Jakżeż może miasto w ten sposób, jak sobie obecnie życzy król pruski, pozostać przy Polsce, jeżeli ze względu na okręg, który zabierają, musi rządzcę Prus uznać za pana zwierzchniego? Lecz i sam król pruski nie inaczej pojmo-

wał znaczenie słów przytoczonych. Gdy bowiem uniwersałem z 13go września (1772) kazał wezwać wszystkich mieszkańców Prus polskich do złożenia hołdu, wyjmuje wyraźnie od tego Toruń. W innym znów uniwersale królewskim z 28go września t. r. gdzie jest mowa o zaprowadzeniu rejencyi i sądów dla tych, którzy uznawszy króla pruskiego za pana są nowymi poddanymi jego, stoi wyraźnie: *z wyjątkiem Torunia wraz z okręgiem*. Jakimże cudem ma to wszystko teraz po 13tu tygodniach być bez znaczenia, choć układy trzech dworów, uniwersały i słowo królewskie za miastem przemawiają? Zdaje się, że król pruski ma jakieś nowe zamiary, gdy tak sobie względem Torunia poczyną. Zapewnia mu wprawdzie własność dóbr, które zabrał, gdy tymczasem w całym okręgu wydano już rozporządzenie, że chłopci nie mają nic ani kupować ani sprzedawać w Toruniu, a co więcej, że nie będą odtąd podatków płacić miastu, ale je składać w pobliskich urzędach królewsko-pruskich, których też wyłącznie słuchać obowiązani.

Piękna mi własność! Widać z tego, że król pruski chce całe zagarnąć Prusy, nie Polsce nie zostawiając. Inaczej trudno nawet sądzić. Zabierając bowiem wszelkie dochody miasta, z których

pokrywano płace duchownych, pisarzy, żołnierzy i innych urzędników, zmusi je do poddania się, lub przywiedzie w razie przeciwnym to miasto piękne i handlowne w przeciągu lat trzech do stanu miasteczek polskich. Tym sposobem dokona zamysłu swego i stanie się panem handlu na Wiśle, zniszczywszy jedyne miasto będące ważnym punktem i składem handlu polskiego na tej rzece t. j. Toruń, który mu mógł przeszkadzać.

Warszawa 21. kwietnia 1773 o 8 godz. rano.

Wszystko odbywa się w sposób niezwykły. W przeszły czwartek zawiązali zebrani w domu wielkiego kanclerza koronnego (Młodziejowskiego bisk. płock.) senatorowie i posłowie konfederacyą. Nikogo z familii (Czartoryskich i Poniatowskich) nie wezwano na to zgromadzenie, choć wielki kanclerz litewski (Michał Czartoryski) ciągle jest czynny i nie piastuje godności wojewody lub kasztelana pod obcym rządem, równie jak i książę w. marszałek koronny. Do rzędu rzeczy niezwykłych należy i to, że przy zawiązaniu konfederacyi senatorowie byli razem z posłami, a gdy przyszło do wyboru marszał-

ków, okazało się tylko 7 posłów koronnych a dwu litewskich.

Marszałkiem konfederacji koronnej mianowano Ponńskiego, marszałka nadw. kor., a marszałkiem litewskiej księcia Radziwiłła, miecznika litewskiego. Wszystkich posłów przybywających z prowincji starano się skłonić do podpisania konfederacyi, która na dniu otworzenia sejmu nie była jeszcze ogłoszona. Skonfederowanych było 69 z Korony a 7 z Litwy; największa zaś część posłów litewskich nie zjechała dawne jeszcze.

Liczba posłów na tym sejmie nie przechodzi 102, z których 26 mniej więcej przypada na Litwę. Ilość to zbyt szczupła w stosunku do 300 prawie zastępców, którzyby się zjechali, gdyby wybierały wszystkie ziemie.

Senat podpisał współcześnie z posłami równo brzmiący akt konfederacyi, który tymże dostał się w wilją otworzenia sejmu. Podarli go zaraz mówiąc, że to przeciwnie godności senatorów, by współcześnie i razem z posłami zawiązywali konfederacyę; że według dawnego zwyczaju posłowie po ogłoszeniu konfederacyi powinni króla i senat o niej zawiadomić, i o przystąpieniu do niej upraszać. Po burzliwych rozprawach zmuszono w końcu senatorów do

podpisania oświadczenia, że wszyscy bez wyjątku przystąpią do konfederacyi.

W dniu otwarcia sejmu t. j. w przeszły poniedziałek udał się król wraz z senatem i posłami do kościoła, i przebywał w małym pokoiku zamkowym, wychodzącym na kościół, przez całe nabożeństwo. Z kościoła wrócił wprost do swego gabinetu, miasto zasiąść na tronie, gdzie podług zwyczaju posłowie w przytomności senatu do ucałowania ręki byli przypuszczani, a najstarszy z nich lub też marszałek starej laski upraszał o pozwolenie udania się do izby poselskiej. Senat pozostał na pokojach, a Poniński poszedł wraz z posłami do izby poselskiej, z kąd wzięwszy kilku z pomiędzy najstarszych posłów koronnych, udał się dopiero do króla, aby uskutecznić, co dawniej w sali tronowej się odbywało.

I to jest rzeczą niezwykłą, że po zawiązaniu konfederacyi miasto zagać sejm w przytomności króla i senatu, posłowie się do izby wprzód poselskiej udali, co wtedy jedynie dzieć się zwykło, gdy sejm jest wolny i nie ma jeszcze konfederacyi. Z tego to zaniedbania zwyczajów, od dawna uświęconych, wynikły owe zajścia, któreśmy przedwczoraj i wczoraj widzieli.

Gdy bowiem koło rycerskie w izbie się zebrało poselskiej, a nie było żadnego z marszałków starej laski, zajął najstarszy z posłów, niejaki pan Łętowski, poseł z woj. krak. miejsce marszałka, a tuż koło niego zasiadł Poniński. Łętowski powiedział: że gdy czas nadszedł otworzenia sejmu a żadnego nie widać z marszałków starej laski, on przeto łaskę wzięsby powinien marszałkowską, lecz że konfederacja już zawiązana i ma swego marszałka w osobie pana Ponińskiego, wstrzymuje się więc od dalszego zagajenia sejmu, odstępując to prawo panu Ponińskiemu. Ledwie Łętowski te wyrzekł słowa, wszczął natychmiast Rejtan, poseł nowogrodzki z Litwy, wrzawę strasliwą, oświadczając, że to rzecz niesłychaną, zawiązywać potajemnie konfederacją, choć ani województwa, ani ziemie, ani powiaty jej poprzednio nie wszczęły i konsyliarzy swych czyli posłów nie nadesłały; że na to w żaden nie można zezwolić sposób.

Odczytawszy następnie uniwersał królewski w którym istotnie sejm zapowiedziano wolny czyli zwyczajny, domagał się aby na tym sejmie wolnym marszałkiem był który z posłów litewskich, ponieważ kolej teraz właśnie na Litwę przypadła, i oświadczył stanowczo, że na innego nie zezwoli marszałka. Poparł

zдание jego współposeł Korsak i trzech innych posłów litewskich a oprócz tego dwu koronnych z województwa łęczyckiego. W izbie poselskiej powstała teraz taka wrzawa, że Poniński który już wziął był do rąk laskę marszałkowską, na krześle ją złożył, a udając się między posłów, tak do nich przemówił: «Panowie, tu nie idzie o mój lecz o wasz honor; 76 z waszego grona obrało mię marszałkiem konfederacyi, pod której węzłem sejm ten będzie się odbywać, czyliż pojedynczy człowiek ma to zniweczyć? Powiedzcie zatem, co chcecie». Wszyscy ci panowie wołali: «Jesteśmy skonfederowani, obraliśmy pana marszałkiem, rozpocznij zatem swe urządowanie». Rejtan krzyczał w ówczas na całe gardło, że na to nigdy nie zezwoli, i raczej poświęci życie, mienie i wszystko, niżby się miał zgodzić na sejm pod węzłem konfederacyi, o czem nic nie ma w jego instrukcyi, gdzie przeciwnie o sejmie wolnym mowa; że nie uznaje konfederacyi w pokojach warszawskich zawiązanej, o której kraj nic nie wie, i że marszałkiem sejmu tego nie może być nikt z Korony, gdy według ustaw kolej przysłała na Litwę.

W tem wziął Poniński, ośmielony opisanem oświadczeniem posłów, na powrót laskę marszałkowską a chcąc przywrócić porządek, obchodził kolej-

no całe zgromadzenie do koła. Rejtan roznamiętniony do najwyższego, zrywa się z krzesła swego a widząc jeszcze jedną łaskę marszałkowską, przeznaczoną dla księcia Radziwiłła, drugiego marszałka konfederacyi, którego zaraz potem miano ogłosić, pochwycił za nią, a zajmawszy zwykle krzesło marszałkowskie zawołał: „Ponieważ pan Poniński potajemnie i cichaczem godność marszałka obejmuje, ja robię się publicznie marszałkiem” i uderzył z całej siły łaską o ziemię, aby okazać że sprawuje istotnie urząd marszałka. Poniński zmieszany okropnie, uznał rzeczą najstosowniejszą zamknąć posiedzenie a uderzając łaską o ziemię, odroczył je aż do 9. godziny rano dnia następnego. Rejtan widząc to, zamknął także z krzesła marszałkowskiego posiedzenie sejmowe do 4. godziny z południa dnia następnego, a wzięwszy z sobą łaskę, wyszedł z izby poselskiej. Tak skończyło się pierwsze posiedzenie sejmu, lecz opisać trudno, co to za krzyki i wrzawa były, jak sobie wzajem przycinano, jak się każdy silił, aby przecież coś zrobić. Wszystko to trwało od południa aż do pół do trzeciej po obiedzie.

Każdy w ówczas był zajęty, aby przywieść do skutku, co zaprojektowano. Przeświadczano się wprawdzie, że wypada przyspieszyć ogłoszenie kon-

federacyi i w tym głównie celu zgromadził Poniński u siebie po południu swych współkonfederatów, aby ustanowić radę i sąd konfederacyi i uskutecznić zjednoczenie konfederacyi koronnej z litewską, do której przywabiono jeszcze 5 nowych członków; lecz mimo tego nie było nie jeszcze ogłoszonem, gdy posłowie we wtorek o godz. 9. w izbie poselskiej się zebraли. Rejtan przybył tam najpierwej prawie, ale uważając się za zwykłego jedynie posła, zajął krzesło swe poselskie. Była już godzina 11. a nikt nie zagajał posiedzenia, wskutek czego Rejtan się ozwał, że wszyscy powinni krzesła swe zająć, i począł zaklinać, aby najstarszy z posłów województwa krakowskiego otworzył posiedzenie. Gdy zaś zagadniony odrzekł: »Oddałem łaskę panu Ponińskiemu, marszałkowi konfederacji, trzeba więc czekać na niego.« wołał Rejtan wraz z posłami wspomnianymi: że nie ma wcale konfederacyi, że marszałek dotąd nie obrany, i że nigdy na to się nie zgodzą.

Choć nikt nie marszałkował, zabrał przecież głos Korsak, i dowodził w podobny właśnie sposób, że wszystko to unieważnić należy, na co pan Rejtan słusznie powstaje, gdy w środku mowy jego wszedł do sali z kilku posłami Poniński. Nie śmiejąc jednakże w środek wstąpić koła rycerskiego, stanął

u wchodu sali po za arbitrami a uderzając laską o ziemię zawołał: „Zamykam posiedzenie aż do jutra do 9. godziny, poczem, natychmiast wyszedł. Na to wszystko nie zważał bynajmniej Korsak i dalej prawił, a gdy kilku posłów a szczególnie połowa krakowskich powstała po zamknięciu posiedzenia przez Ponińskiego, zaklinał Rejtan resztę posłów tego województwa, między którymi inny Łętowski był najstarszym, aby pozostali, a Łętowskiego, by zagaił posiedzenie. Lecz ten odrzekł: „że jego współposeł, który wczorajsze rozpoczął posiedzenie, nie znajduje się w izbie poselskiej, że nie ma laski, że zresztą, gdy już zawiązano konfederacyą i obrano marszałka, żądaniu temu zadość uczynić nie może. Mój Boże, jakąż to w ówczas słyszeliśmy wrzawę! Chciano odjąć województwu krakowskiemu zaszczyt pierwszego głosu, i przenieść go na inne, przeklinano konfederacyą i jej marszałka mówiąc: „że tacy buntownicy powinni wyrokiem sejmu być karani itp. Przyniesiono w końcu posłowi krakowskiemu laskę oficera i żądano aby zajął krzesło marszałkowskie, lecz on należąc już do konfederacyi, trwał w swoim uporczywie. Przez dwie godzin może męczono biednego Łętowskiego, przez co w straszny wprowadzono go kłopot.

Rejtanowi przyklaskiwali arbitrowie tak zupełnie, jak się przyklaskuje na widowiskach teatralnych, czem oburzony zabrał głos i zawołał: «Panowie, bądźcie przyzwoici, nie jesteśmy tu ani na operze ani na dyalogu!». W końcu domagał się aby Łętowski z krzesła przynajmniej marszałkowskiego zamknął posiedzenie aż do dnia następnego, w którym ma być obrany marszałek. Lecz ten i teraz odpowiedział, że tego uczynić nie może, przytaczając ciągle te same przyczyny. Przez cały ten czas był Rejtan tak roznamietniony, że lękano się ciągle gwałtu jakiego. W końcu jednakże rzekł Łętowski z miejsca swego: «Ponieważ mię zmuszają, abym zamknął posiedzenie, zamykam je więc do godziny 9. rano». Lecz nie chciano odroczenia do tej samej godziny, jaką Poniński oznaczył, ponieważ właśnie o to chodziło, aby jego władzę i odroczenie unieważnić. Łętowski chcąc się tylko wyrwać, powiedział: «Dobrze, dobrze, do 7. godziny». Zatrzymywano go jeszcze, aby dodał: «celem wyboru marszałka» lecz zwrócił się i wyszedł a większa część poszła za nim, i tak skończył się wtorek na niczem.

Konfederacya tym czasem przewidując, iż może przyjść do kroków stanowczych a nawet do zerwania sejmu, podała akt swego związku do ksiąg gro-

du warszawskiego i odbyła natychmiast po południu pierwsze posiedzenie publiczne, któremu już przewodniczyli obaj marszałkowie, Poniński i Radziwiłł. Na tem posiedzeniu wezwano wczoraj jeszcze księcia wielkiego marszałka, żeby się poddał z swą jurysdykcyą konfederacyi i przysięgę jej wykonał; podobne też wyprawiono wezwanie do komisyi wojny i skarbu, które już władzę konfederacyi uznały i dziś przed posiedzeniem jeszcze sejnowem przysięgę wykonają. Marszałkowie polecili oraz wielkiemu marszałkowi kor. aby kazał zamknąć izbę poselską i nie pierwszej ją otworzyć, aż gdy przybędą marszałkowie konfederacyi. Wysłano także zaraz wezwanie do Rejtana, aby się stawiał przed sądem konfederacyi *ex termino tacto* t. j. bez wszelkiej zwłoki, lecz nie przyjął tego wezwania. Po czem odroczone posiedzenie konfederacyi aż do 7 godziny rano dnia dzisiejszego. Teraz musi się Rejtan najgorszego obawiać, ponieważ mogą go ogłosić człowiekiem bez czci (*infamis*) albo nawet skazać na ścięcie, jeśli nie przystąpi do konfederacyi.

Otóż jest rzeczpospolita polska w sposób prawdziwie nadzwyczajny znów skonfederowana. Lecz muszę dodać jeszcze, że Poniński ma od wczoraj pod rozkazami w swoim pałacu nie tylko straż zło-

żoną z 80 grenadyerów rossyjskich, ale także hużarów pruskich, z których zawsze sześciu z oficerem mu towarzyszy, skoro się na ulicę pokaże.

Dziś rano przybędą marszałkowie do izby poselskiej, aby tylko odezwać akt konfederacyi i wyprawić poselstwo do króla celem zawiadomienia go o zawiązaniu konfederacyi i proszenia, by do niej przystąpił. Wówczas uda się król do sali senatu, a marszałkowie wraz z posłami przybędą tam także, aby oczekiwać przystąpienia króla i senatu do konfederacyi. A gdy to nastąpi, będzie się wszystko rozstrzygać większością głosów, i nie będzie osobnych posiedzeń senatu i koła rycerskiego, jak na sejmie wolnym, lecz wszyscy będą razem obradować. Wyznaczą może nawet osobną delegacyą, a wtedy sejm zostanie odroczony aż do czasu, gdy jego będzie potrzeba zatwierdzenia na wszystko, co delegacya uchwali. Grenadyery zaś i hużary potrafią pewnie postarać się o zatwierdzenie wszystkiego.

Tegoż dnia o 4tej po południu.

Gdy się posiedzenie konfederacyi jeneralnej odbywało w pałacu Ponńskiego a Rejtan na wezwanie jej nie stanął, kazała ogłosić przeciw niemu wyrok

zaoczny. Tym czasem przybył tenże o 7. godzinie do izby poselskiej, a zastawszy ją zamkniętą, okazał tyle, że mu ją otworzono i wszedł do niej z kilku posłami swego kraju, mając z sobą łaskę nawet marszałkowską, której zamierzał użyć natychmiast, gdyby Poniński wystąpił jako marszałek czy to w izbie poselskiej, czy w senacie. Chciał mówić z królem, lecz ten kazał marszałkowi nadwornemu, kasztelanowi Karasiowi, aby mu z jego strony powiedział, że nie może mu dać ani rady ani opieki, gdy sam w tak krytycznym dla Rzeczypospolitej czasie w największym jest kłopotcie. Udawał się także za pośrednictwem trzecich osób do posłów zagranicznych, przytaczając powody, dla czego tak a nie inaczej postępuje, dodając oraz, że chciałby tylko wiedzieć, czy konfederacya z woli trzech dworów zawiązana, a w końcu oświadczał, że otrzymawszy rozkaz, podda się jej, byle się wszystko działo według przepisów i ustaw. Nie wiadomo jeszcze, co odpowiedzieli posłowie zagraniczni. Nie wyszedł atoli z izby poselskiej, choć mu mówiono, że teraz, gdy konfederacya wszelką ma w rękę władzę, głowę swą naraża. Odpowiadał na to; że gdy i tak raz trzeba umierać, lepiej zatem ginąć, z chwałą za ojczyznę, niż w sposób umierać zwyczajny a do tego z hańbą, mając

sobie do wyrzucenia, że się nie dopełniło obowiązków dobrego obywatela.

W tem udało się wielkie poselstwo konfederacyi jeneralnej do króla i miało publiczne posłuchanie. Król odpowiedział przez usta wielkiego kancle-rza koronnego, iż każe im objawić swoje zdanie w izbie poselskiej przez posłów z senatu, którzy zwykle imieniem króla składają życzenie kołu rycerskiemu po dokonanych szczęśliwie oborze marszałka. Dziś nic już więcej nie zrobiono.

Rejtan bawił z swymi towarzyszami sześć godzin w izbie poselskiej, a nikt się więcej nie pojawił. W końcu przybył po owem posłuchaniu u króla Marcin Lubomirski, największy.... przed i po konfederacyi barskiej, który śmiał dać się obrać posłem i przyjechać publicznie do Warszawy, gdzie mu ani zarzutów nie czyniono, ani też go karano. Wszedł z kilku posłami, którzy równie jemu podpisali już konfederacyą do izby poselskiej a zabrawszy głos, powiedział, że odracza posiedzenie do 9. godziny rano dnia następnego. Rejtan był w największem uniesieniu, lecz wszyscy wyszli a on został sam tylko z swoimi towarzyszami w izbie poselskiej. Tak się zakończyło dzisiejsze posiedzenie.

Warszawa 24. kwietnia 1773.

Rejtan zaprotestowawszy, gdy w imieniu marszałka konfederacyi posiedzenie zamknięto, pozostał w izbie poselskiej z swymi towarzyszami i nie wydalał się z niej wcale, raz mając pewność, że sąd konfederacyi nie będzie go mógł przemocą wezwać przed siebie, jak długo w miejscu tak uświęconem przebywa, a powtórę i dla tego, aby przeszkodzić marszałkowi i posłom, gdyby czy to w izbie poselskiej czy w senacie zamierzili odbywać posiedzenie. Konfederacya i posłowie zagraniczni domyślili się jakiegoś w tem podstępu, gdy król oświadczył, że objawi swe zdanie w izbie poselskiej, choć wiedział, że konfederacya już nie chciała tam się udawać, co zaraz z początku powinna była uczynić. Uważała też niestosownem zająć w obecnej chwili izbę poselską, by nie nastroczyć sposobności do nowych zwad, gdyż wiadano, że Rejtan umyślnie w niej jeszcze przebywał, aby się opierać wszystkiemu. Domagała się nawet przystąpienia króla, nim się zbierze w senacie, a i to głównie dla tego, aby Rejtan najmniejszej nie mógł czynić przeszkody, czemby tylko na próżno czas marnowano, skoro konfederacya tyle mająca już władzy i podstawy nie mogła być rozwiązana. O to odbywały się też nieustanne kon-

ferencye dzień i noc i jeszcze następnego poranku, a król, który nie lubi marszałka Ponińskiego, nie myślał uczynić, czego się od niego domagano, zastanawiając się tem, że słowa nie może złamać swego.

Tymczasem starali się niektórzy przełamać stałość Rejtana, lecz na próżno. Sami nawet posłowie zagraniczni kazali go i towarzyszków jego prosić do siebie, zaręczając słowem honoru, że im się nic złego nie stanie, i przedstawiali im bezcelność oporu. Lecz wezwani trwali w swoim, przywodząc zwyż wymienione przyczyny. Rejtan nie poszedł nawet z nimi do posłów zagranicznych mówiąc: „skoro wszyscy wyjdziemy z izby poselskiej, zamkną ją natychmiast, a tak nie będziemy mogli dokonać powinności naszej.”

Rano oświadczył król, że nie upiera się w tem, aby marszałek oczekiwał posłów jego w izbie poselskiej, gdyż objawi konfederacyi swe zdanie w senacie, ale nie tego samego dnia (t. j. w Czwartek 22), lecz dopiero w Sobotę (24.) Posłowie zagraniczni widzieli w tem podstępne zabiegi, o które samą tylko winili familią, ponieważ największa część senatorów i ministrów podpisała się już na to, że jest za konfederacyą. Ułożyli więc między sobą, że baron Stackelberg ma się udać do króla i oświadczyć

mu w imieniu trzech mocarstw, że gdy nie przystąpi tego samego dnia do konfederacji bez wszelkich zastrzeżeń, lub będzie się domagał aby konfederacya czy to w izbie poselskiej czy też w senacie pierwszej była zebrana, w owczas 50.000 wojska wkroczy do Warszawy, i będzie żyło na koszt miasta. Król odrzekł, że naradzi się z senatem i ministrami swymi. O 11. godzinie przybył do sali posłuchalnej i kazał wejść senatorom i ministrom, którzy stojąc około tronu słuchali mowy jego. Opowiedziawszy im wszystko, co z ust Stackelberga słyszał, zapytał, co mu czynić wypada, czy przystąpić lub nie do konfederacji? Co można było przewidzieć, nastąpiło, t. j. senat był zdania, że najlepiej zastosować się do okoliczności. Król wstał, senat się wydalił, a kanclerze poszli do posłów zagranicznych, zebranych u Stackelberga, z oświadczeniem, że król przystąpi do konfederacji i oczekuje marszałka wraz z konsyliarzami u siebie, aby im objawić to przystąpienie swoje. Po czem przybyli około 1. godziny obaj marszałkowie z wszystkimi konsyliarzami w wielkim orszaku i w karetach swych na zamek, a gdy król wszedł do sali posłuchalnej, przystąpili do tronu jego. Poniński prosił go, aby im raczył objawić swe zdanie, jak to przyrzekł posłom konfederacyi. Król powiedział przez

usta wielkiego kanclerza, że przystępuje do konfederacji, która zdaniem jego będzie za utrzymaniem godności królewskiej i religii. Wszyscy ci panowie ucałowali następnie rękę królewską, konfederacya była ustalona i ogłoszono zaraz, że w Piątek będzie uroczystość jako w dniu, w którym po raz pierwszy wszystkie się zebrać mają stany w senacie, aby już rozpocząć narady publiczne.

Rejtan był jeszcze ciągle z swymi towarzyszami w izbie poselskiej. Gdy nadeszła wiadomość, że król już nawet przystąpił do konfederacji, opuściło zaraz kilku izbę poselską i poddało się konfederacyi. Pozostało czterech tylko, a i ci chwiali się i uzyskali w końcu pozwolenie, aby sobie poszli gdzie zechcą. Rejtan nic nie mówił, lecz nie podzielał losu swych towarzyszków. Chciał właściwie pozostać w miejscu, aby się dowiedzieć, czyli będzie mu wolno pojaśnić na piśmie, dla czego inaczej nie mógł sobie poczynąć. Lecz tego właśnie nie życzą sobie, a w dodatku żądają, aby publicznie przebłagał konfederacyą. Tym a nie innym sposobem będzie zniesiony wyrok potępienia, który już nań zapadł. Wyszedł z swymi towarzyszami przedwczoraj z izby poselskiej, gdzie ciągiem bawił 36 godzin.

Mówią, że dziś odbędzie się posiedzenie przy

drzwiach zamkniętych. Nie omieszkam przesyłać dalej doniesień moich, ponieważ mam już drogi, którymi dowiaduję się o wszystkim, gdybym nawet nie mógł jak dotąd być widzem i słuchaczem tego, co się tu dzieje.

Warszawa 28. kwietnia 1773.

W sobotę zebrali się wszyscy senatorowie i posłowie razem z królem w sali senatu, lecz nie było arbitrów, których od dnia tego nie wpuszczają. Marszałkowie konfederacyi zagaili posiedzenie mową, w której życzyli szczęścia narodowi, że ze względu na dobro ojczyzny wszystkie się stany połączyły pod węzłem konfederacyi. Trzeba wiedzieć, że przed tem posiedzeniem wszyscy senatorowie przybywający musieli podpisywać akt konfederacyi, co leżał na stole w sali wzmiankowanej, a ci jedynie, którzy późno i razem z królem weszli, nie podpisali go jeszcze. Marszałkowie prosili o pozwolenie ucałowania ręki królewskiej i uzyskali takowe wraz z wszystkimi posłami, których tu jest obecnie 123. Potem przedłożyli projekt, w jaki sposób sejm się ma odbywać i jaki będzie porządek obrad. Lecz biskup chełmiński, Turski, i

smoleński, Wodziński, zabrawszy głos twierdzili, że na sejmie, pod węzłem konfederacyi działającym, o trzech nie powinno się stanowić przedmiotach, t. j. o utrzymaniu religii katolickiej, o sprawie dyssydentów i o podziale. Gdy zaś właśnie obaj nie podpisali jeszcze aktu konfederacyi, oświadczył marszałek Poniński, że powinni by milczeć, ponieważ nikomu nie wolno zabierać głosu, kto nie jest z nim i wszystkimi stanami skonfederowanemi, i że nigdy już głosu mieć nie będą, dokąd nie podpiszą aktu konfederacyi. W skutek oświadczenia tego było tyle wrzawy, że król uznał stosownem odroczyć posiedzenie aż do poniedziałku.

Tego samego dnia oddał król wielką buławę koronną Rzewuskiemu, hetmanowi polnemu, który wrócił z Kaługi; mniejszą otrzymał Branecki, generał artyleryi litewskiej, i wielki łowczy koronny. Jenerałem zaś artyleryi litewskiej mianował Sapiechę 15 letniego chłopca zepsutego i bez wiadomości, ale syna księżnej Sapieżyny, damy znanej, siostry Braneckiego, co wszystkich ubodło.

Na poniedziałkowym posiedzeniu wszystkich stanów w sali senatu ponowiono odczytanie rzeczonego projektu, w skutek czego wiele utworzyło się kwestyj tak co do sposobu głosowania jak nie mniej o

to, czy sejm lub konfederacya główną ma być rzeczą, i czy sejm lub konfederacya trwać będzie przez czas przepisany. Biskup wileński opierał się także w kilku przedmiotach. Po trzech godzinach rozpraw daremnych odroczył król posiedzenie aż do wczoraj. Posłowie zagraniczni spostrzegłszy się, że w tem jakieś są zabiegi, przesłali jednobrzmiące oświadczenie ministrom polskim, (którego⁸⁾ kopią załączam).

Król nie czekając na polecenia województw, komu mniejszą oddać pieczęć litewską, czego właśnie ustawy się domagają, wręczył ją tego samego dnia Chreptowiczowi, wielkiemu pisarzowi litewskiemu. Wielkie pisarstwo litewskie otrzymał referendarz Ogiński, dawny poseł w Wiedniu, jego zaś miejsce zajął Moszyński.

Tegoż samego dnia otrzymał baron Stackelberg z rąk króla oznaki orderu orła białego z polecenia cesarzowej rossyjskiej, której wolno kilka osób do wstęgi polecać niebieskiej.

Wczoraj rozprawiano wiele na posiedzeniu o donośności oświadczenia wspomnionego posłów zagranicznych. Nie wiadomo jeszcze dokładnie, co tam zaszło i to jedynie pewna, że nic dotąd nie postanowiono. Przyszłą pocztą przeszłe wiadomości, ja-

kie zbiorę, a zacznę od dzisiejszego posiedzenia i dni następnych.

Kilka szwadronów huzarów pruskich przybyło już tutaj; stanęli w Bielinie, majątności Bielinskiich.

Warszawa 1. maja 1773.

Na posiedzeniach stanów w dniach 27, 28 i 29 t. m. było wiele sporów. Nie chciano nic stanowić co do pierwszego projektu, który dotyczy formy tego sejmku, jak długo nie będzie oznaczony czas trwania konfederacyi i dokąd nie przejdzie uchwała wypowiadająca, że sejm w załatwianiu spraw publicznych ma pierwszeństwo przed konfederacją. Dwór i familia opierały się gwałtownie, ponieważ lękają się konfederacyi nie tylko na teraz, ale i na później, gdyby trwać miała dłużej niż sejm. W ówczas bowiem mogłaby Rosya w razie zakłóceń między sąsiednimi państwami pociągnąć za sobą także Polskę, widząc gotową już rzeczpospolitą skonfederowaną, której naczelnik Poniński duszą i ciałem jej oddany. Familia chciała przy tem dać uczuć posłom zagranicznym, że nie bez niej nie wskórają i że ją trzeba przypuścić do współudziału w bieżących dziś spra-

wach. Z tego względu przemijały beczynnie dnie po dniach. Przewlekano bowiem z umysłu narady nad projektem i odraczano posiedzenia nim przyszło do uchwały w tej mierze. Przedwczoraj udali się nareście posłowie zagraniczni do króla z oświadczeniem, że gdy nie użyje powagi swej, aby projekt ten następnego dnia był przyjęty, zaczną tu w Warszawie działami przemawiać, żeby zatem rzeczy nie doprowadzać do takiej ostateczności. Wczoraj miano przystąpić do uchwały, lecz gdy przedpołudniowe posiedzenie zeszło na niczem i o 5tej dopiero wieczorem znowu je zwołano, nie wiem jeszcze, na czem stanęło.

P. S. Posłowie zagraniczni byli wczoraj o 4tej po południu raz jeszcze u króla z zagrożeniem, że gdy projekt ostatni, w którym zgodzili się już na to aby sejm i konfederacya zarówno trwając razem się zakończyły, za jego wpływem nie przejdzie w uchwałę, dozwolą w ówczas konfederacyi robić co zechce, a wtedy pogorszy się pewnie położenie jego. Król zmartwił się tem okropnie, miał sam mowę na poobiedniem posiedzeniu stanów, w której to wszystko powiedział, co wypadek tak nadzwyczajny może podać tylko na myśl królowi. Oświadczył w końcu, że skoro wszystkie stany zgodzą się na projekt rze-

czony, nie będzie mu się sprzeciwiał. Zawołano: „zgoda” i tym sposobem uchwalono pierwszy projekt w formie konstytucyi. Odroczone posiedzenie aż do Wtorku, ponieważ dziś uroczystość, jutro niedziela a pojutrze znowu uroczystość. Oto owoc dwutygodniowych czynności sejmu.

Warszawa 5. maja 1773.

Było dość spokojnie przez trzy dni, w których nie obradowano publicznie nad sprawami. Ministrowie jednakże polscy przesłali posłowi pruskiemu notę, w której się uskarżają, że ludzie pruscy, zawieśli od urzędów solnych w Prusiech, zbliżywszy się do Warszawy, opieczętowali wszystką sól króla polskiego, którą znaleźli u mieszkańców polskich w miejscach, gdzie tylko są wojska pruskie, i to nawet w bliskości samej stolicy, jak w Marymoncie, Wawrzeszowie, Górcie, Woli itp., gdzie nakazano ludziom, aby sól pruską kupowali na składzie w Gombinie, 13 mil złąd odległym. Każą także wszystkim posiadaczom dóbr ziemskich przyczyniać się do utrzymania wojsk pruskich, lecz w sposób tak niesłychany, że każdy posiadacz musi dawać 50 do 60 od sta z

dochodów swoich. Nienawiść ku prusakom wzrasta z dniem każdym, choć każdy wie, że król pruski trzęsie dziś właściwie Polską. Spław na Wiśle podlega także pruskim urzędem cłowym w Fordanie, a choć tam biorą cło tylko dawniejsze polskie, zachodzi przecież ta różnica, że każdy czy to szlachcic czy mieszczanin musi je opłacać i to bez względu, czy na własny co spławia użytek czy na sprzedaż. Że zaś Polska nie może tracić swych dochodów, pobierają przeto drugie cło w innem miejscu ze stromy polskiej. Jest tu mniemanie, że przymierze między Francją, Hiszpanią i Anglią zostało zawarte w celu pomagania nam, a niektórzy twierdzą nawet, że i Rosya ma w niem tajemny udział. Dla tego nie tracą tu jeszcze nadziei, że wszystko może się zmienić, że zatem nie należy się spieszyć. Gdy zatem posłowie zażądali wczoraj, aby uchwalono konstytucyę stanowiącą, że sprawę odstąpienia prowincyi wraz z sprawą dyssydentów załatwi delegacya przez sejm wyznaczona do układów z tymi posłami zagranicznymi, nie wniesiono nawet projektu tego na posiedzeniu stanów, lecz za to wniesiono i uchwalono trzy inne przedmioty t. j. 1) że osobna komisya rozpozna cały przebieg śledztwa z królobójcami i zda z tego sprawę stanom, aby mo-

żna stosowne powziąć postanowienie. 2) że członków komisji skarbowej, którzy dotąd nie chcą wykonać przysięgi konfederacyi, sejm upomni do złożenia tejże, gdyż w razie przeciwnym będą usunięci z urzędu, a na ich miejsce wyznaczy się zarządców czyli administratorów, a 3) że posłowie przy dworach zagranicznych, t. j. Alexandrowicz, poseł był w Stambule i Ogiński, poseł w Wiedniu, stanom zdadzą sprawę z swych czynności dyplomatycznych.

Tym sposobem przewleką się sprawy, a nawet słyhać, że król powołał także i Kwileckiego, który był w Berlinie w charakterze posła, aby również przybył i zdał sprawę z swego poselstwa. Oby Bóg raczył to wszystko na dobre obrócić! Lecz z wszystkiego widać, że król pruski chce koniecznie, aby rzecz o ustąpienie prowincyi raz już skończono.

Wielopolski, wielki koniuszy koronny, i pierwszy komisarz wojenny i regimentarz dywizyi wojska, któremu król przyrzekł był buławę hetmańską, widząc teraz, że ją kto inny otrzymał, jest bardzo niezadowolony, i chce złożyć swe urzędy. Książę wielki szambelan, brat króla, także niezadowolony, ponieważ i jemu dane było przyrzeczenie wielkiej buławy, jak Wielopolskiemu małej. Mówią że chce opuścić Polskę, i dla rozerwania się przedsięwziąć podróż.

Dziś będzie posiedzenie, lecz mówią, że nie przyjdzie jeszcze do uchwał stanowych. Dyssydenci mieli dziś posłuchanie u króla, aby mu polecić swą sprawę, lecz odesłał ich do stanów i narodu.

Warszawa 8. maja 1773.

W Środę miał król mowę na zebraniu stanów i oznajmił, że widział się zmuszonym do przesłania noty⁹⁾ (w odpisie załączonej) Posłom aby z swej strony ile możności do ocalenia przyczynić się ojczyzny. Chwalono bardzo ojcowską troskliwość jego i wszyscy cieszą się nadzieją, że tym sposobem będzie można zyskać na czasie, nim pomyślniejsze nastąpią zdarzenia jakie. Odbyły się też sprawozdania panów, którzy wrócili z dworów zagranicznych. Członkowie komisji skarbu przybyli z wyjątkiem trzech, i wykonali przysięgę konfederacyi.

Gdy Posłowie natychmiast odpowiedzieli¹⁰⁾ na notę otrzymaną, przybył król nazajutrz t. j. w Czwartek na posiedzenie stanów, a narzekając publicznie wykazywał w tej odpowiedzi na jego notę niegodziwe obejście się rzeczonych posłów z Rzeczpospolitą. Wszyscy słuchali z oburzeniem odczytania

tej odpowiedzi, lecz obawiano się przytem, że zagrożenia mogą się sprawdzić, szczególnie gdy wiadziano, że Lentulus, jenerał Pruski, wydał już rozkaz sześciu pułkom, aby się zbliżyły ku stolicy i że wojska inne są już w Tarczynie, cztery mil ztąd odległym. Zresztą nie uchwalono dziś nic, a wszystko skończyło się na mowach za lub przeciw.

Wczoraj zdawali znowu sprawę posłowie, którzy z zagranicy wrócili i zamianowano wydział do przejrzenia rachunków skarbu i rozpoznania stanu wojska, w przytomności komisji skarbu i wojny.

Według wszelkiego prawdopodobieństwa stanie się wszystko w myśl odpowiedzi na notę, ponieważ nie ma środków uchylecia się od tego. Król pruski trzęsie Polską, i trzeba mu uleść; sól nawet, którą król nasz wysłał znowu wodą do swych składów nad Wisłą, zatrzymali prusacy i kazali ją na powrót odwieźć mówiąc, że wszędzie gdzie stoją wojska pruskie, wolno używać tylko soli króla pruskiego. A to dzieje się w prowincjach, do których nie roszczą sobie bynajmniej prawa.

Rejtan, któremu za wstawieniem się kilku osób wszystko przebaczone, nie odjechał dotąd z stolicy, a że zbyt głośno i wiele wygadywał, wezwano go na nowo przed sąd konfederacyi. Ponieważ zaś do-

być miał szabli przeciw woźnym, którzy mu w własnem mieszkaniu pozew wręczali, i nie stawiał się, zapadł nań wyrok, który odbierając mu prawo piastowania jakiegobądź urzędu lub godności, pozbawia go oraz wszelkiej czci, i dozwala każdemu zabić go bezkarnie.

Chodzi teraz o projekt delegacyi upoważnionej do układów z posłami zagranicznymi. Król chce już przystać na taką, któraby była umocowaną do wszelkich układów z tymiż posłami i zakończenia całej sprawy co do ustąpienia prowincji. Lecz co do układów, dotyczących formy rządu i spraw wewnętrznych, domaga się koniecznie, żeby delegacya była do tego wprowadzie upoważnioną, z odnoszeniem się atoli do stanów. Posłowie zaś zagraniczni upierają się przy tem, że skoro państwa mają przysłać formę rządu zagwarantować, wypada, by ich posłowie układali się z ludźmi w tej mierze umocowanymi. Król nie chce ani słyszeć o tem, i nakłania wszystkich senatorów i posłów, aby z nim niezachwianie trzymali. Z tego powodu rozpisano już w całym mieście i po przedmieściach kwatery dla wojsk sprzymierzonych. Czartoryscy i wszyscy panowie otrzymują zawsze najwięcej n. p. po 60 ludzi i koni, a to właśnie przeraża wszystkich. I niezawodnie, jeżeli dzisiejszy dzień jako ostateczny termin do załatwienia

projektu delegacyi na niczem przejdzie, zajmą wszystkie te wojska kwatery sobie wyznaczone.

Przedwczoraj wystosowali Posłowie notę tak do senatu jak nie mniej do stanu rycerskiego, pierwszą na ręce wiceprymasa biskupa kujawskiego, drugą; na ręce marszałków konfederacji. W tej nocy upominali stany, aby nie trzymały z królem, który dba jedynie o zachowanie i powiększenie swego znaczenia i władzy, a dość wcześniej się uspokoił i zgodził na ustąpienie prowincji sąsiadom; opiera się zaś urządzeniom, które mają ustalić równowagę między wolnością narodu a władzą królewską.

Gdy się tego samego dnia stany zebrały, miał król długą mowę, w której zachęcał je, aby z nim trzymały. Płakał nawet, a wielu z przytomnych płakało z nim także. Powiedział między innemi, że ukrywają przed nim nowo przygotowywane urządzenia; że chcieliby odjąć mu władzę rozdawnictwa urzędów i starostw, i utworzyć radę nieustającą, obok której byłby malowanym królem, że zamierzono znieść komisye skarbu i wojny, utworzone dla dobra Polski, na co wszystko zezwolić nie może, ponieważ to przeciwne warunkom umówionym (*pacta conventa*) jak nie mniej wszystkiemu, na co naród z nim się zgo-

dził. W końcu, mówił, chcę mi wydrzeć wszystko, abym nie mógł udaremniać tego, co zgubne ojczyźnie. — Do tego rzędu zaliczał sprawę dyssydentów, która była zdaniem jego, jedyną przyczyną wszystkich nieszczęść Polski, i zaklinał stany, aby nie dozwalały nigdy dyssydentom wstępu do senatu i izby poselskiej, aby sądy mieszane utrzymano, aby religia katolicka zachowała swe prawo jako panująca i aby odstępstwo ściągało nadal bezcześć, i było karane wygnaniem i zaborem dóbr. Nikt nie spodziewał się słyszeć słów takich z ust króla; poruszał wszelkie sprężyny. Posiedzenie skończyło się, a nikt nie wniósł innej rzeczy.

Wczorajsze posiedzenie było godne uwagi. Posłowie sejmowi zaprzędani mocarstwom zagranicznym, zaczęli prawić przeciw mowie króla, dowodząc, że król występuje w obronie osobistych korzyści, że poświęcił prowincye, aby ocalić swą władzę i że za mierzył nagiąć wszystko pod jarzmo swej tyranii. Powinienby, mówili dalej, bardzo ostrożnie na *pacta conventa* się powoływać, ponieważ właśnie do tego stopnia przeciw tym paktom działał, że nic nie zostaje, co by był dotrzymał. Przytaczano też wiele artykułów, których niedotrzymanie mu zarzucano. Całe posiedzenie było nieprzyzwoite. Kilku starało się uspra-

wiedliwiać króla, a ci mówili w tonie więcej przyzwoitym, choć także polecali pierwszy projekt, któremu król się sprzeciwia. Najgorszymi byli w tej mierze książęta Sułkowscy.

Posiedzenie dzisiejsze rozstrzygnie wszystko; ponieważ dziś właśnie kończy się termin ostatecznie naznaczony w odpowiedzi posłów. Aby zaś bardziej wszystkich zastraszyć, umieszczono już rzeczywiście żołnierzy u dwu biskupów i u sześciu posłów.

Należy i to także do osobliwości nadzwyczajnych, że Rejtan oddał się pod opiekę Prusaków i takową uzyskał. Chodzi sobie teraz publicznie w towarzystwie dwu huzarów, dodanych mu dla bezpieczeństwa.

Pan Gołowkin zjechał 4. b. m. do Gdańska, aby załatwić spory tegoż miasta i Torunia z królem pruskim. Tym czasem wyznaczył król pruski Toruniowi ostatecznie termin nieodzowny do złożenia hołdu w dniu 15. Czerwca, a do wypłaty podatków za pierwsze sześć miesięcy z dóbr zabranych pod panowanie jego po 14 tegoż miesiąca, co 4000 talarów wynosi. Miasto ma oraz w dniu wypłaty ustanowić w swych dobrach justycyaryusza. Tak więc nie może ono obecnie na nic liczyć, choć ciągle mówią o własności mu pozostawionej. Trzeba je przywrócić do

stanu, w jakim było 13. Września 1772, jeżeli ważny ten skład handlu polskiego ma być ocalony, ponieważ to nieuniknione, że miasto samo musi poddać się temu, kto jego dobra ma w ręku. W ówczas Bóg tylko może zaradzić.

P. S. Posiedzenie dzisiejsze zakończono uchwałą, że należy prosić Posłów o zwłokę aż do piątku, aby można ułożyć się jeszcze z królem. Posłowie zgodzili się na to, a wojska, które zajęły już ulice miasta, powróciły aż do pojutrze na stanowiska swe po wsiach pobliskich.

Warszawa 15. maja 1773.

Oto co nastąpiło, gdy w Środę nie powzięto jeszcze postanowienia ostatecznego. Przed posiedzeniem jeszcze dnia tego wkroczyło kilka oddziałów wojsk na ulice przedmieść i miasta, gdy król nie chciał ustąpić i przeciwnie nawet zachęcał wszystkich posłów i senatorów, aby z nim trzymali. Posłowie, którzy wyraźnie mają w swej instrukcji, aby na nic nie zezwalali, dokąd nie będą wyprawieni pełnomocnicy do wszystkich dworów i nie zjadą się na wzajem posłowie tychże dworów, a w ówczas aby pod żadnym warunkiem nie dawali przyzwolenia

na rozbiór, chcieli z początku koniecznie według tej instrukcji postępować. Lecz król tak umiał i tych nawet zniewolić, że nie obstają już przy swej instrukcji, lecz robią, co on uzna za najlepsze, widząc usiłowania jego, aby ocalić prawa religji katolickiej. Chociaż przeto wojska weszły do stolicy, o czem król dowiedział się, nim przybył na posiedzenie, obstawał przecież przy swoim, że musi przejść jego tylko projekt co do delegacji i pełnomocnictwa jej członków. Posiedzenie przeto całe zajęły mowy za i przeciw. Król nawet przemawiał sam na poparcie swego projektu, i miał za sobą tak niewątpliwą większość, że marszałkowie konfederacji byli w kłopotach, jak się wywikłać z tej sprawy, a oraz nie dopuścić ostatecznej uchwały. Król domagał się turnu, t. j. zapytywania osobno każdego członka zgromadzenia o zdanie, przy czem to, co większość uzna, stanowi uchwałę, która ma być podpisana jako postanowienie stanów. Lecz marszałkowie woleli wnieść żądanie, aby się nie spieszyć zbyt i odłożyć obrady do dnia innego, a tym czasem uwzględniając nieszczęśny termin na dziś oznaczony wyprawić deputacją do posłów zagranicznych z prośbą, aby raczyli wspomniałomyślnie powstrzymać exekucję zapowiedzianą i dozwolili zgromadzeniu dwa dni jeszcze,

w których może nastąpić zjednoczenie umysłów, i wszystko załatwić się bez użycia gwałtu. Posłowie zgodzili się na to, aby okazać, że pragną właściwie załatwienia całej sprawy w obrębach pewnej przyzwolności, ale oraz z zastrzeżeniem jednakowoż, że nie myślą wzniecać nadziei, jakoby odstępowali od popierania projektu przez marszałków wniesionego lub od exekucji w tym razie, gdyby tenże przez stany w Piątek nie był przyjęty. Gdy więc deputacja powróciła od posłów i generałów zagranicznych, zebranych u bar. Stackelberga, odroczone posiedzenie do Piątku. Nie podobna opisać dokładnie oporu króla przeciw temu wnioskowi marszałków, który przeszedł przez turnus. Nie chciał na turnus zezwolić, ale domagał się turnu na przyjęcie jednego z dwu projektów, z których jeden był jego a drugi marszałków. Ktoś podał projekt królewski raz jeszcze do odczytania, co atoli marszałek Poniński wstrzymał jako przeciwne jego godności, ponieważ marszałek tylko może przedkładać stanom projekta i kazać je czytać, że zatem wypadało do niego się udać i oczekiwać jego przyzwolenia. W końcu przemogło zdanie marszałka, jak już mówiłem, a wojska wyszły natychmiast z stolicy i udały się na stanowiska swe powsiach, z kąd przybyły.

W Czwartek czyniono wszelkie z obu stron możliwe zabiegi, aby jednać sobie umysły. Król przyrzekał każdemu z pomiędzy tych, którzy za przeciwną dotąd przemawiali stronę, pensyą wynoszącą 20 do 30,000 zł. pol., jeżeli na jego przeszedłszy stronę, głosować będzie za projektem przezeń wniesionym. Rosyanie czynili takie same obietnice i rozdali tegoż dnia 8000 dukatów, gdy Prusacy grozili tylko. Tego samego dnia dał marszałek Poniński wielki i wspaniały wieczer, a stronnictwo jego używało wszelkich środków, aby upewnić sobie zwycięstwo nad królem, który w żaden sposób nie chciał ustąpić.

W piątek rano przesłali Posłowie groźną notę¹⁾ na ręce marszałków konfederacji, którzy udawszy się na zamek dali ją odczytać posłom, senatorom i ministrom. Wielki kanclerz litewski, książę Czartoryski, wraz z wielkim marszałkiem koronnym, księciem Lubomirskim, wnieśli pierwsi po odczytaniu tej noty, że należy udać się z nią do króla i przedstawić mu, aby nie ściągał nieszczęścia na nich i na całą Polskę, ale się oświadczył w myśl życzeń posłów zagranicznych, ponieważ w obecnej chwili oni (t. j. Czartoryski i Lubomirski) pierwsi krok ten uczynią. Król nie chciał się oświadczyć, a gdy wszyscy zeszli się na posiedzenie, żądał, aby głosowano nad

jego projektem. Opierano się temu i przyszło do wielkich sporów. Wniesiono w ówczas, aby głosować, czyli na pierwszy projekt potrzebny turnus. Król nie chciał i teraz zezwalać, lecz zaczęto domagać się głosowania, a większością sześciu głosów uznano, że niepotrzebny turnus. Marszałek powiedział w ówczas, że jego projekt przyjęty, a król zgniewany odrzekł: »Jeżeli tak, odraczam posiedzenie aż do poniedziałku, i podpiszę go wtedy.« — Radość jest niesłychana.

NB. Największem to szczęściem dla Polski, że sprawa taki wzięła obrot, ponieważ w razie przeciwnym przyszłoby do gwałtownych środków, i zabranoby więcej jeszcze. Mimotego nie dowierzają królowi sądząc, że w przyszły poniedziałek według wszelkiego prawdopodobieństwa gotów nowego użyć wybiegu. Prusacy życzą sobie tego dla własnej korzyści.

Warszawa 19. maja 1773.

Ponieważ książę kanclerz litewski, wraz z księciem Lubomirskim w marszałkiem kor. i bratem swoim księciem wojewodą ruskim, który bez działał-

ności wprowadzie w senacie, z powodu przejścia województwa tego pod rządy inne, wiele zawsze miała udziału w sprawach publicznych, najbardziej byli zagrożeni, więc skłoniły ich stosunki do tego, że w przeszły piątek wspólnie z wszystkimi ministrami polskimi i marszałkami konfederacji i sejmu do króla się udając, na mocy noty, przez posłów zagranicznych marszałkom rzeczonym przesłanej oświadczyli, że nie mogą dłużej pochwalać oporu dotychczasowego i sami wystąpią przeciw królowi, jeżeliby dalej zamierzał stawić czoło przemocy niezłomnej. I rzeczywiście byli ci wszyscy trzej panowie najbardziej zagrożeni, gdyż kazano im oświadczyć, że gdy projekt marszałków tego samego dnia nie będzie uchwalony, otrzymają na exekucją po 400 żołnierzy, z których każdy pobierać ma dukata dziennie. Król nie powiedział nic w ówczas na ich przedstawienia i odrzekł jedynie: „Na posiedzeniu powiem, co myślę.” Dotrzymał istotnie słowa i opierał się najmocniej, jak to doniosłem w liście ostatnim. Większość za projektem marszałków konfederacji była w senacie, ponieważ w kole rycerskim miał król większość po sobie. Lecz że głosy tak senatorów jak posłów liczą się razem, a marszałek Poniński używając wybiegu nie tylko sam głosował ale i kolegę swego,

księcia marszałka Radziwiłła, do dania głosu skłonił, okazała się wzmiankowana już większość sześciu głosów. Przy tej sposobności oświadczył Poniński, że chociaż marszałkowie sejmów nie zwykli dawać głosu swego, nie ma jednakże ustawy, któraby wzbraiała jemu i jego koledze prawa tego, gdy nie rzekłszy się charakteru posłów słusznem być sądzą, aby i im wolno także głosować. Do uzyskania większości głosów przyczynili się także Rossyanie, którzy nie szczędzili pieniędzy.

Po skończonem posiedzeniu obawiano się ciągle, jak to pisałem w ostatnim liście, aby król, który odroczył podpisanie uchwały i mianowanie delegacji do układów, nie użył jakich nowych wybiegów, byle tylko coś jeszcze zyskać przed załatwieniem całej sprawy. Nie omylono się bynajmniej, gdyż król doświadczał istotnie, czyli na innej drodze nie dopnie tego, co mu się nie powiodło. Użył teraz nuncyusza papieskiego, aby pobudzić świętoszków w senacie i między posłami do nowego oporu dla tego niby, że zaszło nieporozumienie, w skutek czego turnus piątkowy był podejściem i że zatem przynajmniej dodać należy sprawę dyssydentów, aby w tej chociaż mierze wszystko podług polecenia poszło królewskiego. Powiodło się po myśli nuncy-

uszowi, lecz Posłowie zagraniczni spostrzegli to zaraz, i wiedzieli też z pomocą swych narzędzi w senacie i kole rycerskiem, co przedsięwziąć wypada. Plan uchwalony w piątek jeszcze na przypadek, gdyby projekt nie był przyjęty, t. j. że konfederacja oddzieliwszy się pod opieką trzech mocarstw od sejmu i króla, wciągnie w swój związek cały naród, odżył w poniedziałek rano. Król zawiadomiony o tem, nie wyszedł wcale, lecz wysłał tylko ministra swego na zgromadzenie stanów, aby natychmiast zamknąć posiedzenie aż od wtorku, t. j. do wczoraj. Teraz używano wszelkich możliwych wysileń, aby na wtorkowem posiedzeniu nastąpiło podpisanie uchwały i wygotowanie pełnomocnictw. Król miał trzygodzinną konferencyą z baronem Stackelbergiem, na której ułożono nareście wszystko. Oświadczone mu, że na czas życia swego będzie jeszcze używał prawa rozdawania wszystkich urzędów i godności z wyjątkiem starostw; że nie przyjdzie do targnięcia się na jego powagę królewską jak długo nie nastąpi zupełna zmiana formy rządu; że może mianować z całego senatu i ministerjum członków delegacji a pomiędzy delegowanych z izby poselskiej, których marszałkowie sejmu zamianują, przyjmie się 13 przez niego podanych w ten sposób, że na 62 posłów wybiorą

marszałkowie według upodobania swego 49, a 13 zaś według zdania króla. Przyznano mu jeszcze, że może nawet w pełnomocnictwie polecić swą mowę i akt odroczenia wraz z instrukcją, jaką dawał, a o której w innem mówiłem miejscu, lecz z zastrzeżeniem, że to nie ma obowiązywać delegowanych i sine referentia ad ordines (t. j. że delegacja nie będzie odnosić się do zdania wszystkich stanów rzeczypospolitej.) Na ułożeniu tego wszystkiego zszedł cały wieczor przedwczoraj i cały dzień wczorajszy aż do godziny trzeciej. Król udał się wtedy na zgromadzenie, podpisał projekt piątkowy, załatwiono następnie ułożenie pełnomocnictwa dla delegowanych i mianowano tychże, a sejm odroczone aż do 15. Września. — Teraz zaczęła przeto Posłowie układać się z Polską, i będą oczekiwać na ratyfikacją odstąpienia prowincyi aż do 15 Września; ponieważ układając się o wszystko, co sejm ma zatwierdzić a więc i o u ustąpienie prowincji dowodzą tem samem, że termin 7 Czerwca, oznaczony w pierwszych deklaracyach dworów, sam przez się upada.

P. S. Księciu Prymasowi zagrożono, że gdy nie przybędzie na sejm, wszystkie dobra będą mu zabrane, a nawet osobistych może doznać nieszczęść. Pan de Benoit pisał sam do niego. Odpowiedział

wszystkim śmiało, że nie przybędzie podpisać nie-
szczęścia ojczyzny. Dotąd nie przesładują go jeszcze.

Warszawa 22. maja 1773.

Nota załączona była ¹²⁾ nowym środkiem, za po-
mocą którego król chciał uzyskać zwłokę w ostatnim
jeszcze dniu, gdy już miało nastąpić podpisanie wszy-
stkiego. Lecz na próżno, ponieważ posłowie się
wymówili, że nie mogą odpowiedzieć bez przygotowa-
nia, a tak wybieg się nie udał. Mimo tego ujął so-
bie bardzo baron Stackelberg Polaków odpowiedzią ¹³⁾
swoją, którą przesłał w dniu następnym, a którą
także załączam. Inni posłowie rzekli, że nie mogą
dać odpowiedzi zaraz na notę polską, ponieważ mu-
szą ją pierwej wysłać do swych dworów i oczeki-
wać z tamtąd instrukcji, jak sobie mają postąpić.

Z innych też okoliczności przekonują się tutaj,
że Rosya nie działa zgodnie z dwoma dworami, i
że im nawet nie ufa. Baron Stackelberg postępuje
nie tylko z umiarkowaniem i z nadzwyczajnym u-
przedzaniem i wcale nie tak, jak sobie życzył pan
de Benoit, lecz oraz z ostrożnością; zastrzegł sobie
bowiem ugode na piśmie z resztą posłów zawartą,

że wojska austriackie i pruskie, które z powodu niedostateczności wojsk rosyjskich w dniu exekucji wejdą do miasta, natychmiast zeń ustąpią, skoro będzie dosyć Rosryan do obsadzenia wszystkich stanowisk.

Król okazał się też na wzajem grzecznym, i posłał baronowej Stackelbergowej w dniu jej imienin 15. b. m. wspomniały upominek, złożony z przyrzędu złotego do kawy i herbaty, którego wartość na 2000 dukatów podają.

Po podpisaniu nawet usiłował król dokazać zabiegami swemi wszystkiego, co miał w myśli, t. j. że drukowana z jego strony instrukcja ma być załączona do pełnomocnictwa, którem stany upoważniały delegowanych do układów. Lecz odrzucono wniosek jego zupełnie. Co zaś do miejsca przeznaczyć się mającego na układy, nie chciał aby delegacya zbierała się w pałacu saskim, gdzie jest wielka sala, w której delegacya z lat 1767 i 1768 odbywała swe posiedzenia. Biskup atoli kujawski i marszałek Poniński upierali się przy pałacu saskim, choć wiedzieli, że w ówczas inne zachodziły przyczyny. Prymas, będący wtedy na czele delegacyi, mieszkał w tym pałacu, a książę Repnin, poseł rosyjski, któremu trudno się było przeciwieć, zajmował pałac w

sąsiedztwie. Tych względów nie ma obecnie, dla tego będzie delegacya zbierać się w pałacu Radziwiła, wojewody wileńskiego, marszałka konfederacyi z r. 1767, który obecnie przebywa w Bawaryi. Pierwsze posiedzenie delegacji, która ma odstąpić najpiękniejsze prowincye sąsiadom mającym je już w ręku, odbędzie się w przyszły poniedziałek 24. b. m. Układy rozpoczną się z posłem najprzód austryackim, następnie z rosyjskim, a na samym końcu z pruskim. Niepodobieństwem będzie, aby wszyscy ci panowie do 7. czerwca rzecz całą załatwili, a gdy przytem przystali na to, aby wszystko razem było ratyfikowane 15. Września, nie obchodzi przeto delegacya termin 7. czerwca, gdyby nawet do końca rzeczonego miesiąca nie przyszła do skutku. Prusacy nie byliby bez wątpienia zezwolili na termin 15. Września, gdyby nie widzieli korzyści w tem swojej, że zabierają krajowi ostatni grosz nakładanemi kontrybucjami.

Muszę przytoczyć z posiedzenia piątkowego jedną jeszcze okoliczność. Gdy król opierał się projektowi marszałków i nieustraszenie przy swoim obstawał, powiedział mu książę Sułkowski: Najjaśniejszy Panie! Łatwo Waszej królewskiej Mości udawać zucha, gdy jesteś bezpiecznym na tronie, Wasza kr.

M. nie narażasz bowiem ani dóbr, ani bogactw, ani honoru, ani w końcu dzieci swoich. Racz. W. k. M. mieć wzgląd na cały naród, który ma to wszystko do stracenia itd. itd.

Hrabia Gołowkin przemawia obecnie w Gdańsku zupełnie w tonie pana Solmsa w Petersburgu, chociaż się zdaje, że tak mówi z polityki i radby usłyszeć rzeczy pewne i niewątpliwe, aby przesławszy o nich sprawozdanie swej monarchini, mógł potem zmienić sposób mówienia.

Co do Torunia, zażądał on listownie od rejeneyi miasta tego, aby przysłało natychmiast do Gdańska pełnomocnika do rozpoczęcia układów w sporze między Toruniem i królem pruskim, dodając, że monarchini jego nie jest obojętną na przykre położenie miasta. Być może, że i to skończy się na słodkich słówkach, nie przynosząc rzeczywistej ulgi. Senat toruński wyprawił do Gdańska w celu ułożenia się z hrabią Gołowkinem pana Prætoriusza, pierwszego komornika i senatora, z zwykłą kancelarją.

Warszawa 26. maja 1773.

Gdy zmuszono króla i naród cały do jak najspieszniejszego oznaczenia czasu, w którym formal-

nie ma być ustępstwo, przy czem użyto groźby, że w razie niezłatwienia tej sprawy po dzień siódmego czerwca, granice nowych nabytków będą rozszerzone; gdy w skutek tego delegacja z senatu i koła rycerskiego przez sejm wyznaczona gotową była do rozpoczęcia układów 24. b. m. to jest w poniedziałek miniony, kazali Posłowie 24. jeszcze powiedzieć, marszałkowi konfederacyi i sejmowi i biskupowi kujawskiemu, prezesowi delegacyi, że życzą sobie, aby pierwsze posiedzenie odbyło się dopiero po Zielonych Świątkach. Wszyscy byli tem zdziwieni; obaj ci panowie zawiadomili o tem ministrów polskich a ci króla. Chciano wiedzieć przyczynę tego, na co otrzymano odpowiedź, że pan Rewitzki nie ma jeszcze pełnomocnictwa należytego do tych układów ani wszystkich instrukcyi, do nich się odnoszących. Ministrowie polscy zażądali, aby posłowie zagraniczni na piśmie żądanie to zwłoki wyrazili, lecz dotąd nie wiem, czyli to nastąpiło lub nie. To jedynie pewnem, że 22. w wieczór zgodzono się rozpocząć posiedzenie dopiero 2. Czerwca.

Z tego, co tu można zauważyć, pokazuje się, że jakieś są spory między Austryą i Prusami, dotyczące nowych granic. Austrya widząc, że król pruski zajął więcej kraju, niż mu ugodą (konwencya)

przyznała, oświadczając z swej strony, że jeżeli on się nie wstrzyma, i ona także więcej weźmie jeszcze niż to, co już zajęła. I dla tego wskazano panu Rewitzkiemu, aby nie wchodził w układy, dokąd nie nadejdą rozkazy, że te nieporozumienia już załatwione. Lecz dotąd nic nie otrzymał, a pan de Benoit mówi głośno, że jego król pozostanie w posiadaniu tego, co dzisiejszy kordon w sobie zamyka, a co istotnie daleko więcej wynosi, niż konwencya opiewa. Także i Austria zajmuje ziemie rzeczywiście dalsze wzdłuż Bugu, prawie aż do granic litewskich. Już nawet wyprawiono ze strony polskiej rozkaz do załogi w Częstochowie, aby oddała tę warownią Austryakom, którzy ją już zajęli. Wszystko to dzieje się dla tego, aby król pruski zmuszony do umiarkowania większego, przestał na posiadłościach, które konwencya mu wyznaczyła. Jeżeli te spory nie skończą się wkrótce i w sposób przyjacielski, mogą pociągnąć za sobą następstwa, a Polska nie ujrzy pewnie tak prędko przywróconą u siebie spokojność. Z tego względu nie robi się tu nic, i zauważono, że pan de Benoit nigdy nie mówił tak często i ogólnie o zgodzie trzech dworów, jak teraz. Może sam król pruski narobił sobie nieprzyjaciół na wszystkich dworach, ponieważ za nadto wcześnie odkrywa dalekie

na przyszłość zamiary swoje. I tak n. p. zakazał bezwarunkowo przewóz z Gdańska do Polski soli, tytoniu, cukru, kawy, żelaza i alunu, a więc rzeczy, których w Polsce codziennie potrzebują. Chce przeto, aby polacy wszystko to brali z jego fabryk lub składów, i wyklucza tem samem handel cudzoziemców z Polską, i pragnie być kupcem na całą Polskę. Dziś ogranicza się na te jedynie przedmioty, lecz nie zadługo rozciągnie to do wszystkich rękodzieł Francyi, Anglii, Holandyi i Szwecyi, i zapragnie, aby wszystko u niego kupować. Cóż zrobią w ówczas narody te z swojemi rękodziełami? Jakie skutki przeto dla tych państw? Co za spożyczenie domu brandeburskiego na koszta drugich i ze szkodą drugich?

Warszawa 5. czerwca 1773.

W środę 2. b. m. odbyła delegacya w pałacu Radziwiłła pierwsze posiedzenie swoje, aby rozpocząć układy z posłami. Miano zacząć z posłem austryackim, który też przybył istotnie na zgromadzenie delegacyi, która liczy wszystkiego 103 członków. Biskup kujawski powitał go jako prezesa tej delegacyi

mową łacińską, na którą poseł odpowiedział po francusku. Żądano widzieć pełnomocnictwo pana barona Rewitzkiego, lecz gdy okazał kopią tylko tegoż, było zdziwienie powszechne. Przyrzekł więc, że okaże także oryginał. Spostrzeżono, że w pełnomocnictwie nie było o tem, że Austria gwarantuje odstąpione obu innym mocarstwom prowincje, jak te gwarantują odstąpione na rzecz Austrii itd. Odpowiedział, że ten punkt niepotrzebny w pełnomocnictwie, lecz że wyrażony w instrukcyi. Nakoniec zapytano pana posła, czyli nie mógłby co powiedzieć o postanowieniu dworów co do ostatniej noty, którą ministrowie polscy przesłali jemu i kolegom jego, a w której się domagano, aby wszelkie kontrybucye i dostawy ustały, dodając, że delegacya niezbędnie o tem chce być upewniona. Pan Rewitzki odrzekł na to, że nic dotąd jeszcze nie otrzymał, lecz że pomówi z swemi kolegami, aby się dowiedzieć, czyli nie mogą co powiedzieć lub napisać w celu przyniesienia ulgi delegacyi. Tak się skończyło pierwsze posiedzenie, a zażądano tylko jeszcze upewnienia ze strony pana Rewitzkiego, że gdy delegacja tak późno swe czynności rozpoczyna, a powodem tego panowie posłowie zagraniczni, zwłoka ta na karb Polski nie będzie zaliczona. Pan Rewitzki przyrzekł,

że i w tym przedmiocie pomówi z swymi kolegami i da odpowiedź.

Gdy się pan Rewitzki wydał, wszczęła się sprzeczka między senatem i stanem rycerskim. Marszałek Poniński chciał przytem użyć swej laski, na co senat nie pozwolił mówiąc, że to ani sejm ani posiedzenie konfederacyi. Prawiono sobie wzajem niegrzeczności, a senat wyszedł zgniewany.

Gdy nazajutrz 2. poseł austriacki delegacyi przesłał przeproszenie, że nie może przybyć na posiedzenie, zajmowano się sprzeczkami wczorajszemi, a oraz rozprawiano nad tem, jakie honory mają czynić tamborowie gwardyi polskiej przed pałacem delegacyi każdemu z jej członków z odszczególnieniem koniecznem. Uchwalono zatem, że na posiedzenia marszałek przychodzi z laską, a co do honorów uznano za najlepsze, aby tamborowie ich nikomu nie robili.

Wczoraj t. j. 4. nie przybył pan Rewitzki na posiedzenie delegacyi, gdzie znów były sprzeczki o laskę i o inne drobnostki do tego stopnia namiętne, że sobie wzajem niegrzeczności prawiono. Wystosowano nakoniec notę do posłów, w której domagano się odpowiedzi na dwa punkta, wyłożone już panu Rewitzkiemu, okazując przytem zadziwienie, jak mogła Austria w pełnomocnictwie, którego kopią ma

delegacya, przyznać sobie już tytuł królestwa Galicyi i Lodomeryi, nim jeszcze kraje te ustąpione. Oświadczone przy tem, że delegacya życzy sobie widzieć oryginał tego pełnomocnictwa.

Oto wszystko, co działo się na trzech posiedzeniach, a nowe będzie dopiero w przyszły wtorek t. j. 8. Zważywszy jak sami posłowie zagraniczni do spraw tych się biorą, jest wielkie prawdopodobieństwo, że obawy wzmiankowane w ostatnim liście moim istotnie się sprawdzą. Utrzymują tutaj, że król nawet zamyśla z tego korzystać i że będzie wezwany przez delegacyą, aby na jej stanął czele, a w ówczas na jedno wyjdzie, czy to sejm, czy delegacya sprawy pozałatwia. Król pragnął tego zawsze, a zdaje się, że ma po sobie większość w tej delegacyi i to nawet między członkami stanu rycerskiego.

Mówią sobie tu potajemnie, że król pruski zażądał dla jednego z książąt domu swego następstwa w księstwie kurlandzkim, co wielkie zdziwienie miało wywołać na dworze petersburskim, a oraz o wiele zniechęciło dawniejsze ślepe ku niemu przywiązanie.

Krąży tu od dni kilku manifest Porty otomańskiej, w którym jest zdanie sprawy z bezskuteczności układów, wszczętych w Fokszanach i Bukareszcie.

Przeszłę go pocztą następną, a teraz poselam sprawozdanie¹⁴⁾ o działaniach armii rosyjskiej nad Dunajem od 4. do 21. Maja r. b., które właśnie przywiózł goniec od hrabiego Romancowa, a które ma przesłać baron Stackelberg posłom zagranicznym.

Warszawa 12. czerwca 1773.

Nie można dotąd odgadnąć przyczyny tej zwłoki w załatwieniu spraw między Polską a sąsiadami należącymi do rozbioru. Nie zrobiono dotąd nic jeszcze, i upływie czasu nie mało, nim cokolwiek się załatwi. Król pragnie zyskać na czasie, a posłowie nie opierają się temu, i nawet przeciwnie. Poseł austriacki powiada wyraźnie, że nie może jeszcze rozpocząć układów, pruski udaje, jakoby pojmował słusność zwłoki, a rosyjski jest zupełnie neutralny.

W poniedziałek t. j. 7. b. m. zaczęły się sądy sejmowe, złożone z senatu, ministrów i 12 członków koła rycerskiego, których sejm przed odroczeniem jeszcze swoim do tego sądu wyznaczył. Przed sądem stało pięciu z owych zbrodniarzy, którzy uprowadzili króla 3 listopada 1771, lecz czego w całym już nie widać świecie (?) przyprowadzono ich w kajdanach. Zakuto również na umyślnie dnia tego w

kajdany także i sławnego Kosińskiego (? Koźmińskiego), którego trzymają w osobnym pokoju na zamku od czasu, gdy uzyskał przebaczenie królewskie, a to dla tego, aby go w kajdanach przed sąd przyprowadzić. Rzecznicy ze strony prokuratorów rzeczypospolitej zaczęli wyklądać czyn ten straszliwy, okazując listy i rozkazy Puławskiego, sprawdzenia na miejscu i część wyznań więźniów. Winowajcom dozwolono także obrońców. Jeden z tych obrońców upraszał o zwłokę potrzebną do przygotowania się, aby mógł zmazać plamę, jaką chcą rzucić na naród oskarżeniem, które właśnie słyszał. Dozwolono mu zwłoki aż do poniedziałku.

We wtorek t. j. 8. zebrała się delegacya, ale pan Rewitzki nie przybył. Prawiono sobie niegrzeczności, spierając się o rzeczy błahe, a w końcu rozeszli się wszyscy, aby oczekiwać odpowiedzi posłów na notę przez delegacyą im przesłaną, posiedzenie zaś odroczone do piątku.

Wczoraj przeto zebrano się na nowo, i odczytano odpowiedź posłów, która w części zdała się niedostateczną. Przeszłę najpierwszą pocztą i notę i odpowiedź. Zaczęto więc nad tem rozprawiać, że trzeba wysłać deputacyą do posłów, aby już raz z pewnością się dowiedzieć o losie mieszkańców pod

względem kontrybucyi i liwerunków, gdyż n. p. sama Wielka Polska jest otaksowaną na 30,000 dukatów miesięcznie nie licząc w nią województw kujawskiego, sieradzkiego i łęczyckiego. Wniesiono, aby odroczyć delegacyą aż do świętego Jana, inni żądali, aby ją odroczyć do 15. Lipca. To rozstrzygnię się dzisiaj, a tak spędzić miesiąc na niczem.

Rossyanie spotkali się dość niepomysłnie z Turkami. Wielki Wezyr Mussu-Uglu wysłał kilka oddziałów na Dziurdżewo i Ruszczuk, które udały się na Brailów z tamtej strony Dunaju. Jenerał Sołtyków wysłał pułkownika księcia Repnina, brata byłego posła, z pułkiem i dwoma kompaniami grenadierów, aby przebywszy Dunaj spędził Turków. Rossyanie przybywszy na brzeg, ujrzeli przeważające siły Turków, i zaczęli się cofać na swe statki, ścigani przez nieprzyjaciela. Repnin chcąc ocalić swój oddział, był ciągle na czele, a gdy wsiadł na statek, opadł tenże na piasku. Ranny trzykrotnie, dostał się w niewolę turecką. Wyprawę tę opłacili Rossyanie stratą 240 ludzi, między którymi zabity jeden podpułkownik.

Sądzą, że armia rossyjska przejdzie Dunaj, lecz obawiają się bardzo o nią. Utrzymują tu nawet, że król pruski podał radę i plan, jakby zadać ostatni

cios armii rosyjskiej. Tu sobie poczynają, jak gdyby Rosssyanie w przeprawie na Dunaju byli już pobici, a magazyny ich z tej strony popalone przez Turków. Lecz są to tylko wiadomości polskie.

Król pruski dozwolił Toruniowi zwłoki co do hołdu żadanego aż do czasu zakończenia sejmu. Gdańskowi zaś zagraża, że opanuje go siłą, jeżeli nie przyjdzie do zgody w ten sposób, że miasto uznawszy go panem swej przystani, płacić mu będzie roczny z tejże podatek.

Warszawa 16. czerwca 1773.

Delegacyą odroczone w końcu do 3. Lipca. Tymczasem odbywały się wczoraj i przedwczoraj sądy na królobójców. Zapadł wyrok przedstanowczy (interlocutoire), że ma się przedsięwziąć śledztwo i dochodzenie tego, co tylko na drodze wypytywania i konfrontacyi może być docieczonem. W tym celu odroczone i te także sądy aż do 12. lipca. W tej właśnie chwili pojawił się manifest Strawińskiego, naczelnika bandy z 3. listopada 1771, zapisany w księgach grodu wileńskiego, w którym wyraża żal swój, że dzień, co miał być najzbawienniejszym dla

Polski, stał się dla niej najzgubniejszym z powodu chybnego na króla zamachu. Powiada dalej, że w tej wyprawie nie było zbrodniczego, ponieważ przedsięwzięto ją przeciw Stanisławowi Poniatowskiemu, który kazał niejakiemuś Braneckiemu uderzyć na skonfederowaną Rzeczpospolitą, a którego chciano za to pochwycić i zaprowadzić do Częstochowy. Nie wydano zaś nigdy rozkazu, aby Poniatowskiego czy to ranić czy zabić, czego można najściślej dochodzić; dla tego oświadcza, że pozwy wydane przeciw niemu i jego towarzyszom jako przeciw królobójcom są tylko potwarzami i pismami, krzywdzącymi ich dobre imię itd. Zadziwia słusznie, jak mógł Strawiński publicznie się pokazać i ujść więzienia, i jak mogli urzędnicy grodzcy przyjąć taki manifest. Wyślano rozkaz do wojska litewskiego, aby uwięziono tych urzędników i szukano za Strawińskim. Konfederacya dzisiejsza ma sobie i to od delegacyi poleceniem, aby wezwała wszystkich naczelników i jawnych stronników konfederacyi barskiej do odstąpienia od związku tego w przeciągu 12. miesięcy i do powrotu na ziemię ojczystą, gdyż w razie przeciwnym będą uznani za nieprzyjaciół ojczyzny, i skazani na utratę dóbr i wszelkich urzędów.

Załączam odpowiedź ¹⁵⁾, którą król pruski kazał

dać Toruniowi, podpisaną przezeń własnoręcznie cyfrą albo raczej skróceniem jego imienia, choć list pisany w trzeciej niby osobie. Dodają także nadesłane wczoraj sprawozdanie rossyjskie ¹⁶⁾ o zwycięstwie nad Turkami odniesionem. Prywatne listy donoszą, że wielki Wezyr pozwolił pułkownikowi księciu Repninowi sprowadzić całą służbę swoją i że ofiarował mu 1000 rubli, aby się mógł w swej niewoli urządzić.

Warszawa 7. lipca 1773.

Milczenie moje nie miało innej przyczyny nad tę, że nie było o czem wiele pisać. Panowie delegowani sejmu, nie mając z kim się układać, wygotowali projekt dotyczący wewnętrznej formy rządu. Projekt rady nieustającej już jest gotów, a nawet po większej części uznany przez posłów, którym go udzielano. Król nie zgodził się jeszcze na niego, choć jest wszelkie prawdopodobieństwo, że go przyjmie z wyjątkiem kilku punktów, które będą zmienione. Może być nawet, że król dla tego tylko z początku opiera się tym zamysłom, aby tem pewniej projekt rady nieustającej przyszedł do skutku. Lecz wszystko to nie przyjdzie na obrady publiczne, aż

gdy sprawa odstąpienia prowincyi już będzie załatwioną. Projekt uchwały moratorium dla szlachty, na mocy którego nikt nie miał być zmuszany do płacenia wierzycielom długów lub odsetków przez lat sześć, był już w znacznej części wypracowany, lecz upadł zupełnie w skutek przedstawień posłów. Byłby zresztą hańbą okrył właśnie tych panów, którzy najpierwsze odgrywając role w dzisiejszych sprawach publicznych, wszyscy po uszy są zadłużeni. Teraz wypracowano projekt, jak mają być rozłożone podatki do ilości 30 milionów zł. pol., których potrzebuje Rzeczpospolita na swe wydatki, wliczając w to utrzymanie 30,000 wojska stałego na przyszłość.

Tymczasem zbliżył się termin odnowienia delegacyi, odroczonej do 3. lipca. Przedtem jeszcze pojawił się manifest czy uniwersał, który załączyłem¹⁷⁾. Kilku z najznakomitszych członków delegacyi zebrało się 2. lipca u posła austriackiego, gdzie był także poseł rosyjski i pruski, aby ułożyć się o to, co ma się płacić na utrzymanie wojsk obcych, lecz nie przyszło jeszcze do zgody.

3. lipca zgromadziła się delegacya w miejscu zwyczajnem, lecz żaden z Posłów zagranicznych nie przybył, ponieważ trwa dotąd spór co do zwyż wzmiankowanego płacenia wojska. Posiedzenie odroczone aż do 5.

Posel austriacki dał 4. po raz pierwszy wieczor, jak daje posel rossyjski co srode, biskup kujawski co wtorek, a marszałek Poniński co czwartek. Dał go za późno, lecz za to był bardzo wspaniały i dobrze urządzony, a odtąd dawać będzie co niedzielę takie wieczory.

Gdy się 5. delegacya zebrała, przysłali Posłowie swe pełnomocnictwa, którym wiele zarzucano, a szczególnie nie podobało się w pełnomocnictwie posła austriackiego, że w niem nazwała się cesarzowa już królową Galicyi i Lodomeryi, na co polacy nie mogą zezwolić aż po ustąpieniu wspomnionych krajów. Sprzeczano się wiele, a nie postanowiwszy nic, odroczone posiedzenie do 7. Nie wiedzieć jeszcze z pewnością, czy sami tylko Posłowie, czy i nasz dwór także używa pewnych członków delegacyi, aby przewlekać sprawy; lecz nie można zaprzeczyć, że Posłowie rzeczeni wiele do tego się przyczyniają. I to także zdanie nie jest bez podstawy, że Austrya zbliża się bardzo do Rossyi, aby powściągać Prusy. Austriacy opuścili już nawet przestrzeń 25 mil długą a 8 mil szeroką, którą byli zajęli wbrew wyznaczonym przez konwencyą granicom, a nawet nie przejdą górnej Wisły na przeciw Krakowa, gdzie już zajęli byli Kazimierz; wszystko zaś

w nie innym celu, jak w tym, aby zmusić króla pruskiego do przestawiania na krajach, konwencyą mu przyznanych. Jest nawet rzeczą najpewniejszą, że Rossya poparta przez dwór wiedeński, przedstawiła królowi pruskiemu, że gdy przekroczył Noteć a dając niewłaściwe tłumaczenie spływu tejże z Wisłą koło Solca, tam granicę swą wytykał, wypadało trzymać się ducha i znaczenia konwencyi zawartej; że również miastom Gdańskowi i Toruniowi wszystkie posiadłości, jakie dzierżyły 13. września 1772, w całości pozostawić należy, nie naruszając ich w niczem. Bardzo ciekawi tu wszyscy, jak tę rzecz król pruski rozstrzygnie, a do tego czasu nie będą Posłowie przynaglić sprawy o odstąpienie prowincji.

Nowy wpływ księcia Orłowa zaszkodził wielce hrabiemu Paninowi. Orłów wszedłszy do rady, domaga się, aby Panin to tylko wykonywał, co Rada postanowi. Panin nie jest już tem, czem był, a tym sposobem można pojąć zmianę w postępowaniu obec Prus. Wiadomo, że król pruski chcąc pochwalić się z umiarkowania swego, powiadał, że mógłby o wiele rozszerzyć swe wymagania nie tylko do Żmudzi, ale nawet do Kurlandyi, czem sobie bardzo zaszkodził, ponieważ przestraszył tem Rossyą, że gotów z czasem i o Inflantach mówić. Orłów skorzy-

stał z tej obawy, a tym sposobem mniej tam pobłażania na zamachy pruskie.

Warszawa 10. lipca 1773.

Na posiedzeniu z 5. b. m. uchwalono notę ¹⁸⁾ do posła austriackiego, co poruczono biskupowi kujawskiemu jako prezesowi skutecznić. Poseł odpowiedział, lecz nie mam jeszcze odpowiedzi jego. Dość na tem, że delegacya zdaniem swoim wszystko już zrobiła, aby być wolną w potomne wieki od zarzutu, jakoby przyznała tytuły prowincyi polskich domowi austriackiemu, nim jeszcze Polska prowincye te domowi temuż odstąpiła. Delegacya wysłała oraz notę do generałów cudzoziemskich, aby oświadczyli się co do opłacania liwerunków. Właśnie była zajęta na posiedzeniu z 7. odczytaniem kilku linii, które pan generał pruski napisał pod jej notą w wyrazach prawdziwie żołnierskich, choć nie zbyt czytelnie i nie odniosłszy się nawet do posła swego dworu, gdy trzech posłów przybyli na posiedzenie, aby wymieniać pełnomocnictwa, jak się umówiono. Nikt nie zważał na przybycie tych panów, a krzyk i wrzawa był tak wielki, że ledwie się uciszono, aby ich przyjąć jak należy. Roz-

prawy zwróciły się niebawem znowu do przedmiotu, nad którym tak żywo przedtem obradowano. Posłowie przemawiali jako rodacy generałów. Na to odrzekł Borch, podkanclerzy koronny, że mimo wszelkich wywodów twierdzenia ich mylne. Baron Stackelberg zarzucił wówczas Borchowi, że sam nie wie co mówi. Tak słowo po słowie przyszło do tego, że Borch dał się słyszeć, że jeżeliby tak dalej postępować chciało, dość w ówczas oświadczyć, że Polska nie powinna się uważać za państwo ani polacy za ludzi wolnych lecz za niewolników, że zatem nie potrzeba tu ani delegacyi ani układów, ale tylko rozkazu lub ukazu, aby tak a nie inaczej się stało itd. Baron Stackelberg wziął to za urazę, rzucił kapelusz na stół, a powiedziawszy Borchowi ostro nie jedno, wyszedł z sali do innego pokoju, udając jakoby zamyślał się wydalić. Kilku senatorów i posłów pospieszyło za nim, chcąc go ułagodzić. Upamiętał się w końcu i wyznał nawet, że wyrzekł może rzeczy, którychby nigdy był nie powiedział, gdyby go do gniewu nie pobudzono. Przeminięło to wreszcie, wymieniono pełnomocnictwa, i odroczone posiedzenie do dnia następnego t. j. do 8. Tego dnia przedłożyli pp. posłowie, z których sam tylko austriacki osobiście był przytomny, dele-

gacyi oświadczenie generałów, zawierające ich zdanie co do płacenia za dostawy (liwerunki). Lecz w oświadczeniach tych nie wzmiankowano bynajmniej ceny, po jakiej zamysłano płacić tak żyto, jak łowies. Przyszło więc do takich okrzyków zadziwienia, że sam pan Rewitzki doradzał odroczenie posiedzenia na dni kilka, i istotnie odroczone je do 13. b. m. Tymczasem ogłosiła się wczoraj konfederacya najwyższym trybunałem sądowym w Rzeczypospolitej, przed który wszystkie można wytaczać sprawy, wyjąwszy, *causae successionis, liquidi debiti et granicierum* (t. j. sprawy o dziedzictwo, długów przyznanych, i o granice), które pozostawiono zupełnie sądom zwykłym. Wczoraj przeto rozpoczęła konfederacya w pałacu Rzeczypospolitej uroczyscie i formalnie po raz pierwszy swe urządowanie jako najwyższy trybunał sądowy, a zaraz wniesiono niektóre sprawy. Wczoraj dał baron Stackelberg wielki obiad na pamiątkę wyniesienia na tron carowej, a dziś daje generał Bibikow obiad, po czem będą ognie sztuczne i kolacya w obozie rosyjskim na Pradze naprzeciw Warszawy, a to na cześć imienin wielkiego księcia, w dniu śś. Piotra i Pawła według starego kalendarza. Ponieważ pan generał i mnie także zaprosił na godzinę 2 po południu, śpieszę się tak bardzo, że

gdyby wypadło co jeszcze dodać do mych doniesień, będę musiał odłożyć to aż do przyszłej poczty.

P. S. W tej chwili odebrałem listy z Torunia, w których mi donoszą, że wszystko zmieniło się w Petersburgu. Pan Gołowkin otrzymał rozkazy najzupełniej przeciwne poprzednim, w których mu polecano, aby przemawiał na korzyść Torunia i Gdańska. Teraz chcą przeciwnie, aby wszystko ułożyć według myśli króla pruskiego. Jesteśmy zgubieni, gdyby to miano wykonać, czego pragnie król pruski.

Warszawa 21. lipca 1773.

Od czasu ostatniego listu mego nie zaszło nic prawie. Sądy sejmowe na królobójców odroczone aż do 27. b. m., posiedzenia zaś delegacyi miały się rozpocząć 19, a gdy w tym dniu pan Rewitzki kilka przedłożył punktów do układów, dotyczących odstąpienia prowincyi, powstała wrzawa wielka, i nie chciano słyszeć o niczem przed załatwieniem sprawy o kontrybucyą. Pan Rewitzki musiał cofnąć te punkta i upewnić, że wspólnie z innymi posłami załatwi rzecz o kontrybucyą, a tak odroczone posiedzenie do dnia dzisiejszego. Skoro więc zadość się stanie

pod względem kontrybucyi, zaczęła się według wszelkiego prawdopodobieństwa układy z posłem austryackim co do podziału kraju. Tymczasem toczyła się w sądzie konfederacyi sprawa urzędników grodu wileńskiego, którzy wciągnęli do ksiąg ostatni Strawińskiego manifest, tak ostro powstający na króla i wszystko, co tu się teraz dzieje. Mimo tego zgodzono się za ledwie na wydanie wyroku, którym obu tych panów skazano na 12 tygodni więzy.

Gdy król pruski usilnie zaczął za hrabią Paninem obstawać w Petersburgu, a nawet wielki książę widząc się z cesarzową, dobitnie mówił z nią co do Orłowa i Panina, spowodowało to zmianę, po czem pan Gołowkin odebrał rozkaz, aby oświadczył, że jest wolą cesarzową, by Gdańszczanie nie pobierali myta portowego, lecz przyznać mają królowi pruskiemu prawo terytoryalne nad portem, a potem wziąć go w zarząd za roczną spłatą, w razie zaś przeciwnym nie będzie cesarzowa przeszkadzać królowi, jeżeli ten chcąc dopiąć swego, użyje środków, jakich mu się podoba. Gdańszczanie przedstawiali, że muszą odwołać się do pana swego, króla polskiego, a to tem bardziej, że i on ma udział w dochodach z portu, że zatem czekać należy, aż tenże wole im swoją objawi w tej mierze. Odtąd nie słychać nic

o zamachach pruskich na Gdańsk. Król polski kazał wskazać Gdańszczanom, że powinni się o to postarać, aby cała ta sprawa oddaną była delegacyi sejmu. Kazał także odnośnie do tej sprawy wydać noty do wszystkich posłów, lecz że w tych notach mówi o zwierzchnictwie rzeczypospolitej polskiej nad Gdańskiem, obawiać się należy, że Gdańszczanie wstręt okażą do oddania sprawy o swój port w ręce delegacyi. Miasta nasze nie mają strasniejszych nieprzyjaciół nad tych panów, którzy tworzą rzeczpospolitą. Tak Prusy jak miasta tameczne nie uznawały nigdy zwierzchnictwa rzeczypospolitej. Należymy do króla jedynie, któremuśmy się poddali dobrowolnie, nim była jeszcze rzeczpospolita, i nie daliśmy się ani wcielić ani zrównać co do praw rzeczypospolitej i nikt też z pomiędzy nas nie wykonywał jej, lecz tylko królowi przysięgę. Król atoli będąc sam polakiem, zachowuje te zasady polskie, ponieważ rzeczpospolita rościła sobie od początku ustalenia swego prawo zwierzchnictwa nad Prusami, czego jednakże dotąd nie urzeczywistniła, wyjąwszy kilku czynami gwałtownymi. Lecz czyż to rozsądnie zniechęcać te miasta już i tak znękaną i chcieć je ujarzmić w Polsce, gdy taż Polska nie udziela im najmniejszej opieki przeciw ujarzmieniu obcemu? Jest to prawdziwie

z polska, a tem nieznośniejsze dla mieszkańców krwi niemieckiej, którzy są przeciwieństwem Sarmatów.*)

Ponieważ pan Stackelberg nie odebrał dotąd odmiennych rozkazów co do Gdańska, pocieszają się nadzieją, że może wszystko da się jeszcze naprawić.

Spodziewają się tu bardzo, że stanie pokój między Rossyą i Portą i twierdzą nawet, jakoby Porta zezwalała na niepodległość Krymu, lecz pod warunkiem, aby ani Rossyja ani Turcyja wojsk tam, posiadłości i czynnego nie miała wpływu. Może prędzej przyjdzie nawet do tego, gdyż goniec wczorajszy przywiózł panu Stackelbergowi wiadomość o wielkich klęskach, które Rossyjanie Turkom zadali. Zdaje się przecież, że korzyści nie muszą być tak stanowcze, jak sobie tego życzą, skoro feldmarszałek Romanców cofnął się znowu za Dunaj. Rzecz dziwna prawdziwie, że od dwu tygodni obiegała tu wieść o krwawych bitwach Rossyjan z Turkami, choć ani nam o tem listownie nie pisano, ani Rossyjanie nie odebrali doniesień. Z tego względu nie można było nic pewnego powiedzieć lub napisać. Z doniesień, które poselstwo rosyjskie obecnie ogłosić kazało, są następujące szczegóły najważniejsze:

*) Odwołujemy się co do zdań tu objawionych na dane we wstępie do tych listów objaśnienie. (p. tłumacza).

18. Czerwca kazał feldmarszałek Weissmanowi i Potemkinowi uderzyć na trzech baszów koło Gurobali, aby upewnić sobie przeprawę przez Dunaj. Baszowie ci mieli pod rozkazami 6000 ludzi, lecz musieli uchodzić straciwszy 300 ludzi w zabitych, 60 jeńców i 8 dział, a ścigano ich 10 wiorst. 22 Czerwca przeprawił się feldmarszałek przez Dunaj z pierwszą częścią wojska swego i wysłał generałów Stupiszyna i Potemkina przez wąwozy ku Silistryi, pod którą Turcy warowny zajmując obóz, na Rosyan zaraz z doborem swych ludzi uderzyli. Walka była żywa, a Turcy przedarli się nawet z orężem w rękę aż do dział rossyjskich. Lecz spędzeni przez jazdę, cofnęli się do obozu swego, a potem nawet do miasta, zostawiając w rękę nieprzyjaciela wszystkie bagaże, 18 dział spiżowych i 8 chorągwi. Sam dowódca Osman basza i drugi basza Arnaut byli ranni, wojsko zaś ich składało się z 16,000 jazdy, nowo z Bośni przybyłej Rossyanie liczyli między zabitymi majora Olszewiewa. 28. nacierał generał Suwarów od świtu aż do 4 godziny na okopy tureckie pod Turtukajem i spędził nieprzyjaciela, któremu ubił 800 ludzi wraz z wodzem Tissulą Sari baszą, zabrał cały obóz, 14 dział spiżowych, 30 wielkich statków z żywnością, a prócz tego 200 kilów mąki

pszennej. Tegoż samego dnia zbił i rozpedził jenerał Kamenskoj 2000 Turków, którzy chcieli utwierdzić wyspę na lewo od Dziurdżewa, po czem zabrał im 2 działa, trzy chorągwie i 11 jeńców.

29. uderzyli Rosssyanie na Turków, którzy pod wodzą Osmana baszy okopali się na wysokiej górze pod zasłoną dział miasta. Po sześciogodzinnej obronie musieli uchodzić, a Rosssyanie wzięli ich okopy i 10 dział, straciwszy 400 ludzi i pułkowników Pawłowa i Łubina. Tegoż samego dnia uderzyło 7000 jazdy tureckiej na jenerała Stupiszyna, zajmującego zdobyte okopy, lecz Potemkin zegnał ich z pola i ścigał dość daleko.

Wielki oddział wojska tureckiego pod dowództwem seraskiera Nimana baszy, zajmował Bazarczyk o 50 wiorst od armii rossyjskiej. Jenerał Weisman udał się tamże 2. lipca, a cała armia popierając jego przedsięwzięcie, wyruszyła 5, przebyła rzekę Galacę i wąwozy, aby zająć wzgórze koło Guraboli. Tu usłyszała niebawem bicie z dział ze strony Turków i Weismana, który uderzył na nich w miejscu prawie niedostępnym koło wsi Kaniacy. Rosssyanie zbili jednakże najzupełniej oddział ten turecki, któremu wielki Wezyr 20,000 ludzi przysłał w pomoc i opalowali cały obóz jego, artylerją, bagaże i zapasy

wojenne. Na pobojuwisku legło 4000 Turków, gdy ze strony rossyjskiej w stosunku mało zginęło. Lecz za to ponieśli Rossyanie nieocenioną stratę w osobie generała Weismana, który przy końcu bitwy poległ od strzału karabinowego. Gdy nieprzyjaciel wszędzie był rozprószony, a nawet sam wielki Wezyr z Szumli w głąb się cofnął Rumelii, przebył feldmarszałek hrabia Romanców na powrót Dunaj 8. lipca, chcąc wywabić nieprzyjaciela z twierdzy, który atoli nie ruszając się z miejsca, wcale nie okazywał, że chciałby wywiedzieć się o tem, co zaszło w sąsiedniej okolicy.

Warszawa 28. lipca 1773.

Los Gdańska rozstrzygnie się niebawem. Hrabia Czerniszew, który jadąc z Petersburga przez Gdańsk i Berlin do kąpiel w Spaa, miał polecenie jako tajny radca carowy powiedzieć Gdańszczanom, że z końcem b. m. muszą przyznać królowi pruskiemu prawo zwierzchnictwa nad portem i zgodzić się następnie na roczną należytość za dzierżenie tegoż. Dodawał, że dwór londyński zgodził się już na to, będąc przeświadczoneym, że zwierzchność terytoryalna

nad portem gdańskim nie może być zaprzeczoną królowi pruskiemu. Jeżeli zatem nie wejdą obecnie w układy, i nie przedłożą planu jak myślą, gdy król pruski panem będzie terytoryalnym portu, urządzić administracją tegoż, aby i własnego przemysłu na uszerbek nie narazić, i w powszechności wolność handlu na Wiśle i morzu ubezpieczyć, jest rzeczą już postanowioną, że 6 pułków pruskich ma zająć okręg miasta i wybierać sobie w nim kontrybucyą. Samo miasto byłoby wówczas na niebezpieczeństwo wystawione, ponieważ Prusacy, będąc w bliskim sąsiedztwie, mogliby z łatwością je opanować. Wkrótce dowiemy się zatem o zmianie stosunków w Gdańsku, co obce nawet narody na wiele strat narazi.

Bóg wie, jakie jeszcze zmiany całą czekają Polskę. Sprawy przewlekają się tu w sposób niepojęty. Pan Rewitzki opierając się na tem, że rzecz o dostawę już załatwiona, zaczął przedkładać wstęp do zawrzeć się mającego układu. Lecz Polacy odpowiadają, że ostatnie punkta co do dostawy, podane przez panów posłów, to jedynie w sobie zawierają, co już inną razą ciż posłowie wyrzekli; że zaś nie zgadzają się z słusnością, jakiej sobie życzą Polacy, nie mogą przeto przystąpić do układów o odstąpienie prowincyi pokąd ten przedmiot cał-

kiem nie będzie załatwiony. Uskarżają się oraz na generała austriackiego pana Richecourta, który postępuje z Polakami jak z motłochem i psami, i żądają, aby go odwołano. Lecz że zawsze nie braknie ludzi, którzy chcą się podobać a przytem własne upewnić sobie korzyści, umiano tak sprawy nastroić, aby delegacya przyjęła w całości wstęp do układu. Osnowa atoli jego nie była po myśli delegacyi, dla tego wystosowała inny i posłała go panu Rewitzkiemu. W poniedziałek miano się zebrać, aby ułożyć wstęp dogodny obu stronom. Lecz pan Rewitzki nie przybył, a delegacya jest odroczoną do piątku.

Jest rzecz pewna, że nie porozumiano się jeszcze co do rozciągłości granic z powodu sporów i wyjaśnień, jakie Prusy dają, a których Austria nie chce uznawać, i dla tego na Wołyn znowu wkroczyła, aby rozszerzyć granice.

Mimo tego piorunuje sam tylko pan de Benoit przeciw zwłoce spraw i prawi głośno, że pan jego tem wszystkiem już znudzony w krótkim czasie oświadczy: aby raz przecie załatwiono już sprawy, gdyż w razie przeciwnym on je zakończy po żołniersku.

Zdaje się, że Rossyanie pragną doczekać się pokoju z Turcyą, nim się tu cokolwiek załatwi. Nieznośnem to dla nich, że Prusacy powiadają: „Turcy

powinni by wiedzieć, że moglibyśmy ich zgnieść dozwalając Roszjanom przeprawić się przez Dunaj i niech nie sądzą, jakoby Roszianie i w tej wyprawie nie mieli nad nimi przewagi, choćby nawet nie przeszli Dunaju, gdyż feldmarszałek mógł go przebyć; ale obie strony wiedzieć powinny, że zależą od drugich. Feldmarszałek nie mógł pozostać za Dunajem po walkach, które tam wojsko jego stoczyło z Turkami, ponieważ ani Austria ani Prusy nie ścierpiałyby nigdy wojsk rossyjskich z tamtej strony Dunaju.

Sąd sejmowy na królobójców odroczony do jakiegoś czasu. Puławski nadesłał listy i dokumenta, aby udowodnić swoją niewinność. Lecz zawyroковано, że powinien upoważnionego przysłać pełnomocnika lub stawić się osobiście, ponieważ przed wyrokiem przysługuje mu wszelkie bezpieczeństwo, według kardynalnego prawa polskiego: *Neminem captivabimus nisi jure victum*.

Mają tu wszelką nadzieję, że trzy mocarstwa należące do rozbioru dadzą królowi wynagrodzenie za ubytek w dochodach jego od czasu zajęcia prowincyi polskich. Mówią, że dostanie 300,000 dukatów wynagrodzenia.

Warszawa 7. sierpnia 1773.

Pan Rewitzki podał raz już przecież w zeszły wtorek delegacyi sejmu w całej osnowie układ, który ma być z dworem jego zawarty. Przed tym bowiem dniem nie było posiedzenia, a gdy jeszcze w poniedziałek miała się zebrać delegacya, zaszła przeszkoda dla tego, że król chciał zgromadzić sąd sejmowy na królobójców, aby tam zasiadłszy na tronie, wstawiać się za wszystkimi winowajcami i ocalić ich życie. Istotnie miał mowę bardzo patetyczną, trwającą pół godziny, w której polecał, aby na przyszłość nie oczekując nawet sądów sejmowych, można wszystkich karać, co się odważą czy to mową czy piśmem powstawać na czyny króla. Nie wiedzieć jeszcze, na czem się to skończy.

Delegacya jest bardzo przerażona oświadczeniem pana Rewitzkiego, że w całej osnowie podanego przezeń układu nic ani zmienić ani dodać nie można, a wszystko wkrótce ma być podpisanem. Dotąd nie było od wtorku ani jednego posiedzenia; dziś miała się zebrać delegacya. Wszystko inne z resztą jest na dawnej stopie, a nawet Gdańsk oczekuje rezolucyi na ostatnią notę, chociaż ustnie już mu powiedziano, że port jest własnością króla pruskiego, miasto zaś zarządzać nim będzie, za co ma

płacić rocznie 100,000 dukatów, przyjąć straż pruską do portu, i wszystko bez myta wpuszczać i wypuszczać, co będzie oznaczone: *Königl. Preussisches Fürsten - Gut.*

P. S. Dotąd nikt z panów nie pojawiał się przy śledztwie królobójców. Ci ludzie wiedzą tylko to, o czym mówili z Puławskim i dla tego nie mogą powiedzieć, jaki udział inni w tem mieli. Skoro się tylko coś dowiem w tej mierze, napiszę natychmiast. Niech W. E. raczy pamiętać o dotrzymanie obietnicy co do papierów proszonych.

Warszawa 14. sierpnia 1773.

We wtorek udał się pan baron Rewitzki na posiedzenie delegacyi, aby usłyszeć, co miała wniesć na podany przez niego układ. Dodał oraz do zwróconego egzemplarza kilka wyrazów, celem poprawienia omyłki przepisywacza t. j. że tam, gdzie mowa o granicach, idących rzeką Podhorcem dołożyć należy: aż do ujścia tejże do Dniestru. Wiele było sporów między członkami delegacyi i to jeszcze przed nadejściem pana Rewitzkiego. Każdy się domagał, aby jego zdanie odczytano panu Rewitz-

kiemu. Szczególniej opierał się książę Czetwertyński przy swym projekcie a z drugiej znów strony domagali się wielki kanclerz kor. i marszałek Poniński, aby ich projekt czytano. Pan Rewitzki zalecał zgromadzeniu przyzwoitość i zachowanie się odpowiednie ich i jego stanowisku. Książę Czetwertyński zaprotestowawszy, wyszedł z sali. Po jego wyjściu zaczął wielki kanclerz odczytywać zdanie delegacyi, jakby sobie życzyła uporządkować punkta ugody. Najprzód wniesiono, aby dano rękojmią, że ułożenie tej ugody w języku francuzkim nie ma być prawidłem w następnych układach, i że przeciwnie język łaciński pozostanie nadal językiem do układów a nawet niniejszy układ w dwu ma być spisany kolumnach, jedna po francusku, a druga po polsku. Pan Rewitzki odpowiedział na to, że dwór jego niewątpliwie da upewnienie, iż język łaciński ma być językiem w układach używanym, lecz co do dwu kolumn, musi pierwej pomówić z swoimi kolegami.

....Żądano potem udzielenia konwencyi zawartej między 3 dworami. Pan Rewitzki odrzekł, że zdaniem jego konwencya ta w niczem nie obchodzi delegacyą. Zawarta na podstawie praw każdego z mocarstw, a gdy te prawa były już wyłożone rzeczypospolitej, konwencya zatem jest sprawą obcho-

dzącą jedynie trzy dwory. Gdyby jednakowoż inni posłowie na to zgodzili się żądanie, nie będzie się mu opierał.

Delegacya wyrażała dalej, że życzy sobie wejść w rozbiór praw co do pretensyi domu austriackiego i że w ówczas to jedynie może być przyznanem, gdzie prawo będzie uzasadnione. Na co pan poseł odpowiedział: że wchodzić w rozbiór żądany praw jest tem samem, co przewlekać sprawy; prawa jego dworu przedłożono rzeczypospolitej jako oparte na dokumentach znajdujących się w archiwach tegoż dworu i na kodeksie dyplomatycznym, który polak wydał; trzebaby więc to samo powtarzać i czas tylko marnować. Odpowiedź też rzeczypospolitej drukowana nie osłabiła w niczem praw jego monarchini a nawet przeciwnie nastreczyła sposobność, że niebawem wyjdzie pismo zbijające tę odpowiedź, w którem prawa jego pani na jasności zyskają i mocy.

Delegacya mniemała więc, że należy wyrazić w układzie, iż osłabienie i nędzny stan Polski były powodem do ustalenia praw co do pretensyi. Na co pan poseł odpowiedział z pewnem oburzeniem: że należy odróżnić sposobność od uzasadnienia; byź może, że czas obecny wydał się najstosowniejszym do wykonania praw dawnych, które atoli tak były uza-

sadnione, że nawet odpowiedź rzeczypospolitej w niczem ich nie osłabiła. Jeżeli przeto rzeczypospolita nie chce na większe narazić się straty, radzi jej, aby się taką gadaniną nie zabawiła.

W końcu zwróciła delegacya do tego, że królowi polskiemu nie wszędzie dano tytuł: Najjaśniejszego (Majesté). Poseł odpowiedział, że można go wszędzie dodać, gdzie go opuszczono. W końcu wniesiono, że należy wybrać z delegacyi wydział, aby tenże o ile można najlepiej sprawy ułożył. Pan Rewitzki zdał rzecz tę na rozsadek delegacyi i prosił tylko, aby mu wszystkie te żądania na piśmie podano, a on odpowie na nie także pisemnie. Po czem posiedzenie odroczone do czwartku.

Gdy w czwartek pan Rewitzki na piśmie to otrzymał, czego się domagał, przesłał przed południem odpowiedź swoją delegacyi, zapowiadając oraz, że sam za pół godziny przybędzie. Lecz delegacya prosiła go dopiero na piątek, ponieważ trzeba pierwszej odpowiedzi jego na polskie przełożyć i udzielić delegacyi.

Wczoraj zamierzono w przytomności pana Rewitzkiego czytać dalej życzenia, które chcieliby wyrazić w układzie. Lecz ksiązę Sułkowski, wojewoda gnieźnieński, zabrawszy głos żądał, aby

przedewszystkiem uchwalono, że układ co do odstąpienia prowincyi nie może być ważnym i ratyfikowanym, dokąd forma rządu nie będzie najzupełniej ustaloną pod opieką i rękojmią tych samych mocarstw, z któremi zawiera się układ rzeczony. Powstała wielka wrzawa, zaczęto krzyczeć, a gdy się posiedzenie skończyło, nie oznaczono nawet dnia, kiedy ma przybyć pan Rewitzki, co dowodzi, że kilka dni będą się jeszcze naradzać, nim będą mogli z nim pomówić.

Tymczasem napisał książkę Czetwertyński protestacyą i żądał aby ją przyjęto. Nie chce zezwolić na układ, jak długo nie będzie pewnym, że forma rządu jego ojczyzny jest zupełnie ustalona. Twierdzą niektórzy, że nie odważyłby się był na to, gdyby nie wsparcie zagraniczne. Szesnastu już podpisało protestacyą, zupełnie przeciwną pełnomocnictwom delegacyi i naturze sejmu pod węzłem konfederacyi. Mówią nawet, że król pruski domaga się jeszcze powiększenia swych dzierżaw, a dokąd to nie będzie uporządkowane, chcą przewlekać sprawy. Rossyianie ponieśli ogromne straty za Dunajem. Liczą ich straty na 11,000 ludzi. Mówią także o powstaniu w Krymie, gdzie Rossyianie mieli potracić miasta a Prozorowski przegrać bitwę. To zaś pewna, że wszystkie

wojska rossyjskie, które były w obozie pod Warszawą, odebrały rozkaz, aby jak najspieszniej do wielkiej udały się armii. Pójdzie ztąd 5000 ludzi i jenerał naczelny Bibików. Pozostanie zaś tylko pułk huzarów Drewicza, połowa pułku dragonów, kilka kompanii piechoty i nieco kozaków. Jenerał-porucznik Romanus przybył już, aby zastąpić Bibikowa, a oddział jenerała Rzewskiego zbliży się do Warszawy, ale sam Rzewski pozostanie w Grodnie. Mówią, że Henryk, książę pruski, uda się do Petersburga, i cieszą się nadzieją bliskiego pokoju.

Warszawa 18. sierpnia 1773.

W sobotę udał się pan Rewitzki na posiedzenie delegacyi, ponieważ książę Sułkowski chciał przeprowadzić swój projekt. Pan Rewitzki udzielił delegacyi punktów konwencyi o tyle, o ile to mogło ją obchodzić. Aby następnie zapobiedz utrzymaniu się projektu księcia Sułkowskiego, podał oświadczenie, podpisane przez posłów trzech dworów, należących do konwencyi, w którym upewniali, że zamierzone postanowienia co do wewnętrznych spraw Polski wyjdą pod opieką posłów i mają być uważane

jak gdyby były wpisane słowo w słowo w układ o ustąpienie prowincyi, a następnie nawet ratyfikowane i zarekoirowane przez trzech sąsiadów, choć forma rządu ustanowioną będzie po załatwieniu wszystkiego z temiż mocarstwami, lecz dodawali oraz, że to nie może zmienić ani przeszkadzać ważności odstąpienia.

Mniemano, że wojewoda Sułkowski się uspokoi i nie zechce przeprowadzać projektu swego, tem bardziej, że już na poprzednim posiedzeniu wszyscy stronnicy dworu, między którymi tą razą jest i wielki marszałek koronny, książę Lubomirski, gwałtownie się temu opierali, mówiąc, że dość już było wyrazić w akcie odroczenia sejmu i w pełnomocnictwie delegowanych, iż wszystko, co się postanowi pod względem formy rządu, będzie zarekoirowane przez mocarstwa, że zatem nie potrzeba bardziej się jeszcze obarczać zawisłością.

Lecz książę Sułkowski upierał się koniecznie, aby projekt jego odczytano, uchwalono i podano Posłom, wiedząc dobrze, że króla mają zawsze w podejrzeniu i to nawet wtedy, gdy istotnie stara się w sprawie ojczyzny działać z pomocą swych stronników, i że sam już opór rojalistów wystarczy, aby projekt jego przemógł. Wniósł zatem, że należy zacząć od turnu, czy projekt jego ma być przyjęty

i udzielony Posłom. Król miał większość w senacie, lecz między szlachtą nie mógł na nią liczyć. W senacie było 17 za królem a 12 za projektem, w kole zaś rycerskiem było tylko 9 za królem a 35 za projektem, który ma też większość 21 głosów za sobą. Rzecz to atoli już wiadoma, że choć projekt będzie przedłożony Posłom, ci odeszlą delegacją do ostatniego oświadczenia swego, a tak wszystko się skończy. Książę Czetwertyński odstąpił z swymi towarzyszami od protestacyi.

Posel wiedeński szydzi sobie widocznie dla tego z Polaków, że sami pragną opieki i zwierzchnictwa swych sąsiadów z tej głównie przyczyny, aby zdaniem ich ubezpieczyć się dobrze przeciw królowi, który nabił sobie głowę samowładztwem. Powiada, że król jest najgodniejszym obywatelem i patryotą w Polsce, że nie dopuścił się żadnego czynu złego przeciw swej ojczyźnie, i że dwór jego (tj. austriacki), gdyby to tylko od niego zależało, chciałby, aby Polska była dobrze urządzona, bogata i potężna; że zaś inni sąsiedzi nie widzą w tem korzyści swojej a panowie Polacy sami to właśnie popierają, czego tamci pragną, nie może Austria złemu przeskodzić, a nawet musi na to zezwolić na mocy zgody między dworami do rozbioru należącemi.

Delegacya jest odroczone aż do przyszłego piątku, tym czasem odpowie pan Rewitzki na punkta przez nią podane, które mają być także w układzie umieszczone. Lecz mówią, że pan Rewitzki pojedzie do Zamościa, aby się tam widzieć z cesarzem. Tak więc może się to jeszcze przewlec, a utrzymują nawet, że prawdziwą wszystkiego przyczyną są nowe zamysły króla pruskiego, któryby chciał jeszcze kilka kawałków oderwać od Polski. Mówią, że król ten zjedzie się z cesarzem w Nissie, i że mu ustąpi Szląsk, jeżeli sam za to uzyska Żmudź i Kuronią. Musi być coś w tem wszystkim, ponieważ pan Reichard i pan Gołowkin w Gdańsku zupełnie ucichli po swych oświadczeniach ostatnich, aby Gdańsk poddał się żądaniom króla pruskiego. Nie dają ani odpowiedzi, ani czynią propozycyi, wszystko jakby zaumarło. Jenerał austriacki, pan Richecourt, odebrał od cesarza ostrą nagane, skoro Polacy okazali, że obchodzi się z nimi jak z bydłem, że wybiera zbyt znaczne kontrybucje, i nie wymierza sprawiedliwości, jeżeli zajdą choćby najśluszniesze skargi na żołnierzów.

Lecz dziwią się tu oraz, że hrabia Potocki, wielki krajczy koronny przyjął posadę rzeczywistego radcy tajnego z roczną pensją 2000 zł. cesarskich. Zwykła stawka na kartę jest u niego 400 dukatów,

co mniej więcej 2000 zł. ces. czyni. Lecz że jego godność (krajczego kor.) nie w Austrii nie popłaca, i nie nadaje mu prawa do tytułu Excelencyi, może więc dla tego przyjął tytuł tajnego radcy, który mu nadaje godność i czyni go Excelencyą a to tem bardziej, że wszystkie prawie dobra jego są pod panowaniem austryackiem.

Krażą tu wieści, że Turcy przebyli Dunaj i uderzyli kilkakrotnie na Rossyan, i że w jednej z bitew Suwarów zginął. Lecz to są tylko wieści. Przeszłego poniedziałku zapadł wyrok w sądzie sejmowym na królobójców, który w przyszły poniedziałek będzie ogłoszony. Jeden z senatorów, którego przyjaźnią się szczyć, powiedział mi z góry, że Kosiński (Kózmiński) skazany na wieczne wygnanie, a Łukawski i inni na ścięcie, poczem utną im ręce, rozewiertują i na koło wplecą z napisem u góry: *Regicidae*.

Warszawa 25. sierpnia 1773.

Układ albo raczej akt odstąpienia na korzyść domu austryackiego prowincyi jest już przecież podpisany. Ostatniego Piątku przysłał baron Rewitzki resztę swych odpowiedzi na punkta mu podane i za-

powiedział delegacyi, że chciałby, aby nazajutrz wszystko się załatwiło i podpisało, ponieważ mając odjechać do Zamościa dla widzenia się z cesarzem, życzy sobie, aby rzecz o odstąpienie prowincyi przed odjazdem zakończono. Wszystkie odpowiedzi jego były odmowne. W Sobotę przybył rzeczywiście pan Rewitzki na posiedzenie delegacyi z projektem układu co do odstąpienia, który był zmieniony co do wyrazów tu i owdzie, pomnożony kilku artykułami, nie zmieniającemi w niczem istotę rzeczy. Polacy czynili przeszkody w przekonaniu, że żądanie ich należy przesłać cesarzowej, która ich zdaniem zezwoli na nie, ponieważ są słuszne i znajdują się we wszystkich innych układach świata. Niektórzy domagali się turnu na to. Tym czasem minęło już przedpołudnie a nie przypuszczano nawet, by posłowie zagraniczni uzyskali to, co wszyscy trzej z pomocą swych narzędzi starają się dokonać.

Zgromadzono się na nowo popołudniu, a i na tem posiedzeniu były tak żwawe rozprawy, że o półdo ósmej powątpiewano jeszcze, by układ mógł być podpisanym. Lecz że wielu z Polaków znani są z swej niewytrwałości nawet w ówczas, gdy idzie o dobro ich ojczyzny, zmieniły przeto niebawem podarki i groźby cały tok sprawy. Sułkowski, woje-

woda gnieźnieński a książę na Bilsku pod panowaniem austriackiem robił z kilku innymi, co tylko można było, ażeby tego wieczora skłonić delegacyą do podpisania układu o odstąpienie. Niektórzy nawet z rojalistów nie byli temu przeciwni. Wiadomo zresztą, że kilku z pomiędzy delegowanych udając się w ciągu posiedzenia tego do pana Rewitzkiego zachęcali go, aby dalej ton groźny tylko przybierał. W końcu zapytał prezes delegacyi, czyli ma podpisać to, czego pan Rewitzki żąda, skoro tenże chce się zobowiązać, że układ ten nie wejdzie w wykonanie, aż gdy wszystkie inne sprawy co do odstąpienia prowincyi będą załatwione, a w ówczas dopiero najpierwej ma być podpisany przez całą delegacyą. Dano się tem uwieść i zawołano: *Tak jest*, poczem nie tylko prezes układ ten podpisał ale z nim także i marszałkowie sejmu i konfederacyi. Tak przeto było odstąpienie prowincyi podpisane przez prezesa i marszałków 21go o trzy kwadranse na dziesiątą wieczór. Że zaś marszałek Poniński słaby, udał się doń prezes z posłami w nocy, aby w ich przytomności podpisał.

Jest rzeczą nie do uwierzenia, by to się stać mogło, a jednak się stało. Najlepsze z wszystkiego, że ci panowie są przekonani, jakoby rzecz całą

z głęboką załatwili polityką, ponieważ ich zdaniem odstąpienie nie dokonane jeszcze z powodu rewersu zwyż wzmiankowanego, choć tenże jest tylko wybiegiem. Tytuł układu nie przystoi temu dokumentowi, jest to raczej prosty tylko akt zrzeczenia się, a punkta, które mają się dopiero ułożyć a potem być uważane jak gdyby je wpisano w ten dokument, będą zależały od łaski sąsiadów skoro ci dzierzą już formalnie w ręku to wszystko, czego żądali. Sąsiedzi uzyskują wszystko dla siebie, a Polacy nic, chociaż powiedziano, że są strony się układające. Granice też oznaczone w tym akcie dostąpienia, będą nowem źródłem sporów co do właściwego znaczenia konwencyi! Lecz rzecz tę przekazano komisarzom, którzy mają być zamianowani do odgraniczenia.

...Baron Rewitzki odjechał o północy w niedzielę do Zamościa z kopią tego aktu odstąpienia już załatwionego a tymczasowie przez prezesa i marszałków podpisanego, aby ją wręczyć cesarzowi, który tam dziś (25.) przybędzie. Co za radość dla sąsiadów!

Wczoraj przybył poseł rossyjski po raz pierwszy na posiedzenie delegacyi, której przedłożył akt dotyczący odstąpienia prowincyi państwu rossyjskiemu. Skończy wszystko w 8 lub 10 dniach, a po nim

nastąpi poseł pruski. Wtedy zbierze się na nowo sejm w dniu 15. września i będzie aż do zimy odroczone, aby tymczasem załatwić sprawy wewnętrzne.

Piszą z Petersburga, że Czerniszewowie zmienili swe zdanie co do systemu pruskiego. Senat nawet rossyjski ma być niezadowolony ze związku małżeńskiego następcy tronu z siostrą przyszłego króla pruskiego. Czyli Turcy przebyli Dunaj, nie można wiedzieć z pewnością.

P. S. Król pruski wyznaczył biskupowi warmińskiemu 24,000 talarów rocznie i dał mu 36,000 talarów na wypłacenie długów. Mówią, że król będzie musiał od czasu do czasu coś nad roczną mu pensją dawać, aby długi mogły być popłacone. Niech W. E. nie zapomni mego Bruxenthala i sekretarza koronnego.

Warszawa 1. września 1773.

Załączam projekt aktu odstąpienia prowincji przez Rossją zajętych¹⁸⁾. Chociaż z artykułu 6. widać jawnie, że Rossya odstępuje 1) od ustawy wydanej w r. 1768 na korzyść dyssydentów; 2) od praw kardynalnych Polski, ustanowionych także w r. 1768

i 3) od gwarancyi przyznanej na sejmie 1768, jednakowoż nie chcą polacy w delegacyą zabrani ani słyszeć o sprawie dyssydentów, jeżeli nie uzyskają upewnienia, że nie będzie wcale równości między katolikami i dyssydentami. Nuncyusz papieski uwija się teraz nadzwyczajnie, a łatwo mu działać, ponieważ rzecz to bardzo popularna. Zadziwia słusznie, że nawet ci z pomiędzy delegowanych, którzy są libertynami, udają przy tej sposobności żarliwych. Lecz nimi powoduje korzyść własna, lękają się bowiem, że skoro większa ilość współobywateli równe mieć będzie prawo do godności i starostw, trudniej im w ówczas uzyskać cokolwiek. Król miesza się w to także, aby jednać sobie umysły, udawaniem pobożności. Lecz nie wiele zyska, ponieważ nie dowierzają mu prawie w niczem. Niektórzy powiadają nawet, że przyznaliby wszystkim wszystko, byle się uwolnić od dzisiejszego króla.

Delegacya podała posłowi rossyjskiemu swe uwagi nad projektem układu, udzielonym jej przez niego. Przyrzekając odpowiedź na nie, żądał, aby nie przewlekano podpisania układu dalej jak do Wtorku. Marnuje się zaś tyle czasu na to jedynie, aby można powiedzieć, że były konferencye nad punktami wniesionemi. Trzeba wszystko zrobić, czego żądają, a

własne postępowanie Polaków jest przyczyną, że z nimi poczynają sobie tak samowładnie i niedorzecznie. I zasługują też na to pod pewnym względem, bo już samo ich obchodzenie się z królem musi ściągnąć karę boską. Na przykład, gdy król wstawiał się za mordercami swymi, należało przynajmniej wybawcę jego ułaskawić, a tu przeciwnie chciano tego prawie przed innymi skazać na śmierć, i to w tak widoczny sposób, że niektórzy z tych, którzy są jeszcze najlepsi między złymi, powiedzieli wyraźnie, iż właśnie tem złożyłoby się dowód gniewu niemal o to, dla czego ów człowiek życie ocalił królewskie. Gdy w końcu na wieczne skazano go wygnanie, a innych mniej winnych na ucięcie ręki i głowy a potem ćwiertowanie i wplecenie w koło z napisem *Regicidae*, nie był król bynajmniej z tego zadowolony, ponieważ życzeniem jego stałem było, aby nikt nie ginał. Z tego względu nie chciał przybyć na ogłoszenie wyroku, gdzie jego przytomność jest niezbędną, a to z tej przyczyny, że wyrok ogłasza się w imieniu wszystkich stanów rzeczypospolitej. Naradzano się przeto 27., czy należy się zastosować do woli królewskiej, czy też i bez króla ogłosić wyrok, jak zapadł w sądzie. Posiedzenie dotyczące tej kwestyi trwało aż do 6. godziny wieczorem, lecz nie

wiem jeszcze, co było wynikiem obrad, ale to wiem tylko, że dziś na nowo sądy się odbędą.

Odebrano listy od kilku panów ukraińskich i podolskich, w których donoszą, że Tatarzy zapędzili generała Prozorowskiego z Krymu aż do Nowej Serbii, a z drugiej strony Turcy przebywszy Dunaj pod dowództwem wielkiego wezyra, kilkakrotnie na Rosyan uderzyli, i popalili magazyny ich w Jasach, przy czem chłopów polskich, co wieźli żywność z Podola i Ukrainy do tych magazynów, w pień wybito i posiekano, a oraz że feldmarszałek już w Orszy nie daleko Dniestru. Wszystko było w nich tak szczegółowo opisane, że nie wątpiono prawie o tem, chociaż przed trzema dniami generał Romanius odebrał list z Petersburga, donoszący o nowinie tam głoszonej, że Turcy przeszli Dunaj, lecz byli pobici przez feldmarszałka Romancowa. Tymczasem przybył tu 27. goniec od hrabiego Romancowa do naczelnego generała Bibikowa i do posła rosyjskiego, wysłany 13. sierpnia, który przywiózł wiadomość, że feldmarszałek jest nad Dunajem i że nie widziano Turków z tej strony rzeki. Nadeszły również listy ochotnika angielskiego, kapitana Elliota, pisane do pana Wroughthon, tutejszego posła angielskiego, które to samo donoszą, a prócz tego upewnia w nich kapi-

tan posła, że straty w bitwach za Dunajem były małoznaczne, z czego widać, że listy z Wiednia powiększyły zbyt stronnie liczbę poległych przy tej sposobności Rosssyan. Rzeczą widoczną, że od niejakiego czasu Wiedeń wszystko rozgłasza, co tylko jest niekorzystne Rossyi, jak niegdyś milczał o wszystkim, co jej dotyczyło. Mimo tego nadeszły listy od ludzi wysoko stojących w Wiedniu, z doniesieniem, że po powrocie Rosssyan do Wołoszczyzny rada się odbyła na dworze wiedeńskim, co uczynić wypadnie w tym razie, gdyby Rosssyanie nie zdołali utrzymać swej przewagi nad Turkami. W Petersburgu muszą bez wątpienia mocno żałować tego, że idąc za radą hrabiego Panina, uwiedzionego przez posła pruskiego, hrabię Solmsa, kazano wojsku przejść Dunaj. Kto wie nawet, czy nie to skłoniło Czerniszewów do opuszczenia stronnictwa Panina, gdyż są listy z Petersburga, które o tem wzmiankują. Twierdzą oraz, że prawdziwi Rosssyanie nie życzą sobie zameżenia siostry przyszłego króla pruskiego z przyszłym cesarzem rosyjskim. I to też szczególnie, że książę hessendarmstadzki, który jadąc do Petersburga przybył do Gdańska, odebrał tu według mych listów ostatnich z stolicy rosyjskiej radę, że lepiej dlań będzie wrócić do siebie niż przybywać do Petersburga.

Ta część listu napisana w sobotę 28. sierp., a to co następuje jest z 1. wrz.

Ostatnie listy z Petersburga donoszą, że tam zamierzono ustanowić wielkiego kanclerza do spraw zagranicznych, aby lepiej niemi kierować niż dotąd. Piszą z Gdańska, że książę darmstadzki pojechał do Petersburga w przekonaniu, że nic nie może na tem stracić, gdyby tam nawet przyszło do zmiany naczelnego ministra.

Z panem Stackelbergiem trwa spór ciągle jeszcze, a zarzucają mu tu dwuznaczność i upór. Chcieliby bowiem ubezpieczyć stanowisko katolików w nowych nabytkach rosyjskich, ale pan Stackelberg powiada, że gdy Austria nie ubezpieczyła w swych nowych prowincjach stanowiska Greków i dyssydentów, więc i on tego co do katolików nie uczyni. Lecz jak się będą obchodzić z grekami i dyssydentami w państwie austriackiem, takiego obejścia doznają katolicy w Rosyi. Domagają się następnie, aby na Ukrainie polskiej oddano kościoły, które nieunici pod zasłoną wojsk rosyjskich pozabierali unitom w ostatnich trzech lub czterech latach. Lecz pan Stackelberg utrzymuje, że to może tylko osobna komisya rozstrzygnąć. Trzeciem żądaniem jest, aby starostowie w nowych prowincjach rosyjskich zachowali swe

starostwa; ale pan Stackelberg nie chce tego zamieścić w układzie mówiąc, że to zależy od łaski cesarzowej.

Sprawę dyssydentów odłożono już aż do układów o formę rządu. Nie wiedzieć jeszcze, kiedy pan Stackelberg się upora. Pan Wilczewski, jeden z delegowanych oświadczył, że nie zezwoli na zawarcie układu z Rosyją, dokąd nie stanie pokój między tem państwem a Turcją. Powszechnie jest tu zdanie, że to wyszło od kolegów pana Stackelberga, który w odpowiedziach swoich zarzuca wprost niewdzięczność Polakom, mówiąc wyraźnie, że Rosyja tyle między nich milionów *na próżno* rozdała.

Przy odczytaniu tego zarzutu w odpowiedzi przyszło do wielkiej wrzawy, a delegacya wyprawiła kilku z grona swego do pana Stackelberga, aby od niego zażądać wymienienia tych, którzy brali pieniądze. Odrzekł na to, że nie sądzi stosownem wymieniać ich teraz, aby mogli się upamiętać i uwolnić go od wyjaśnienia wszystkiego, skoro czynami złożą dowód wdzięczności swej ku Rosyi. Lecz delegacya nie była tem bynajmniej zadowolona.

W końcu ogłoszono zeszłej soboty wyrok przeciw królobójcom i to w nieobecności króla. Przywiedziono konstytucye opiewające, że gdy sąd sej-

mowy działa w sprawach o zbrodnią stanu lub obrażonego majestatu, król nigdy w nich zasiadać nie powinien, ani też być obecnym przy ogłoszeniu wyroku, i że z tego powodu wyroki w podobnych sprawach nie wydają się w imieniu króla i stanów, ale tylko w imieniu senatorów, ministrów i posłów.

Wyrok ten opiewa w treści, że Puławski, Strawiński i Łukawski skazani na utratę czci, a przytem wraz z potomstwem na utratę nie tylko wszelkich zaszczytów szlachectwa, ale nawet imienia i dóbr które im będą zabrane, dalej na ucięcie głowy i ręki prawej, ciała ich zaś na rozćwiertowanie i spalenie, poczem popiół będzie na wiatr rzucony. Głowy ich i ręce będą czas jakiś zatknięte przy drogach publicznych, a następnie podobnie zniszczone jak reszta ciała. Wykonanie wyroku nastąpi 11. września, lecz tylko na osobie Łukawskiego, który sam jeden siedzi w więzieniu. Lecz otrąbią oraz wyrok także na nieobecnych Puławskiego i Strawińskiego, skazanych na utratę czci i śmierć z dodaniem rozkazu, że skoro tylko pojawią się w Polsce, ma ich każdy urząd, a nawet wiejski natychmiast uwięzić, i bezzwłocznie na nich ten wyrok spełnić, nie donoszący nawet poprzednio o ich schwytaniu. Z Łukawskim mają ściąć razem jakiegoś Cybulskiego, skazanego także na bez-

część itp. Sławny Kuźma czyli Kosiński uwolniony od śmierci i więzienia, lecz skazany na wieczne wygnanie, będzie natychmiast kosztem publicznym wywieziony aż do granic królestwa. Trzech innych z tej bandy skazano na wieczne więzienie w Kamieńcu. Łukawską skazano na 3 lata do domu poprawy, wliczając w to czas, który już przesiedziała w więzieniu, i nie wolno jej już nigdy używać imienia Łukawskiej. Niejaki Szembruski musiał przed sądem wykonać przysięgę, jako nie wiedział wcale o spisku, w niczem królobójcom nie pomagał, i to ani radą, ani czynem. Wykonał istotnie tę przysięgę, poczem go na rok cały więzy skazano za to, że ukrywał później zbrodniarzów, a nawet Łukawskiemu pieniędzy pożyczył. Resztę współwinnych, których dotąd nie mają w ręku, skazano zupełnie w ten sam sposób, jak Puławskiego, Strawińskiego i Łukawskiego, a wyrok ma być na nich zaraz spełniony, skoro będą schwytani. W końcu oświadczone, że gdy między tymi zbrodniarzami jest wielu, którzy używają imienia i herbu rodzin znakomitych w senacie nawet dzisiejszym, te zaś nie były z nimi połączone ani związkiem krwi, ani też współnictwem w zbrodni, wyrok ten przeto nie może żadnej wyrządzać krzywdy lub szkody tym rodzinom znakomitym i nie-

winnym, tak co do ich osób jak nie mniej co do ich potomków.

Warszawa 8. września 1773.

Otóż w środę o 6. godzinie wieczorem podpisała delegacya układ z Rosyą. Trudności były wielkie, ponieważ pan Rewitzki musiał się oświadczyć co do losu nieunitów i dyssydentów w nowych nabytkach austriackich, a oświadczenie jego ma stać się nowym punktem w układzie z Austryą już podpisanym. Pan Stackelberg dał następnie upewnienie co do zwrotu kościołów na Ukrainie unitom zabranych, a ustnie oświadczył, że dyssydenci będą odesłani do delegacyi, i z nią się mają układać co do swych wolności i prerogatyw; gdyby zaś obie strony zgodzić się nie mogły, wówczas rozstrzygną wszyscy trzej posłowie dworów sąsiednich i sprzymierzonych sprawę tę według słuszności i sprawiedliwości. Dodając do tego wszystkiego nie na próżno groźby i obietnice, trzymając delegacją od 10. rano aż do 6. godziny wieczorem jak na uwięzi i prawie zgłodniałą, skłonił ją temi wszystkimi środkami do podpisania układu o odstąpieniu prowincyi w takiej osnowie, jak go tu załączam¹⁹⁾. Dyssydenci

obawiają się obecnie nie bez przyczyny, że będą zawiedzeni.

W sobotę udał się poseł pruski na posiedzenie delegacyi i przedłożył projekt układu, który ma się zawrzeć z panem jego co do odstąpienia prowincyi już przezeń zajętych. Układ ten składa się z 13 punktów. Delegacya upraszała o trzy lub cztery dni zwłoki, aby mogła go rozważyć a następnie wypowiedzieć, co jej zdaniem ma być dodanem, wymazanem lub poprawionem. Lecz usiłowania jej będą tu zupełnie tak próżne jak w układach poprzednich. Połowa punktów przeciw projektowi jest już podana, a pan de Benoit zaczął nawet na nie odpowiadać.

Zresztą nie ma nowego. Polacy prawią jeszcze ciągle o bitwach Rossyan z Turkami za Dunajem i w nowej Serwii, gdzie zdaniem ich wszędzie Rossyanie ponieśli klęskę. Lecz wszystko to jest bez podstawy.

Słusznie może zadziwiać, dla czego Polacy pomimo przekonania swego, że Rosyanie nie są przyczyną rozbioru kraju, a nawet przeciwnie pomagaliby Polsce w obecnej chwili, gdyby jej król pruski wpływem swoim nie był owładnął, zawsze taką przeciw Rosyi oddychają nienawiścią i chęcią opierania

razić dostatecznie, jak dwuznacznym i wątpliwym jest artykuł konwencji, co do rozbioru Polski, a jednak ma on być drugim punktem układu o odstąpienie prowincyi polskich na rzecz Prus, i nie wolno w nim cokolwiek zmieniać. Zważywszy, że król pruski zajął już wiele wbrew osnowie i znaczeniu wspomnianej konwencji, należy się obawiać, że zechce koniecznie wszystko to zatrzymać, jeżeli prawdziwe znaczenie konwencji nie będzie wyjaśnione dokładnie. Lecz poseł pruski nie chce ani słyszeć o tem. Nie mogąc zaś przytoczyć nic pewnego na poparcie swych twierdzeń, jest sam w największym kłopotcie, i odpowiada zwykle Polakom na ich zarzuty kategorycznie: „Musi tak być, a nie inaczej.” Lecz Polacy pojmują to dobrze, że żaden z układów poprzednich nie był tak ważny w swych następstwach, jak zaprojektowany przez Prusy, ponieważ oba poprzednie napisano bez wszelkiej dwuznaczności w tem miejscu, gdzie mowa o odznaczeniu granic. Wiedzą oraz, że z Austryą i Rosyą da się w tej mierze wszystko załatwić, lecz że z Fryderykiem sprawa zawsze bardzo trudna. Dla tego postanowiono jednozgodnie prawie nie podpisać, dokąd nie będzie dane bezpieczeństwo przeciw wszelkiemu rozszerzaniu dalszemu granic krajów, ustąpić się mających, i to z powodu drugiego punktu wspomnio-

nej konwencyi w układzie z Prusami. Prócz posiedzeń delegacyi, odbywały się w tej mierze konferencye prywatne u niektórych magnatów. Wykazywano panu de Benoit dwuznaczność i niepewność tego punktu i następstwa, które ztąd mogły wyniknąć. Lecz opierał się przy swoim, powtarzając: tak być musi, i dodawał, że Polacy nie mogą większej wyrządzić przysługi jego panu, jak gdy nie zechcą podpisać układu, ponieważ wówczas będzie mógł powiększyć jeszcze swój udział. W końcu wmieszali w to i innych także zagranicznych posłów, którzy byli wprawdzie o słuszności żądań polskich przeświadczeni, lecz że działają zgodnie we wszystkim z posłem pruskim, bronili przeto dobrą niby sprawę jego; konferując z nim atoli i rozmawiając poufnie sam na sam z Polakami, wyrazili się inaczej. Najważniejsze punkta dotyczą oznaczenia granic z jednej strony przy rzece Noteci, z drugiej przy Drwęcy, a w końcu odgraniczenie okręgu Torunia. Przyszło do tego, że pan de Benoit zaprzeczył, jakoby rozpoczęte były układy w Gdańsku w celu załatwienia sporu o okręg Torunia. Nie chciał nic o tem wiedzieć.

Wszystko to trwało aż do wczorajszego wieczora. W końcu chcąc spowodować podpisanie ugody z Prusami w dniu dzisiejszym, ułożono wczoraj

na konferencyi u biskupa wileńskiego, aby dodać w układzie przynajmniej zastrzeżenie, że gdyby przyszli komisarze do odgraniczenia wyznaczeni nie mogli się zgodzić co do właściwego znaczenia konwencyi, mają zawiesić swe czynności i odnieść się w tej mierze do swych dworów, a w takim przypadku mają rzecz całą rozstrzygać wszystkie mocarstwa sprzymierzone i należące do układów. Dodadzą również, że gdyby Rossja oświadczyła się z gotowością przyjęcia na siebie pośrednictwa co do okręgu Torunia, król pruski zgodzi się na to dobrowolnie. Wiele trzeba było trudu i pracy, aby ocalić Toruń obu temi punktami, które mają dodać się do układu, a z których jeden ocala i inne powiaty polskie. Co do Gdańska przystał zaraz z początku pan de Benoit, aby umowy z panami Gołowkinem i Reichardem w sprawie portu były wciągnięte w układ. Lecz że ów dziwny punkt o komisarzach do odgraniczenia nie znajduje się w obu innych układach, zażądał przeto pan de Benoit, aby go posłowie austriacki i rosyjski dodali do swych układów, na co ci chętnie przyzwolili, nie przez to nie tracąc, gdy przeciwnie króla pruskiego tym sposobem będzie można jako tako skłonić do umiarkowania.

Posłowie zagraniczni podadzą jeszcze na piśmie ży-

czenie, że gdy kilku punktów niezbędnych w układzie nie można było dotąd załatwić, które też odłożono do umowy o artykuły dodatkowe, dla tego rozpoczną natychmiast po podpisaniu trzeciego układu rzecz o te punkta, aby tym sposobem wszystko, co braknie jeszcze, uzupełnić. Na dziś w południe oznaczono posiedzenie delegacyi, na którem ma się podpisać układ z panem de Benoit. Tym sposobem będzie można przy otwarciu sejmu w dniu 15. b. m. przedłożyć stanom zawarte już układy, aby te znów upoważniły króla do ratyfikowania tychże.

Wczoraj wykonano wyrok na królobójcach. Obwodzano ich temi samemi ulicami, przez które uprowadzali króla aż do miejsca, gdzie przeszli z nim okopy miasta. Termin dwutygodniowy po wyroku zapadłym liczono od dnia podpisania tegoż: t. j. 27. sierp. Wszystko stało się podług brzmienia wyroku, którego osnowę udzieliłem w swym czasie. Łukawski nie chciał dać sobie oczy zawiązać, opierając się temu stanowczo i otrzymał raz śmiertelny z niezawiązanemi oczyma. Na rusztowaniu prosił wszystkich kilku słowami, aby mu przebaczyli, jeżeli mimo wiedzy zgrzeszył, polecając się przytem modlitwie przytomnych, aby mu Bóg przebaczył i duszę jego łaskawie przyjął.

Cesarz został powołany do Wiednia nagle, choć

miał dalej podróżować. Mówią że przyczyną tego ma być bulla znosząca jezuitów, którą z Rzymu i do Wiednia także przysłano, lubo nie było domagań ze strony Austrii o zniesienie zakonu jezuitów w jej dzierzawach.

Pan Elliot, ochotnik angielski, przybył tu z armii Romancowa. Rozmawiając z przyjaciółmi nawet swymi utrzymuje, że moskale stracili w ostatnich bitwach tylko 2 do 3000 ludzi, że siły tureckie nie są wprawdzie nadzwyczaj wielkie, lecz że i armia rossyjska także nie liczy nad 18- do 20,000 ludzi.

Turcy nie wazyliby się zdaniem jego przejść Dunaju. Mieli oni wprawdzie zawsze za Dunajem stanowisko w Tornie, lecz nie korzystali z tego, a hrabia Romanców zamierza z pewnością przejść raz jeszcze Dunaj. Powiadają także, że w armji głośno mówiono o tem, jakoby Czerniszew miał upaść. Naczelný jenerał Bibików uzyskał pozwolenie udania się do Petersburga przed wyjazdem do armii. O powstaniu w Krymie nie słyszał nic pan Elliot.

Warszawa 15. września 1773.

Układ z Prusami podpisano nareście w przeszłą sobotę o pół do 10. w wieczór. Niektórzy otrzymali podarki i upominki, aby przestali krzyczeć. Układ

zawiera 16 punktów, o których już doniosłem. Dodać mi tylko należy, że wyjście wojsk ma według umowy nastąpić w dwa tygodnie po ratyfikacji układu i że Polska ma wymienić jeszcze państwo, przeciw któremu nie chce przyjmować gwarancyi dzierzaw pruskich, jak Prusy nie gwarantują jej przeciw Turcyi. Chciano zaraz w sobotę jeszcze mieć Austryą tem państwem, lecz pan de Benoit oparł się temu, i dla tego odłożono rzecz całą na później. Król atoli pruski nie zezwoli bez wątpienia, aby kogo innego opuszczono w gwarancji, jak może biskupa minsterskiego! I co do wyznania także rzymskiego odmieniono wielce artykuł 8., w którym temuż zapewniono *status quo*, a to nawet przeciw prawom zwierzchniczym króla pruskiego. Może istotnie zadziwiać nawet, że pan de Benoit na to przyzwolił, gdyż to wprost przeciwne rozporządzeniom, które król pruski wydał co do dóbr kościelnych. Obaj inni posłowie są markotni na pana de Benoit, ponieważ nie udzielał im w całym tym przeciągu czasu ani punktów, które mu delegacya podawała, ani swych na nie odpowiedzi, i gdyby nie przyszła była sprawa toruńska, nie byłby się im pokazał.

W poniedziałek przybyli wszyscy trzej posłowie na posiedzenie delegacyi, aby ją, jak mówili prze-

konać, że przyszła forma rządu polskiego ma być wspólnie z mocarstwami i pod ich gwarancją ułożona. Oświadczyli przeto, że upoważnieni od swych dwo-
rów poddają pod obrady delegacyi przed otwarciem jeszcze sejmu 5 punktów, odnoszących się do tejże formy rządu. Dali je na piśmie, i wypadnie bez wątpienia wziąć je obecnie pod obrady, z czego wypływa, że sejm dłużej potrwa. Punkta te atoli nadto drażliwe, by mogły ubezpieczyć na zawsze los nieszczęśliwej Polski, z której sobie szydzą w dodatku, choć pozornie chcą ją uczynić państwem republikańskiem wolnem i niezawisłem. Załączam do listu mego te punkta, a jeżeli do odejścia poczty będzie można skończyć odpis układu z Prusami, przeszlę go także.

Dziś właśnie dzień otworzenia na nowo sejmu. Powiadają, że król zamierza w mowie od tronu rozwiązać sejm natychmiast, aby nie mogły nastąpić zmiany w formie rządu według planu mocarstw, czemby mu odebrano wszelką władzę i prawo rozdawnictwa urzędów i starostw. Król musi być w bardzo niemiłym usposobieniu. Wielka część Polaków zdaje się także niezadowoloną, lecz ci, którzy na podstawie nowego planu rządcami stają się Polski, chcieliby w resztę wmówić, że to jedyny środek do ocalenia ojczyzny. *Israël perditio tua ex te.* Następną

pocztą będę mógł dokładniejsze przesłać szczegóły o prawdziwym stanie spraw polskich.

Teraz zajmują się przygotowywaniem exemplarzy trzech układów, które mają strony obie podpisać, po czem przedłożą je sejmowi, aby od niego uzyskać pozwolenie ratyfikacyi.

Trudno pogodzić wyjście wojsk pruskich z uniwersałem, który właśnie pan de Brinkenhoff ogłosił. Powiada w nim, że chce pozawierać kontrakty o dostawę żyta i innych potrzeb dla wojska aż do wiosny, a magazyny wyznacza właśnie w tych miejscach, które według układu z posłem pruskim bezsprzecznie do Polski należą; w końcu zagraża exekucją wojskową, gdyby nie dopełniono kontraktów.

Warszawa 18. września 1773.

Gdy się posłowie dowiedzieli o zamysłach króla, o których w ostatnim wspominałem liście, udali się wszyscy trzej w środę rano przed otwarciem jeszcze sejmu do niego, i udzielili mu punktów przedłożonych już delegacyi, prosząc go oraz, aby raczył według sił przyczynić się do wprowadzenia całej sprawy tej na drogę odpowiednią życzeniom mocarstw.

Król okazywał tym panom całe oburzenie swoje co do sposobu, w jaki sobie z nim postępują i chciał im dowodzić, jak wielką mu wyrządzają krzywdę. Odpowiedziano mu przecież, że powinien okazać w sprawie tej sposób myślenia, jaki nie królowi lecz dobremu przystoi obywatelowi. Niech zatem wybiera albo formę rządu przeciwną zasadom rzeczypospolitej, albo formę republikańską, opartą na porządku wewnętrznym, jaką właśnie ustalić zamierzono. Do wyboru zaś jego zastosują i sąsiedzi także swoje środki, a wówczas on najwięcej straci. Upewniono go oraz, że gdy się zgodzi, życie jego będzie spokojne, gdyż przestanie na nim ciążyć odpowiedzialność wszelka z powodu spraw publicznych, ani też nadarzy mu się sposobność robienia sobie nieprzyjaciół, a nawet przeciwnie będzie mógł żyć w zgodzie z wszystkimi obywatelami; w dodatku zaś mając dochody odpowiednie godności królewskiej, nie będzie się o nie troszczył. Po takim upewnieniu uspokoił się król i zaręczał nawet, że nigdy nie myślał używać wybiegów, aby przeszkodzić odroczeniu sejmu.

Tak więc widzieliśmy w środę przeszłą nowe otwarcie sejmu. Przemawiano jedynie do zgromadzenia, a najprzód zagaił marszałek sejmu posie-

dzenie. Po nim zdawał biskup kujawski sprawę z tego, co uskuteczniono, donosząc oraz, że właśnie przepisują się układy zawarte, aby z wszelką je wygotować formalnością, że zatem kilka dni jeszcze czekać należy, nim na pełnem zebraniu stanów będzie można je odczytać. Z tego względu odroczone posiedzenie sejmu aż do przyszłego wtorku.

Głoszą tutaj, jakoby Obresków pisał do pana Stackelberga, że spodziewa się w krótkim doniesić mu czasie o zawartym pokoju między Rosyą i Turcyą. Będąc trochę słabym, nie wychodzę od wczoraj z domu, i dla tego nie mogę zaręczać, ile prawdy w tej wiadomości.

Listy które odbieram z Petersburga donoszą jedynie, że upadek Panina jest nieochybny, a przynajmniej, że hrabia będzie przeniesiony w inne strony, aby najmniejszego nie mógł mieć udziału w sprawach państwa.

Jest nie mało tu oporu co do punktów, które posłowie 13. b. m. przedłożyli delegacyi. Wszyscy członkowie tejże, z wyjątkiem trzech lub czterech może, co sobie nabili głowę nadzieją dostąpienia kiedyś godności królewskiej w Polsce, nie chcą ani słyszeć o wydać się mającemu postanowieniu, że tylko Piast, z wykluczeniem wszelkich zagranicznych

kandydatów, może mieć prawo starania się o koronę polską. Oświadczają, że wolą stać się poddanymi czyjemikolwiek bądź, niż tak mieć ręce związane przy elekcji przyszłej, tem bardziej, że zdaniem ich wszystkie nieszczęścia Polski z wyboru jedynie wynikły króla, który nie jest ani teściem, ani zięciem, ani powinowatym, ani w końcu krewnym innych głów koronowanych.

Warszawa 29. września 1773.

Nie będzie nic w tem dziwnego, gdy się dowiemy, że sejmu nie odroczone jeszcze, aby rozpocząć układy dotyczące spraw wewnętrznych rzeczypospolitej. Król ma utracić wiele z swych praw królewskich (*majestatis*). Dla tego używa wszelkich środków możliwych, aby je ocalić, i przewleka, o ile to w mocy jego, odroczenie sejmu, przeświadczwszy się, że tym jedynie sposobem jest jakaś przynajmniej dlań nadzieja powodzenia, ponieważ zyskując na czasie, zdoła może przychylnie usposobić dla siebie posłów zagranicznych, senatorów i koło rycerskie. Widać z wszystkiego, że prawa osobiste więcej go nierównie obchodzą, niż wszystko inne. Zgoda bowiem na wydanie pełnomocnictwa do ratyfikacji odstąpienia

provincyi byłaby niezawodnie nastąpiła, gdyby miano pewność, że nic nie będzie zmienionem w prawach, które królowi dotąd przysługiwały. Na posiedzeniu sobotniem mówił książę Sułkowski, wojewoda gnieźnieński, bardzo ostro przeciw takiemu oporowi króla, zarzucając mu, że tem może całą zgubić ojczyznę. W mowie tej zapędził się tak bardzo, że naśladując we wszystkim króla, przywodził jego słowa i ulubione frazesy, i udawał jego jesta i wykrzykniki, czem tak do żywego tknął go i oburzył, że po odbytem posiedzeniu musiano mu krew puścić. Royalści odpowiadali na mowę Sułkowskiego, a poseł Oraczewski wyraził się między innemi: że publicznie pragnie tu oświadczyć, jako nigdy nie chce być członkiem utworzyć się mającej rady nieustającej, ale niech i książę także tego się zrzeknie, a potem dopiero mówi, jeżeli zdoła za tą radą nieustającą, która ma pozbawić króla wszelkich prerogatyw. — Nalegał przytém, aby książę zaraz odpowiedział, lecz ten odłożył odpowiedź na czas inny.

Król przekonany, że byłoby dlań korzystnem, gdyby czynności delegacyi sejmowi się dostały. I tak, gdy dodatkowe artykuły mają być ułożone przed ratyfikacją jeszcze, byłoby życzeniem jego, aby nie delegacya lecz sejm wszystko, co jeszcze pozostało do

czynienia, pozałatwiał; gdyby jednakże w końcu wszystko pod imieniem delegacyi trzeba załatwiać, chciałby przynajmniej przypuszczenia wszystkich senatorów i posłów do takiej delegacyi. Sądząc zaś, że w takim przypadku mógłby przewłoką i z pomocą swych narzędzi ocalić zagrożone prawa swoje, dał na sobotniem posiedzeniu taki obrót naradom, że sejm postanowił wysłać deputacją do posłów z żądaniem owych trzech punktów, o których właśnie pisałem, po czem posiedzenie zamknięto do poniedziałku.

Trzeba wiedzieć, że ostatni z tych punktów dotyczy szczególnie hetmana polnego koronnego Braniczkiego, ulubieńca i tarczę króla, który mógłby z pomocą tak pewnego zwolennika skutecznie sprawy popierać swoje, ponieważ przytomność tego rojalisty trzymałaby na wodzy resztę rojalistów, powściągając ich od zmienności, gdyby przyszło do głosowania w delegacyi, gdzie posłowie zagraniczni wszystkiem trzęsą.

Deputowani sejmu byli w niedzielę u pana Stachelberga, u którego i reszta zebrała się posłów zagranicznych. Panowie ci odrzucili bezwarunkowo propozycyę deputacyi i to pisemnie nawet, dodając ustnie, że gdyby w ten sposób dalej postępowano, będzie się to uważać za wypowiedzenie wojny ze strony rzeczypospolitej w sejm zebranej.

W poniedziałek trwało posiedzenie sejmu cztery prawie godziny, na którem stronnictwa tylko jedno przeciw drugiemu mówiły. Ktoś powiedział, że wypada koniecznie domagać się od posłów, aby i czwarty sąsiad Polski był przypuszczony do układów o formę rządu, w razie zaś odmowy zażądać, aby wykazali przyczyny, dla czego ów czwarty sąsiad tak dobrze nie ma mieć udziału w układach jak reszta sąsiadów. Rojaliści wystąpili teraz silnie i gwałtownie oświadczając, że na nic a nawet na ratyfikację układów zawartych nie zezwolą, dokąd prawa króla nie będą upewnione. Posiedzenie zamknięto do wczoraj t. j. do wtorku.

Król przybył na wczorajsze posiedzenie, choć był słabym. Silił się widocznie, chcąc koniecznie pozostać, lecz wielu z panów sejmowych prosiło go, aby zamknął posiedzenie i nie narażał drogiego wszystkim zdrowia swego. Tak więc odroczone znowu posiedzenie aż do 30 b. m. t. j. do czwartku. Posłowie zagraniczni gniewają się okropnie na takie przewlekanie spraw, a pan de Benoit okazuje najbardziej zagniewanie swoje. Powiedział publicznie, że gdy sejm nie będzie powolny, wyda rozkaz generałowi Lentulusowi, aby pochwycił sześciu ludzi za łeb, a spodziewa się, że reszta nabędzie tym sposobem rozumu.

Zresztą nie ma nic nowego ani z Petersburga ani co do działań armii rosyjskiej. Wieści polskie biją ciągle jeszcze Rossyan z tej strony Dunaju. Lecz w tem nie ma bynajmniej pewności, ponieważ nie wiadomo, z kąd pochodzą te doniesienia. Mówią także, że Rossya zażądała od Austrii 30,000 ludzi w posiłku, zawiadamiając o tem i króla pruskiego, który się na to zgadza, lecz że dwór wiedeński chwieje się jeszcze z obawy, aby się nie wplątać w długą wojnę z Turkami, na której możeby ten właśnie znowu najwięcej zyskał, co tak łatwo na to się zgadza.

Warszawa 6. października 1773.

Od czasu odroczenia sejmku zebrała się delegacya wraz z posłami zagranicznymi, a ci z pomiędzy delegowanych, których dotąd nie można było zebrać, podpiswali tu układy zawarte. Spostrzeżono, że niektórym stały łyzy w oczach, gdy mieli podpisywać. Za prawdę nieliczni to Izraelici. Lecz dwaj delegowani z pomiędzy posłów województwa łęczyckiego nie dali jeszcze podpisów swoich i nawet przeciwnie chcieli wciągnąć do ksiąg grodu warszawskiego manifest a to z tego powodu, że chociaż nie dozwolono im głosu na

ostatniem posiedzeniu sejmowem, gdy zamierzali coś jeszcze wnieść przeciw układom zawartym, teraz mimo tego żądają od nich podpisania tych układów. Lecz urząd grodzki nie zezwolił na wpisanie manifestu.

Na temże sobotniem posiedzeniu upominali posłowie delegacyą, aby wygotowała instrukcyą dla komisarzy, którzy mają być wysłani w celu odgraniczenia, i aby z nimi w tej mierze się porozumiała. Układano w zeszły poniedziałek projekta, w których pełnomocnikom miast Torunia i Gdańska przyznano jedynie prawo współudziału w odgraniczeniu Prus wyłącznie, z tym jednakże dodatkiem, że komisarze przez te miasta mianowani, mają taką samą władzę i znaczenie, jak komisarze, wyznaczeni przez delegacyą ze strony rzeczypospolitej.

We wtorek jak również wczoraj byli posłowie na zgromadzeniu delegacyi, aby wysłuchać osnowy rzeczonych projektów, i spierano się o nie wzajem, lecz dziś ma nastąpić zgodność w tem głównie, aby rzecz całą jak najprędzej załatwić. Żaden bez wątpienia rząd nie dawał jeszcze takiej instrukcyi swym komisarzom do układania się o granice z sąsiadem, któregooby poseł z góry o rozciągłości tej instrukcyi wiedział, lub nawet sam ją układał.

Na pierwszym posiedzeniu delegacyi chciał hetman polny koronny Branicki, który po wielu jedynie podstępnych zabiegach do jej składu był przypuszczony, przemawiać w tonie bardzo wyniosłym, lecz posłowie odpowiedzieli mu zaraz w taki sposób, że niewątpliwie uzna sam potrzebę umiarkowania. Gdy wykonywał przysięgę jako hetman polny, a w formularzu też zastrzeżenie się znajdowało na niekorzyść dyssydentów, zniesione układem z r. 1768, udał się zaraz pan Stackelberg do króla z żądaniem, aby to zastrzeżenie wymazano, i aby hetman przysięgę bez tego zastrzeżenia wykonał, co się też stało. Jest rzeczą pewną, że wszelkich tu starają się użyć jeszcze środków, aby znieść wyrok na Polskę przez 3 sąsiadów chrześcijańskich wydany.

Mówią tu, że generał Cocceji, pułkownik dowodzący pieszą królewską gwardyą koronną, który z tam niby do Włoch odjechał, ma właściwie udać się do Konstantynopola, aby doświadczyć, czyliby rząd turecki nie mógł przy układach o pokój z Rossyą położyć jakich warunków, zapobiegających zmianom w Polsce, i tym sposobem utrzymać króla na stanowisku, który nie będąc ograniczonym w wykonywaniu swej władzy, mógłby wzajem w swym czasie być użytecznym Porcie. Co za nedorzecznosc a tem

śmieszniejsza, bo jeżeli o kim, to o Polsce i jej królu można powiedzieć: *Vana sine viribus ira*.

Jeżeli co się da ocalić, będzie to może wolność handlu i spławu na Wiśle, i to nie w skutek wdania się Porty, lecz jednego z tych trzech sąsiadów. Austrya czuje już następstwa szkodliwe dla swych nowych poddanych ztąd wynikające, że przystąpiwszy do konwencyi, nie ubezpieczono wolności spławu na Wiśle i stosunków handlowych. Wyznaje nawet, że czuje się uwiedziona, gdy nie znając zupełnie sprawy wspomnianej, zaufała temu, który obeznany z wszystkim najdokładniej, o własnej wyłącznie myśli korzyści. Mówią teraz, że udzielono sobie wzajem projektów co do układu handlowego, który ma być zawarty za pośrednictwem Rossyi między Polską i Austryą z jednej a Prusami z drugiej strony. Nie źle to, że Austrya jest z Polską w tej sprawie, lecz jakiegoż to pośrednictwa można się spodziewać po Rossyi w obecnych stosunkach! Z Petersburga nie słychać nic od jakiegoś czasu. Pan Stackelberg narzeka, że nie odebrał przez 6 tygodni ani listu od Panina, dodaje atoli, że hrabia Czerniszew pisał doń w imieniu carowej, pochwalając we wszystkim postępowanie jego w Polsce. Z tego można wiele się domyslać. O armii rosyjskiej

nie tu nie słyhać i to jedynie pewna, że ją ze-
wszad wzmacniają.

Warszawa 9. października 1773.

Delegacya zbierała się od czasu odroczenia sejm-
mu codziennie, aby coś przecie załatwić, lecz dotąd
nie nie załatwiono. Trzy razy byli także i posłowie
na jej posiedzeniach, lecz z powodu niesłychanej
wrzawy nie chcą przybywać na posiedzenia, aż gdy
nastąpi głosowanie w jakim przedmiocie. Lecz że
nie mogą dowierzać delegacyi, skłonili ją do oświad-
czenia na piśmie, że nie nie będzie postanowionem
w ich nieobecności, i dla tego mają być zawiado-
mieni, ilekroć przyjdzie do głosowania, aby w ich
się to odbyło obecności. Gdyby bowiem ci posło-
wie pozwolili jej samej rozstrzygać sprawy tylko
mniejszego znaczenia, ważniejsze zaś w ich jedy-
nie przytomności, nie zważałaby pewnie na tę róż-
nicę, lecz załatwiałaby wszystko sama, a przedmioty
obchodzące żywo posłów, mogłyby wziąć obrót prze-
ciwny ich życzeniu.

Gdy raz na posiedzeniu delegacyi była wrzawa
nadzwyczajna, a poseł pruski na to się skarżał,

odpowiedział mu Turski, biskup luceoryjski: „Niczem to w porównaniu harmideru, którym dom mój napełniali huzary, przysłani przez W. E. na exekucya do własnych pokojów moich, w kwietniu z początkiem sejmu tego.”

Zajmują się teraz ułożeniem pełnomocnictw i instrukcyi dla komisarzy, którzy mają być użyci do odgraniczenia. Poseł pruski nie chce, aby im tak rozciągle dawano instrukcye, dość zdaniem jego upoważnić ich po prostu do odznaczenia granic według drugiego punktu układu jego. Lecz odpowiedziano mu na to, że na podstawie 13. punktu tegoż układu mają komisarze wiedzieć o tłumaczeniu punktu drugiego według rozumienia rzeczypospolitej, inaczej bowiem nie mogliby działać należycie. Szydził sobie z tego mówiąc, że król jego nie uznaje żadnej wyższej potęgi, któraby mu mogła rozkazać, aby coś stało się tak lub owak, że i przy tej sposobności sprawdzi się przysłowie: *beati possidentes*, a jeżeli może to odgraniczenie z innymi sąsiadami dwa się pociągnie lata, on się wcale o to nie troszczy, i uporządkuje granice swe raz na zawsze stale w przytomności komisarzy, nie oczekując bynajmniej, czyli to stosownie do tłumaczenia rzeczypospolitej ma być tak lub inaczej.

Delegacya tymczasem uwiedziona ufa nadto tym nawet jak przyjaciółom, którychby należało się ciągle obawiać, a między nimi trzebaby w pierwszym położyć rzedzie tego właśnie pana, o którym teraz mówiłem. I na to też uskarża się król bardzo. Miałem zaszczyt mówienia z nim o tym punkcie przedwczoraj, ponieważ z odgraniczeniem kojarzy się wielce los miasta naszego, a wzruszył mię do żywego wyświeceniem postępków delegacyi, która wszystko odrzuca, co tylko poleci przez ministrów swoich wprzedmiocie wyboru komisarzy i wygotowania dla nich instrukcyi.

Znana powszechnie sprawa gwałtownego przed kilku laty pochwycenia młodej Komorowskiej, wydanej za syna Potockiego, wojewody Kijowskiego, spowodowała żywe rozprawy w delegacyi, gdy Komorowski, który dotąd nie ważył się szukać sprawiedliwości przeciw tak wielkiemu panu, jakim był wojewoda, teraz po śmierci tegoż i żony jego, skargę wytoczył przed delegacyą. Po żwawych rozprawach uznała cała delegacya, że pochwycenie było czynem okropnym i ohydny, i zamierza wyznaczyć komisją do rozpoznania i zakończenia całej tej sprawy. Sam tylko wielki marszałek koronny, od niedawna spowinowacony z Potockimi, a zięć księcia wojewody ruskiego, Czartoryskiego, śmiał domagać się, aby

sprawy tej już nie poruszać, a tem bardziej, że po upływie dwu lat i po śmierci rodziców Potockiego, którzy byli niezadowoleni z tego małżeństwa, nie wiedzieć nawet jak ją przeprowadzić. Postanowienie więc w tej mierze poszło znów w odwłokę.

Przyszła też na stół i sprawa jezuitów, a było co do niej kilka różnych projektów, z których najgłówniejsze dwa wyszły od króla i nuncjusza papieskiego. Spierano się bardzo wiele, ponieważ idzie o to, czy król czy delegacya ma zamianować komisją do załatwienia sprawy jezuitów. Projekt królewski domaga się pierwszego, a inne projekta drugiego.

Wiele także czasu zajęła delegacyi sprawa rycerzy maltańskich, którzy roszczą sobie prawo do ordynacyi Ostrogskiej jakoby do komandoryi zakonu swego. Sprawa ta wielce jest zajmującą, ponieważ najznaczniejsze domy podzieliły już między siebie dobra ordynacyi. Lecz prawa zakonu popierają posłowie jak załączona wskazuje nota²⁰⁾. Spodziewają się nawet, że marszałek Poniński otrzyma ową ordynacyą jako komandoryą odzyskaną, choć jest żonaty, gdyż dwór rzymski ma mu przysłać dyspensę odpowiednią.

Z Petersburga przybył goniec, którego przed kilku miesiącami pan Stackelberg ztąd wyprawił. Nie przywiózł nic nowego, wyjąwszy że wesele wielkiego

księcia odbędzie się jutro (10. października). Powiada także, że Panin nie pokazuje się prawie, czego pozorną przyczyną ma być słabość, lecz że coś z nim nie najlepiej i lada dzień spodziewają się jawnej niełaski.

Od armji rossyjskiej przybył goniec z doniesieniem, które także załączam ²¹). Z Konstantynopola nadeszły listy, że Mufti, który dotąd zaciętym był przeciwnikiem Rossyan i pokoju, właśnie został skazany na wygnanie. Cieszą się więc nadzieją, że układy o pokój będą się mogły teraz z większem rozpocząć powodzeniem.

Dotąd krzyczano tylko i kłučono się na posiedzeniach delegacyi. Niepodobna opisać, jak sobie ci panowie postępują na obradach delegacyi; prawią sobie niegrzeczności a nawet największe urazy i mówią o sprawach tylko prywatnych, lecz z taką namiętnością, że jedni przeciw drugim szabel chcieli dobyć. Kilku z pomiędzy tych, którzy się wstydzą tego, prosili posłów zagranicznych, aby zawsze jeden z nich był obecny na obradach dla zapobieżenia ostatecznemu nierządowi, na co posłowie zezwolili. Książę Czetwertyński, pp. Wilczewski i Jerzmanowski, wszyscy trzej posłowie i delegowani nie podpisali dotąd układów z sąsiadami, a nawet przeciwnie chcieli zapisać manifesta przeciw tymże układom w księgi

grodzkie. Gdy zaś przybyli na sobotnie posiedzenie delegacyi, odmówiono im prawa głosu i udziału w obradach, dokąd nie zastosują się do tego, co już cała zrobiła delegacya. Lecz że nie chcieli tego uskutecznić, zmuszono ich do wyjścia z sali. W tym samym dniu przemówił po raz pierwszy na posiedzeniu delegacyi książę Czartoryski, wielki kanclerz litewski. Mówił w sprawie jezuitów, twierdząc, że o rzeczy tej nie należy stanowić z pośpiechem. Papież bowiem nie był tyle grzecznym, by uprzedzić Polskę urzędownie przez posła swego o wielkim kroku co do zniesienia jezuitów, a powinien był tak dobrze króla i Rzeczpospolitą o tem uwiadomić, jak zawiadomił inne dwory. Honor przeto wymaga Polski, aby nie nie przedsiębrać na podstawie prostej jedynie wiadomości postronnej, lecz że trzeba czekać, aż nuncyusz apostolski w sposób należyty urzędowe złoży doniesienie. Mimo tego wniesiono rozmaite projekta, dotyczące załatwienia sprawy jezuitów, lecz nic nie rozstrzygnięto. Biskup wileński, który spóźniwszy się przybył już po rozpoczęciu posiedzenia, i ujrzał wszystko na miejscach swoich zajęte bez wrzawy obradami, dziękował w sposób bardzo grzeczny panom posłom zagranicznym, że z domu zajezdnego, zrobili klasztor.

W poniedziałek toczyła się dalej sprawa jezuitów. Biskup wileński wniósł jeden projekt a biskup poznański wielki kanclerz koronny, wystąpił z drugim, o co obaj z sobą się poróżnili, a nawet bardzo przemówili pomimo obecności posłów, choć biskup wileński tak był zbudowany na poprzednim posiedzeniu przyzwoitością panującą już teraz w czasie obrad. Przy końcu posiedzenia zapomniano całkiem o przytomności posłów, nie chciano go zamknąć, ponieważ niektórzy pragnęli jeszcze wnieść swe projekta; a krzycząc wyłazili na stół, aby stanawszy wysoko, dać się lepiej widzieć i słyszeć. Lecz posłowie zagraniczni wyszli z sali, a wielu z delegowanych wydalilo się za nimi. Pozostało więc kilku jedynie z zaciekleń krzykaczy, lecz i ci musieli także w końcu opuścić salę.

We wtorek równie jak wczoraj rozprawiano tylko bezskutecznie, i co chwila występował ktoś z nowym projektem. Ledwie zaś począł go rozwijać, domagał się już drugi głosu, a trzeci także prosił o głos lub w inny przeszkadzał sposób. Posłowie zagraniczni przeklinają już te posiedzenia, i postanowili nie pokazać się, aż przyjdą do obrady przedmioty, które ich obchodzą. Aby zaś mieli pewność, że wszystko, co ich obchodzi, w ich tylko załatwi się przytomności,

podadzą poszczególnienie przedmiotów, przy których obecność ich jest niezbędną, i dla tego delegacya ma ich zawiadomić, kiedy przyjdą pod obrady. Zresztą pozostawiają delegowanym wolność rozbijania sobie głów, robienia wszelkich głupstw możliwych i marnowania czasu na niczem. Gdyby zaś posłów zamiary były przyjaźne Polsce, nalegaliby pewnie, aby artykuły dodatkowe, a szczególnie dotyczące handlu wzięto pod obrady i należycie załatwiono. Jest więc wszelkie prawdopodobieństwo, że albo nie chciano na teraz kończyć spraw polskich, albo dadzą marnować czas drobnostkami, które sobie obrała delegacya, aby nie układać się o to, o coby się jeszcze układać potrzeba, a w końcu powiedzieć, że czas teraz za krótki i rzecz na później odłożyć należy, a tak pozostanie Polska biedną, jak dotąd nią była. Lecz zachodzi ta przecież różnica, że z nią i inne cierpieć muszą narody. bo cóż będzie pod wiosnę z Wisłą i handlem na niej? Będzie to klęska podwójna. Można nie bez powodu się domniemywać, że wszystko to jest dziełem znanych podstępów.

Zdaje się nawet, że Austria i Rosya zbliżają się do siebie, aby ukrócić trzeciego sąsiada, który niewątpliwie spostrzedz się musiał, ponieważ pobór wojskowy w nowych nabytkach jego jest teraz nad-

zwyczajnie wielki, a towarzyszą mu okrucieństwa najsroźsze i to nawet na przedmieściach Gdańska. Nakłada także znowu najcięższą kontrybucyą na całą Wielką Polskę, a w tej chwili ogłosił publicznie zakaz, że nikomu z Wielkiej Polski nie wolno cokolwiek wieźć do Torunia. Co za srogość nakładać podobne kontrybucye, lub wydawać podobne zakazy w kraju cudzym, z którym zawarło się układ, wydarszy mu poprzednio prowincyą tak znaczną!

Zresztą nie ma co donosić. Nic nowego z Petersburga lub od armii rossyjskiej. Artylerya rossyjska, która była w Warszawie, odebrała rozkaz z Petersburga, aby się bezzwłocznie udała do Chocima i jest już w pochodzie. Z ciężkiej jednakże artyleryi było tu tylko 8 dział. Z Petersburga piszą, że wesele wielkiego księcia było przyspieszone, a powodem miał być Panin, który podawał wielkiemu księciu myśl, aby przed ślubem jeszcze postarał się o wyjednanie sobie większego znaczenia, niż miał dotąd. Jak mówią, nie miał sam wielki książę być z tego zadowolony, i dla tego zdało się najlepszem przyspieszyć wesele, aby urzędowanie przy nim Panina jak najprędzej się skończyło. Teraz oddadzą wielkie kanclerstwo Paninowi, lecz tylko tytularnie, bo wszelkie sprawy przejdą w ręce Czerniszewa, pod

którym będzie Osterman, powołany w tym celu z Stockholmu.

Komendant polski Kamieńca podolskiego przysłał gońca z doniesieniem, że oddział Tatarów znajduje się w województwie bractawskim. Nie wiedzieć zkad przybyli. Niektórzy sądzą, że z tureckiej Wołoszczyzny, lecz prawdopodobniej są to zbiegi z Ocza-kowa, którzy chcieli powstać w Krymie. Lecz to pewna, że w przechodzie niszczą i palą wszystko, a szczególnie magazyny rossyjskie, których bardzo wiele w onej stronie. Wysłano z Kamieńca oddział wojska polskiego dla wysledzenia, dokad się udadzą ci Tatarzy, i oczekują ztąd rozkazu, jak postąpić sobie w obecnym przypadku. Wydarzenie to sprawia tu nie mało kłopotu. Może zjawisko to, przewidziane w planie berlińskim, było powodem, że król pruski nie chciał gwarantować Polsce jej posiadłości dzisiejszych. Spodziewam się, że najpierwszą pocztą będę mógł coś pewniejszego donieść o tem wejściu Tatarów do Polski.

Warszawa 16. października 1773.

Według wszelkiego prawdopodobieństwa będzie dziś delegacya odroczoną na 3 tygodnie, chociaż nic

właściwie nie działała, coby szczęście upewniało ojczyzny. Przedwczoraj zakończono przecież sprawę jezuitów. Projekt przez króla podany nie utrzymał się, a równego doświadczył losu projekt także wielkiego kanclerza, który popierał projekt udzielony sobie przez nuncyusza i bronił przytem prałata tego przeciw wszystkim, co ganili postępowanie jego i papieża względem króla i rzeczypospolitej a to głównie ze względu, że ich nie uprzedzono ani o zamiarze zniesienia jezuitów, ani urzędownie ich nie zawiadomiono o postanowieniu papieskiem i o bulli. Projekt biskupa wileńskiego odniósł zwycięztwo nad wszystkimi innemi. W skutek tego ustanowiono przedwczoraj komisją edukacyjną, która wyznaczy komisarzy do rozpoznania stanu dóbr i szkół jezui-ckich. Komisarze ci mają rozwiązać klasztory jezuitów i wyznaczyć tym ojcom utrzymanie a oraz poczynić urządzenia potrzebne co do przyszłego stanu dóbr jezuickich i szkół krajowych; zdadzą zaś sprawę z czynności swoich komisyi edukacyjnej a ta sejmowi przypadającemu w r. 1780. Komisya ta edukacyjna ma być nieustającą, a członkowie jej wybierani w części z senatu i w części z koła rycerskiego, będą się zmieniać co lat 7. Naczelnikiem i prezesem jej dzisiejszym jest biskup wileński. Śmiesznem jest

prawdziwie skład takiej komisji bez ludzi uczonych, ponieważ dzisiejsi jej członkowie wiedzą tyle jedynie, co wyczytali gdzie może urywkowo i nawiasem w kilku autorach i to właśnie bezbożnych. Dla tego też gdy tu kiedy mowa o wychowaniu publicznem, rozumieją pod tem zwykle zakłady wychowawcze dla szlachty tylko, nie przypuszczając nawet, że są jeszcze i inni ludzie, których warto wychowywać, lub którzy mogliby kiedyś użytecznymi być ojczyźnie. I to też właśnie jest przyczyną nędznego stanu Polski, która może z siebie dać przykład innym państwom, jak nieszczęśliwym staje się kraj, gdzie uzdatnienie, nauka i zasługa osobista mniej mają znaczenia niż prosta przypadkowość urodzenia! Lecz dotąd nie postanowiono jeszcze wszystkiego co do projektu komisji wspomnianej. Wczoraj jeszcze dodano kilka punktów, przy czem gwałtowne były rozprawy. Dziś chcą go całkiem załatwić a oraz delegacyą na kilka odroczyć tygodni.

Magnaci przekonani że delegacya najdogodniejszym będzie środkiem do przeprowadzenia zmian w formie rządu rzeczypospolitej, której potem być myśleli panami, mniej dziś okazują zadowolenia i gorliwości, gdy trzeba pracować lub urzędować. Jest rzeczą prawie pewną, że król uzyska od mocarstw

sąsiednich zatwierdzenie na dal wszelkich praw i prerogatyw, których dotąd używał. Król szczególnie pruski ma być w tej mierze pomocnym, aby bez wątpienia tym sposobem utrwalić niezadowolenie i zamieszki w Polsce i najzupełniejszy w niej podtrzymać nierząd. Skoro król uzyska to od dworów, o co się starał z największą gorliwością, wówczas nie może przyjść do utworzenia rady nieustającej. Za dwa tygodnie nadejdzie odpowiedź dworów na przedłożenia jego bardzo usilne. Rossya wołałaby niewątpliwie, aby utworzono radę nieustającą, ponieważ mogłaby wówczas więcej wywierać wpływu na Polskę, niż oba inne dwory, które od niejakiogo czasu pozbawiły ją tej wyłączności wpływu. Rząd bowiem rossyjski sypie pieniędzmi, czego oba inne państwa nie lubią robić. I to także świadczy, że Rossya nie sprzyja zbytecznie królowi, skoro zganiła dar dobrowolny, który stan rycerski w Kuronii uchwalił dla niego. Król uzyskał dar ten, wynoszący 10,000 dukatów, w skutek zabiegów, które powiodły się nie dla tego, jakoby szlachta kurońska chciała tem wyrazić przywiązanie swe do niego, lecz raczej, że pragnęła dokuczyć księciu, który obowiązany dwa razy taką wypłacić sumę, jaką stan rycerski uchwali na sejmie odbywającym się z nim wspólnie. Ztąd

też musiałby księżę wypłacić obecnie 20,000 dukatów, i dla tego zaniósł skargę do Petersburga. Rossya uprzedzona, że Kuronia od niej wyłącznie zależy, gniewa się mocno na taki dowód rzeczywistego czy udanego uznania zwierzchnictwa króla polskiego.

Zdaje się rzeczą niewątpliwą, że zaślubiny wielkiego księcia przyspieszono niespodzianie z ważnej jakiejś przyczyny. Pan Stackelberg bowiem nie odebrał nic jeszcze z tamtąd, by mógł czy to króla zaawiadomić, czy też ucztę zwykłą w podobnych przypadkach wyprawić, i dla tego sam jest mocno zdziwiony. I w tem też upatrują coś niezwykłego, że matka wielkiej księżny ma natychmiast po weselu wyjechać z Petersburga, a to w skutek wyraźnego rozporządzenia dworu petersburskiego.

Dotąd nie jest jeszcze wyjaśnionem wejście ludzi dzikich prawie do Polski. Zdaniem niektórych mają to być włościanie mołdawscy, którzy przywiezieni do rozpaczki postępowaniem niehumanitarnym żołnierzy rossyjskich, spiknęli się z sobą, a nie widząc innego środka utrzymania swej wolności i życia, rzucili się do łupienia krajów polskich. Mówiono mi właśnie, że feldmarszałek hr. Romanców miał zapowiedzieć przybycie swe na granice polskie nad Dnie-

strem, gdzie też kazał zimowe sobie przygotować leże. Będę się starał wywieźć, ile w tem prawdy, aby przysłać donieść pocztą.

Warszawa 20. października 1773.

W sobotę odroczone delegacyą rzeczywospolitej aż do 15. listopada. Wyznaczono jeszcze kilka komisji do zbadania i uporządkowania wnet tej wnet owej sprawy, które po większej części nie wchodzą w zakres delegacyi rzeczywospolitej, lecz należą do zwykłych sądów. Komisya jednakże wyznaczona do przejrzenia i osądzenia praw, jakie sobie zakon maltański rości do ordynacyi ostrogskiej, jest ważną i należało ją istotnie ustanowić.

Hrabia Panin otrzymał czyn pierwszej klasy, który znaczy tyle co godność feldmarszałka, i pozostanie na czele spraw zagranicznych. Cesarzowa pisała doń list własnoreczny, którego kopją nie omieszkam przesłać. Prócz tego dostał jeszcze: 100,000 rubli na urządzenie się, 9,500 dusz w dziedzictwo, 30,000 rubli rocznie na czas życia, a 14,000 stałej płacy rocznej; serwis srebrny wartości 50,000 rubli; dozwolono mu także wybrać sobie według upodobania dom w Petersburgu, który carowa z swej

kupi dlań kasy; wolno mu przytem używać powozów i liberyi dworskiej, a przez rok brać wszystko z spiżarni, piwnicy itp. dworskiej. Na to wszystko powiadają, że na nim sprawdzi się niebawem przysłowie: *promoveatur ut amoveatur*. I hrabia także Czerniszew mianowany feldmarszałkiem i prezesem wydziału wojny, a generał korpusu Sołtyków zastąpi go w godności wiceprezesa tegoż wydziału.

Chłopów mołdawskich ścigają Rosssyanie i Polacy. Było wszystkiego 500 tylko ludzi, którzy jednakże wiele szkód narobili na Podolu i w województwie braclawskiem. Wszyscy więźniowie polscy, a nawet księża nieunicy, których dotąd trzymano w Rossyi, zostali uwolnieni, i mogą powrócić do ojczyzny. Nadeszły listy donoszące o nowej bitwie, którą generał rossyjski Unger za Dunajem stoczył z jakimś baszą tureckim, lecz poseł rossyjski nie odebrał jeszcze w tej mierze zawiadomienia.

Warszawa 23. października 1773.

Nie ma prawie o czem pisać. Większa część panów polskich rozjechała się na jakiś czas do dóbr swoich. Pozostali naradzają się często między sobą,

jakby się wziąć teraz do artykułów dodatkowych i uгод handlowych, które wypada jeszcze umówić z posłami. Niektórzy są zdania, że trzeba zacząć od artykułów wspomnianych, obejmujących to wszystko, co Polacy chcieli umieścić w ugodach podczas układania się o nie, posłowie zaś odrzucili z dodatkiem, że osobno należy się o nie układać. Inni zamyślają zacząć od układów handlowych. Tak więc nie ma zgody między nimi, a posłowie zagraniczni łudzą ich tylko, aby nie podczas odroczenia delegacyi nie przygotowano, chociażby było bardzo pożądanem, aby rzeczy jako tako już dojrzały, gdy delegacya rozpocznie na nowo obrady. Mogłaby bowiem w takim razie zatwierdzić tylko, co już załatwiono, oszczędzając tym sposobem wiele czasu.

Król stara się ile możności skłonić wielkiego kanclerza koronnego, aby ułożywszy projekta co do artykułów dodatkowych i uгод handlowych, zebrał u siebie kilku panów i o tyle z nimi wszystko załatwił, aby można te projekta przedłożyć posłom, i umówić z nim następnie rzecz całą, nim się znowu zbierze delegacya. Tym sposobem nie ustałyby w niebytności delegacyi roboty, a nawet przeciwnie uwolnionoby ją od ważnej części zatrudnień, mogłaby przeto natychmiast zająć się innemi sprawa-

mi, które jeszcze trzeba załatwić. Może się zamiar ten i uda.

Nawet po zawartej ugodzie między królem pruskim i rzeszypospolitą polską postępują sobie Prusacy w dzierzawach polskich, jak gdyby te były ich własnością, lub pustynią w posiadaniu Tatarów albo Ostyaków. Pruskie towarzystwo monopolu soli przewozi tu wszędzie sól swoją, gdzie mu się tylko podoba, a król polski pozbawiony tym sposobem prawa wyłącznego sprzedaży soli w swem własnem państwie. Nie ma on teraz wprawdzie własnej soli, od czasu utraty Wieliczki i Sambora, lecz zawarł ugodę z Austryą, która obowiązała się, że nie będzie sama sprzedawać soli w Polsce, ale tyle jej po umówionej cenie jemu ustąpi, ile tylko Polska zapotrzebuje; a rozprzedawanie tej soli na rzecz króla tworzyło część dochodów jego, przyznanych mu od rzeszypospolitej. Nadużycia Prusaków zgniewały już Rossyjan, którzy przyrzekli królowi, że nie puszcza tam soli, gdzie on ma prawo sprzedaży, a oni stanowisko swoje. Gdy więc 5 statków z solą rzeszonego towarzystwa, które wypłynęły z Fordan, aby pourządzać składy wzdłuż Wisły i to aż po Warszawę i do Płocka także, gdzie stoją Rossyjanie, w podobnym przybyły zamiarze, wzbranił im tego Ros-

syanie, i dali oraz znać do Warszawy. Król wysłał zaraz huzarów z rozkazem, aby wszystką sól do Wisły wrzucili. Bardzo tu ciekawi, jak to się skończy i jakie będą następstwa.

I to nie mniej zasługuje na uwagę, że Austriacy, którzy zajmując dotąd Brody i Lublin, już nadto daleko się posunęli wbrew ugodzie świeżo zawartej, teraz nagle z tych punktów ruszyli ku Litwie a mianowicie ku Pińskowi, i to nawet z artyleryą. Nikt tu nie pojmuje, coby to miało znaczyć. Termin ratyfikacyi już tem samem został oznaczony, gdy się zgodzono na to, aby położyć na ugodach podpisanym dzień 18. września. Lecz ci trzej panowie, o których nie dawno wspominałem, nie podpisali ich jeszcze.

Warszawa 27. Października 1773.

Panowie, powoływani do wielkiego kanclerza na narady, zgromadzali się codziennie, lecz nie wiedząc, jak się wzięść do rzeczy, żądali sami od posłów zagranicznych projektów co do ugody handlowej. Rzec to niesłychana a jednak prawdziwa. W końcu przecież postanowili przedłożyć posłom kilka punktów, handlu

dotyczących, aby na nie otrzymać odpowiedź. Udali się przeto, razem 16 osób, do posła rossyjskiego, gdzie byli i dwaj inni posłowie, i wręczyli im punkta wspomniane. Trzeba się śmiać prawdziwie, czytając punkt drugi, po odczytaniu poprzedniem pierwszego, ponieważ jeżeli pierwszy już przyznany, nie może być mowy nawet o drugim, gdy oraz i rzecz ta nie należy do projektujących. Gdy bowiem sól dotąd źródłem była dochodowem króla, wypadało pierwiej orzec, czy król ma mieć nadal monopol soli, lub czy przeciwnie należy mu wyznaczyć inny dochód, wyrównywający pobieranemu, a tem samem znieść monopol. Z jakiegokolwiek rzecz tę zauważymy stanowiska, zawsze śmiesznym punkt drugi.

Lecz dziwnem jest także, jak można było punkt trzeci umieścić w tym świstku. Rzeczpospolita, która nie ma zwierzchnictwa nad Toruniem i Gdańskiem, jak go nigdy nie miała nad Prusami zachodniemi, śmie wydawać ustawy, dotyczące jednego z tych miast a przytem z taką niesprawiedliwością krzyczącą, że nie znając przywilejów miast nazwano je wprost bez namysłu urojonemi. Najbardziej oburza w tej mierze, że to 16 osób prywatnych śmie zaczepiać miasto, do którego najmniejszego nie mają prawa, a które obce nawet szanują mocarstwa. Posłowie au-

stryacki i pruski nie chcieli na to odpowiadać, mówiąc, że muszą pierwszej zawiadomić swe dwory. Lecz pan Stackelberg, chociaż tego samego był zdania, dał przecież odpowiedź na piśmie, co innych posłów mocno zdziwiło. Istotnie bowiem trudno pojąć, jak mógł to uczynić 1) nie umówiwszy się w tej mierze z swymi kolegami; 2) podpisując imiennie odpowiedź, choć broszura tych osób prywatnych przez nikogo nie była podpisana; 3) stanowiąc w sprawie zupełnie mu nie znanej i to bez zastrzeżenia: w przypadku jeżeli twierdzenia i skargi polskie przeciw Gdańskowi są uzasadnione, a 4) stanowiąc w sprawie tej w imieniu trzech dworów sprzymierzonych, które dotąd nie są o tem zawiadomione. Zdaje się, że to zaszkodzi panu posłowi rossyjskiemu a tem bardziej, ponieważ poseł pruski obstaje za słuszną sprawą Gdańska. W powszechności widać, że tego, co nazywamy zgodnością, nie ma właśnie od niejakiego czasu między posłami.

Gdańsk narobi bez wątpienia wrzawy okropnej w skutek tej zaczepki polskiej. My zaś, jako pełnomocnicy ze strony miast, podaliśmy już pojaśnienie, w którym dowiedziono, że prawa Gdańska są uzasadnione, na czem i Toruń zyskuje, ponieważ obywatele jego nie są obcymi w Gdańsku jak na

wzajem Gdańszczanie w Toruniu. Pojaśnienie to rozdane już między posłów zagranicznych i ministrów polskich, a oraz wręczone królowi. Zaniesiono nie mniej protestacyą i przedstawienia do posła rossyjskiego przeciw temu, co odpowiedział. Zdaje się, że sam poznaje, jak zbyt sobie pospiesznie postąpił, i chciałby się tem tłumaczyć, że nie będąc wprawdzie umocowany do stanowienia w tej mierze, musiał przecież coś polakom odpowiedzieć, lecz nikt nie może być obowiązany tego się trzymać, i że to wcale nie będzie wykonane. Zdaje mi się jednakże, że poseł każdy powinien tak sobie postępować, aby nie potrzebował potem w taki się tłumaczyć sposób, a przynajmniej nie powinien był podpisywać swej odpowiedzi. Lecz miłość i gra zawracają czasami głowę, jeżeli im się poseł jaki nadto oddaje.

Toruń oburzony także szczególnie dla tego, że marszałek sejmu a oraz konfederacji zamianował re-wizorów w sprawie klasztoru jezuitów toruńskich. Jeżeli zaś cała rzeczpospolita nie ma prawa do czegoś podobnego, tem bardziej winien się marszałek tego wystrzegać. Takto chcieliby Polacy (którzy?) każdemu prawa wydzierać, nie może więc zadziwiać, że Bóg dopuścił, aby im prowineye powydzierano. Zresztą wszakże i jezuici dostali się do Torunia

w skutek podobnych gwałtów polskich, bez względu na protestacye i manifestacye miasta. Mieszkają zaś w domach mieszczan, które na klasztor zmieniono i szkołę. Juryzdykcyja nad temi domami należy wyłącznie do senatu toruńskiego, a po nim do króla, jedyne go zwierzchnika miasta jak niegdyś całej prowincyi pruskiej. Miasto, które z względów roztropności samo nie chce tej sprawy na siebie przyjmować, domaga się, aby król mianował rewizorów tak z senatu miejskiego jak niemniej z pomiędzy panów do przegładu klasztoru jezuitów toruńskich. Właśnie teraz toczy się ta sprawa.

Aby zaś każdego przekonać, że Toruń i Gdańsk nie są pod panowaniem rzeczypospolitej, lecz samego króla tylko, przytoczę jeden wyłącznie dowód, t. j. że od czasu poddania się ich Polsce, gdy ta jeszcze nie była rzeczapospolitą, aż do dnia dzisiejszego miasta te przysięgę wierności królowi jedynie polskiemu wykonywały; jak bowiem Polska i Litwa stały się rzeczapospolitą z królem na czele w r. 1569. tworzyli podobnie Prusacy rzeczpospolitą osobną pod tym samym jedynie królem polskim już r. 1454, nie mieszając się wcale z Polakami i Litwinami, którzy wówczas pod rządem byli samowładnym (?) i dopiero później z łaski swych monarchów wolność uzyskali

republikańską. Tak więc aż do zajęcia Prus zachodnich przez króla pruskiego były Prusy rzeczpospolitą osobną z królem polskim na czele, podobnie jak Polska i Litwa, i na tej a nie innej podstawie pozostaną Toruń i Gdańsk, jedyne szczątki prowincyi pruskiej, przy Polsce, t. j. pod zwierzchnią wyłącznie władzą króla polskiego.

Sprawa dotycząca napadu chłopów mołdawskich już ukończona. Mówią teraz, że Branicki, hetman polny koronny, kazał z umysłu rozsiewać pogłoski, zwiększające znaczenie napadu, aby go wysłano w pole na czele armii, którąby zdaniem jego można następnie powiększyć do tego stopnia, że stałaby się straszną jednemu lub drugiemu sąsiadowi.

Mówią tu obecnie, że Austriacy wkroczyli dla tego na Litwę, aby tam wprowadzić monopol soli i zająć miejsce stosowne do wybierania rekrutów. Przeciw pierwszemu broni może pan Stackelberg w odpowiedzi zwyż wzmiankowanej Litwinów, aby nie naruszano ich wolności kupowania sobie soli, gdzie zechcą, tem bardziej, że i król polski nie miał prawa monopolu soli na Litwie.

Dotąd jest sól pruska pod aresztem jedynie w Płocku. Przybył tu jakiś pan Latré, wysłannik towarzystwa monopolu soli, założonego przez króla pru-

skiego, który wchodzi z królem naszym w układy co do prawa sprzedaży soli pruskiej, a tym sposobem chcieliby ocalić sól zatrzymaną.

Nie ulega zaś wątpliwości, że właśnie to, co ma obecnie dziać się w Polsce pod względem artykułów dodatkowych i handlu, rozdziela bardzo trzy dwory sprzymierzone. I to też prawdziwą przyczyną nieczynności w sprawach, a niektórzy są nawet zdania, że z powodu rzeczonych przedmiotów mogą się jeszcze trzy dwory poróżnić.

Z Petersburga mam wiadomość, że cesarzowa nakazała, aby wszystko, co ze względu miast Torunia i Gdańska będzie wniesione, wprost do niej odsyłać. Oto początek następstw wyniesienia hrabiego Panina. Piszą również z Petersburga, że książę Białoczerskiej, dawny poseł w Dreźnie i hrabia Osterman mają być umieszczeni w wydziale spraw zagranicznych i pracować pod kierunkiem hrabiego Czerniszewa, i że książę Wołkońskiej ma również być z Moskwy przeniesiony i umieszczony w tymże wydziale. Tym sposobem mieliby ci czterej w ręku wszystkie sprawy, które dawniej sam hrabia Panin załatwiał, w czem wszystkim widać zatwierdzenie zdania, że wyniesieniem zamierzono usunąć Panina od spraw, którymi dotąd kierował. Księżny hessen-

darmstadzkiej, wracającej z Petersburga, spodziewano się wczoraj w Kurlandyi, lecz nie zajadzie do Mitawy, stolicy księcia. Przepędzi wieczór i noc z tamtej strony Mitawy w Doblenie, majątności ministra rosyjskiego Simolina, bawiącego w Mitawie. Księżna nie chce się widzieć z księciem kurlandzkim, który najgorzej obchodził się z jej krewną, księżną z Wald-eku, co się z nim rozwiodła, a tem bardziej nie chciałaby się z nim widzieć, gdy objawił zamiar ożenienia się z jedną z jej córek, co mu już odmówiono, dla tego więc chciałaby spotkania się z nim uniknąć. Załączam list ²²⁾ cesarzowej, pisany do Pani-
na z powodu wyniesienia jego.*)

Warszawa 30. października 1773.

Najzupełniejsza nieczynność panuje w sprawach publicznych. Nic tu nie zaszło od czasu punktów podanych ze strony owych kilku panów i odpowiedzi na nie posła rosyjskiego. Wszędzie widać wza-

*) Cały list ten jest najlepszym dowodem wyrażonego we wstępie zdania, że pisarz listów należał do rzędu zaciętych separatystów pruskich, i dla tego nieraz stronniczym się staje.

jemną tylko nieufność. To jedna, to druga strona zmienia swe zdania. Biskup wileński, który mocno poróżnił się z powodu projektu co do jezuitów z posłem rossyjskim, podejrzewając go, że chciał popierać pod pewnym względem projekt rojalistów, choć dawniej przeciw temu się oświadczał, związał się teraz z królem, aby uzyskać ryczałtem, czego pragnął, a za to przyznał królowi wpływ stanowczy na komisją edukacyjną. Mówią teraz, że od niejakiego czasu obaj z siebie wzajemnie bardzo zadowoleni. Biskup przegrawszy w karty 20,000 dukatów, wyjechał na jakiś czas z Warszawy. Na wieczorach u niego, u Ponińskiego, marszałka konfederacji, i u posłów, austriackiego i rossyjskiego widzisz tylko tańce i stoliki faraona.

Sułkowscy spostrzegłszy się, że ich nadzieje owładnięcia steru w projektowanej radzie nieustającej zupełnie już prawie rozchwiane, chcieliby także dać poznać królowi, że nie są tak mu przeciwni, jak ich okrzyczano. Czartoryskich zachowanie się jest bardzo spokojne, lecz chcieliby każdego natchnąć nadzieją, że sprawy nie pozostaną na tej stopie, i wszystko się zmieni a tak Polska nie nie straci, ponieważ wszystkie prowincye zabrane, będą jej zwrócone. Wpływ ich jest zawsze jeszcze bardzo

rozpowszechniony. Nikt więc nie bierze się tu do dzieła, aby pomagać na prawdę ojczyźnie.

Na dziś właśnie przypada termin naznaczony do ratyfikacyi układów zawartych. Poseł pruski otrzymał już od dworu swego dokument ratyfikacyi i gotów do wymiany tejże, chociaż sześciu delegowanych dotąd nie podpisało układu i wszystkie oryginały są jeszcze w Warszawie. Lecz wiedeński i rosyjski posłowie nie odebrali jeszcze od swych dworów ratyfikacyi układów, które pozawierali. Wszyscy bardzo ciekawi, czyli dziś jedna lub druga strona tę sprawę poruszy.

Austriacy nie zaprzeczają bynajmniej, że oddział ich wojska udał się na Litwę, lecz ma to być mała komenda, pół tylko kompanii wynosząca i wysłana jedynie za kupnem koni. Rossyanie zgodzili się z Prusakami, że skoro nie będą za sól, którą Wisłą prowadzą, żyta zakupować, dozwolą przybijać do brzegu ich statkom. Prusacy przyrzekli to a gdy się przytem zobowiązali, że nigdzie soli wyładowywać nie będą, gdzie są stanowiska wojsk rosyjskich, uwolnili Rossyanie owe pięć statków pruskich w Płocku. Tak więc zbliżają się Prusacy bardziej jeszcze z solą swoją ku Warszawie, płynąc z Płocka Wisłą aż do miejsca, odpowiedniego warunkowi przytoczonemu.

Król zwolniał w swej gorliwości pierwotnej przeciw tym przedsiębiorcom pruskim. Odbył wiele konferencyi z jenerałem Lentulusem, a ten znów ciągle ma związki z owym panem Latré, o którym nie dawno wzmiankowałem. Na króla pada nawet podejrzenie, że chciałby obecnie skojarzyć się więcej z dworem berlińskim niż z petersburskim, gdzie wszystkie podpory jego poupadały.

Pan Stackelberg odebrał kilka listów, a wszystkie od feldmarszałka Czerniszewa. Lecz więcej jeszcze ma to znaczenia, że rozkaz, aby urzędownie dwór nasz zawiadomił o zaślubinach wielkiego księcia, podpisany tylko przez podkanclerzego księcia Galiczyna. Tak więc wzmagą się codziennie więcej prawdopodobieństwo, że ministerstwo hrabiego Panina na schyłku.

Ratyfikacye układów zawartych będą prawdopodobnie w tym tygodniu wydane. Pan Stackelberg otrzymał dokument tejże ze strony Rossyi w sam dzień oznaczony, to jest w sobotę. Pan Rewitzki oczekuje jeszcze na ratyfikacyą dworu swego, co mu tem jest niemilsze, że posłowie pruski i rossyjski wydali już noty do ministrów polskich, aby byli gotowi do wymiany ratyfikacyi.

Nieczynność, o której mówiłem w liście ostatnim, trwa ciągle jeszcze. Lecz król nie próżnuje i

chciałby wszystkie sprawy ować. Komisyja edukacyjna, której prezydentury mu nie oddano, choć tego pragnął, zajmuje go obecnie. Prezesem tej komisji jest biskup wileński, dawniej nie najlepiej będący z królem, a dziś przynajmniej powierzchownie z nim pogodzony. Król więc tyle czynił zabiegów, dokąd nie dokazał, że biskup wileński odjeżdżając z Warszawy, zdaje prezesostwo w komisji temu z jej członków, który zaraz po nim w godności następuje t. j. biskupowi plockiemu, bratu królewskiemu. Komisyja przeto wykona teraz plany króla. Powiodło mu się równie i z planem co do rady nieustającej, której pierwsza myśl wyszła od niego. Chciał on z niej utworzyć rejencyą, któraby z czasem nabyła znaczenia, lecz skoro zrozumiano o co mu idzie, podkopano cały pomysł jego. Wniesiono bowiem zaraz, aby ustanowić wprowadzić radę nieustającą, lecz z dodatkiem, że król wówczas nie może domagać się wykonywania praw, które mu przysługiwały, jak długo rady nieustającej nie było. Król widząc zupełne nieudanie się planu swego, powiedział stanowczo, że takiej nie chce rady nieustającej, i poruszył wszelkie sprężyny, jakie tylko było można, w Berlinie i Petersburgu, aby tam cokolwiek na swą korzyść uzyskać. W Wiedniu nie potrzebo-

wał tego, ponieważ dwór ten nie pragnie ani wpły-
wów w Polsce, ani też politycznego jej nie życzy
sobie upokorzenia. Gdy więc król pruski zaraz z
łatwością przyzwolił na utrzymanie praw jego, jak
już o tem nie dawno pisałem, musiała i Rossya, chcąc
wpływ swój w Polsce z pomocą rady nieustają-
cej utrzymać, oświadczyć się w końcu, że i jej także
życzeniem, aby królowi zostawiono wszystkich praw
używanie i to nawet w obec rady nieustającej, z wy-
jątkiem jedynie niektórych urzędów i dóbr stołowych,
których nie będzie mógł rozdawać bez zezwolenia
tejże rady. Sądzą że do tych wyjątków wejdą po-
sady niektóre senatorów i generałów, a z dóbr sto-
łowych takie, których dochody za wielkie dla pry-
watnych. Król przychylił się więc, zdaniem wielu
do zgody, a tak przyjdzie może do skutku rada nie-
ustająca. Lecz wówczas potrafi on zapewne dokazać
tyle, że każdy się zawiedzie, kto na tej drodze ma-
rzył o powodzeniu dla siebie.

Król załatwił również korzystnie sprawę z Prusa-
kami, którzy wprowadzili sól ze szkodą dochodów jego.
Zgodzili się na to, że odpłyną na powrót z 6 sta-
tkami, jeżeli tylko jeden statek u nich zakupi, aby
straty ich zbyt znaczne nie były i wszystko się skoń-
czyło w drodze przyzwoitej. Do 24 b. m. wyjdą tak

wojska pruskie jak nie mniej austriackie z wszystkich powiatów i ziem, które pozostają w posiadaniu Polski. Lecz powiaty owe sporne, o których trzeba dopiero stanowczo wyrzec, czy są polskie czy pruskie, ucierpią jeszcze bardzo wiele.

Najgorzej wyjdzie na tem Toruń, którego cały okręg król pruski zagarnął. Miasto musi co miesiąc płacić z niego podatki, a skoro tylko ich nie złoży, przybywa natychmiast exekucya wojskowa do wsi miejskich. Wszelki handel mieszczan z poddanymi dóbr miejskich jest do tego stopnia wzbronionym, że włościanom nie wolno ani kupować ani sprzedawać cokolwiek w Toruniu, lecz w którymś z miast króla pruskiego. Urządzono przytem w okręgu miejskim stanowiska werbunkowe, czem wyludniają wsie miejskie podobnie jak wszystkie inne w zabranym kraju. Lecz to jeszcze nie wszystko. Zaczynają się już dopominać o wszystkich ludzi z miast innych, leżących w dawniejszych Prusiech polskich, którzy albo służyli w Toruniu, albo uczyli się tu rzemiosł, albo są w szkołach, lub dla polepszenia bytu swego tu zamieszkuja. Tym sposobem chcą nam przeciąć wszelkie związki naturalne i polityczne, zapewnione tylu przykładami z czasów jeszcze panowania zakonu niemieckiego, które tenże z Polską zawierał. Czy zaś taki

sposób postępowania jest ludzkim, nie będę się w to wdawał.

Dowiedziawszy się o nie jednym z wydarzeń zagranicznych, o czem warto pisać, nie będę ich tuił, choć może nie powinno się ludziom mieszkającym za granicą o podobnych sprawach donosić, ponieważ mogą o nich lepiej i pewniej coś wiedzieć, niż my tutaj. Król pruski zamyśla na piękne zamienić margrabstwa Bejreuth i Anspach za Luzacyą i przedłożył już rzecz tę dworowi saskiemu, który zdaje się na to przystanie, ponieważ margrabstwa te przytykają do innych dzierzaw jego a tym sposobem Saksonia nie doznawałaby przeszkód szkodliwych w handlu swoim. Twierdzą również, że król ten okaże się tu umiarkowanym i przestanie na zaokrągleniu dzierzaw swoich.

Załączam ²³⁾ odpowiedź ministryum polskiego na noty, wspomniane na początku listu tego, którą mi teraz właśnie z kancelaryi polskiej nadesłano. Listy prywatne z nad Dunaju donoszą, że seldmarszałek otrzymawszy 28,000 ludzi w posiłku, którzy w trzech kolumnach z Polski, Smoleńska i Kijowa przybyli, postanowił 18. zeszłego miesiąca przejść z całą armią swoją Dunaj. Można się zatem spodziewać wielkich wypadków.

Zadziwia słusznie, co tu właśnie się wydarzyło. Gdy zaraz po zniesieniu jezuitów kilku ze szlachty, których przodkowie zakon ten dobrami uposażyli, samowładnie dobra te zajęli w posiadanie, obwieściła konfederacya jeneralna, żeby nikt tego czynić nie śmiał, ponieważ delegacya rzeczypospolitej podjęła się wglądać sama we wszystko, co dotyczy jezuitów i ich majątku. Tymczasem zajął przed kilku dniami książę Czetwertyński, sam będąc delegowanym, dowolnie w Warszawie kamienicę, w pobliżu zamku królewskiego i pałacu marszałka konfederacyi położoną, a należącą do jezuitów, twierdząc, że tę kamienicę żona jednego z przodków jego darowała temu zakonowi.

Warszawa 6. listopada 1773.

Wymiana ratyfikacyi układów zawartych nastąpi dopiero w przyszły poniedziałek, ponieważ spodziewają się w tych dniach nadesłania ratyfikacyi z Wiednia. Trudno odgadnąć przyczynę, dla której dotąd dokumentu tejsze nie przysłano. Do tegoż dnia zawieszono konferencyę posłów z delegacyą. W środę odbyła się wprawdzie konferencya, dotycząca punktów dodatkowych, lecz posłowie zbywali Polaków nic nie

znaczącemi pogadankami, a potem przewlekli rzecz całą aż do poniedziałku, w którym to dniu i sprawa handlu ma przyjść pod obrady.

Bulę przeciw jezuitom głośzono właśnie wczoraj w różnych klasztorach tych ojców szanownych, które istnią w Warszawie. Król wyznaczył komisarzy do przejrzenia klasztoru i budynków w Toruniu; tak więc sami tylko komisarze królewscy wraz z senatem miasta odbędą tam przegląd wszystkiego. Książe prymas zajął wszystkie dobra ziemskie, domy, klasztory i srebra kościelne jezuitów w swej dyecezyi natychmiast, gdy się dowiedział o bulli papieża przeciw nim wydanej i to nawet nie czekając na uchwałę rzeczypospolitej w tej mierze. Ciekawa rzecz, co wyrzeknie delegacya o tak samowolnem postępowaniu.

Wojska pruskie i austryackie przygotowują się już do wymarszu. Jenerał atoli Lentulus mówi o tem w dziwny sposób. Powiada publicznie, że lepiej by było, aby wojska obce dłużej w Polsce pozostały, ponieważ zdaniem jego ledwie wojska te wyjdą, pojawiają się natychmiast znowu panowie barscy w województwach i ziemiach polskich, co zmusi sąsiadów do wysłania ponownego wojsk, celem uśmierzania tych rozruchów w Polsce, lecz wówczas nie

wyjdą ile się zdaje tak prędko jak teraz wojska przysłane. Oby Bóg raczył nie sprawdzić przepowiedni pana Lentulusa. Mówią już nawet, że w wielkiej Polsce mają natychmiast zacząć się rozruchy, gdy tylko z niej wyjdą wojska pruskie. Dodają przytem, że król chcąc mieć siły dostateczne do uspokojenia wszystkiego zaraz w początkach, stara się z pomocą hetmana polnego Branickiego przywieść do skutku pomnożenie wojska, i że w tym to celu powiększono historią wtargnienia chłopów mołdawskich, aby mieć powód wysłania tam hetmana polnego na czele siły zbrojnej, przez coby uzyskał władzę czynną jenerała, kierującego wyprawą wojenną.

Warszawa 9. listopada 1773.

Nie przyszło jeszcze do wymiany ratyfikacyi, ponieważ dokumentu tejże nie nadesłano dotąd z Wiednia. Powiadają tutaj, że dwory paryzki, madrycki i londyński przedstawiały wiedeńskiemu, aby nie pierwiej ratyfikował układ zawarty o odstąpienie prowincyi, dokąd nie będzie załatwiona należycie i razem ratyfikowana ugoda czyli przymierze handlowe. Aby zaś dwór wiedeński mógł wystąpić spreżyście, dają

mu dwory wspomniane rękojmią, że gdyby król pruski chciał o to wszcząć wojnę, wówczas narazi się i na wojnę z niemi. Aby przytem i Rossya także skuteczniej mogła działać w sprawie urządzenia handlu polskiego, który wszystkie obchodzi narody, zamierzono zezwolić na połączenie się z nią Austrii przeciw Turkom, dla skłonienia Porty do pokoju, przez coby Rossya wolne mając ręce, tem dzielniej wystąpiła w Polsce w wspomnianej sprawie. Do takich i podobnych domniemywań może istotnie upoważniać ta zwłoka w przesłaniu ratyfikacyi ze strony dworu wiedeńskiego.

Może z resztą i sam król pruski daje nadto powodów do łączenia się przeciw niemu. Rzeczą to bowiem jawną, że chciałby opanować cały handel polski a z nim i samą Polskę. Okrucieństwa popełniane z jego rozkazu są także niesłychanie oburzające. Kazał obecnie wyludnić wszystkie wsie polskie wzdłuż granicy Pomorza i Marchyi pod pozorem, że wszyscy niby prawie mieszkańcy tychże są synami lub córkami dawnych poddanych państwa jego, którzy wyszli z Marchyi lub Pomorza. Lecz nie dość jeszcze na tem. Kazał bowiem obwieścić, żeby wszyscy, którzy jakie mają pretensye do Polaków, zgłosili się tylko z niemi, a sprawiedliwość będzie im

wymierzona. Zgłosiło się już do niego 300 osób. Najniższe z domagań tych wynoszą 10,000 talarów, lecz jest i takich wiele, co dochodzą 20 do 60,000. Król pruski żąda, aby osobna komisya o tych rozstrzygała pretensyach. Nakazał w końcu nową dostawę wszelkich potrzeb dla wojska w Wielkiej Polsce aż do Lutego; lecz że wojsko ma wyjść 15 listopada, każe opłacać mieszkańcom w gotówce całą tę dostawę. Czepia się też znowu Torunia. Nie dość że wybrał nowe podatki z okręgu jego, domaga się jeszcze, aby miasto zezwoliło na skład soli pruskiej u siebie.

Posel pruski prawi wiele o włóczęgach, którzy zalegają drogi w Polsce w sposób niebezpieczny. Powiada nawet, że niektórzy z nich, schwytani przez żołnierzy pruskich, oświadczali bez ogródki, iż jako konfederaci barscy nie mogą uznawać dzisiejszej konfederacyi. Należy prawdziwie obawiać się smutnych zajść, które nieochybnie znowu biedną czekają Polskę, jeżeli inne mocarstwa temu nie zaradzą. Księcia Repnina wypuszczono w Konstantynopolu z niewoli. Wyjedzie z Pery i uda się przez Wiedeń i Warszawę do Petersburga.

Warszawa 13. listopada 1773.

Piszą z Petersburga, że księżna hessendarmstadzka wyjechała z tamtąd 15. przeszłego miesiąca. Otrzymała w darze 100,000 rubli a 20,000 na podróż. Każdej z jej córek dano 50,000 rubli oprócz podarunków w brylantach i złocie. Księcia hessendarmstadzkiego zamianowano feldmarszałkiem, syna jego najstarszego brygadierem, a młodszego pułkownikiem. Te same listy zatwierdzają dawniejsze doniesienie, że Panin jest tylko tytularnym ministrem i wyprawia same listy ceremonialne, nikt zaś dotąd nie wie, by miał być na czele spraw.

Najdziwniejszą byłoby rzeczą, gdyby wojsko polskie utworzyło związek pod wodzą hetmana polnego Branickiego. Dawniej za czasów bezrządu bywały takie związki zwyczajne, skoro tylko wojska nie płacono. Trudno wprawdzie zaprzeczać, że gdy tyle zabrano prowincyi polskich, które do utrzymania przyczyniały się wojska, takowe nie prawie na swe nie pobiera utrzymanie, lecz środek wspomniony byłby dziś nader niebezpieczny. Lepiej było pomyśleć o przekształceniu wojska, gdy rzeczpospolita nie dostarczała mu płacy. Może być, że checianoby zamiary, które z powodu najścia chłopów mołdawskich się nie udały, na tej urzeczywistnić drodze.

Spodziewają się tu naczelnego generała Bibikowa w przejeździe z Petersburga do armii. Generał Romanus odebrał listy z Dubna od generała Szyrkowa donoszące, że po przejściu wojsk rosyjskich przez Dunaj, generał Ungern zbił oddział 12,000czny nieprzyjaciół najzupełniej, i że Turcy musieli obecnie wszystkie stanowiska za Dunajem opuścić. W poselstwie rosyjskiem oczekują z niecierpliwością gońca od feldmarszałka, który ma przywieźć szczegóły tego ważnego doniesienia. Ratyfikacya dworu wiedeńskiego nadeszła już przecie, lecz dotąd nie wiedzą przyczyny tak długiej zwłoki.

Warszawa 17. listopada 1773.

Wymiana ratyfikacyi wzajemnych nastąpi jutro lub pojutrze. Zapytywano posła austriackiego, czyli nie może wskazać przyczyn ważnych takiej zwłoki w nadesłaniu dokumentu ratyfikacyi. Odpowiedział, że kancelarya cesarska wygotowawszy już wszystko, co sądziła potrzebnem, miała przesłać akt cały; lecz nie wiedząc, jak go ułożyć, gdy brakowało jeszcze podpisu dziewięciu osób z delegacyi, wszystkie zaś imiona podpisujących układ umieścić należy przed para-

grafem właściwej ratyfikacyi, zwróciła uwagę jego na tę niedokładność i oczekiwała czas jakiś w nadziei, że jej imiona brakujące jeszcze będą nadesłane. Gdy atoli oczekiwanie okazało się płonnem, postanowiono w końcu ułożyć tylko wstęp i zakończenie w dokumencie ratyfikacyi, opatrzyć go podpisem cesarzowej i potrzebnymi pieczęciami, reszta zaś ma na dołączonych czystych kartach pergaminu być tu na miejscu z oryginału przepisana. Pojaśnienia obecne pana Rewitzkiego obalają tem samem wszystkie domniemywania, co do powodów tak długiej zwłoki.

Pruskie wojska wyjdą przecież z Polski, a Rosyianie myślą tak rozłożyć swe siły, aby zamieszkom, których się Prusacy obawiają, najzupełniej zapobiedz. Austriacy wychodzą także, a dziś jeszcze odjeżdża generał Richecourt do Wieliczki.

Delegacya zebrała się dziś in pleno. Zadziwiło ją to niepomału, że podczas jej odroczenia nic a nic nie zrobiono. Nawet z panem de Benoit, który odbył kilka konferencyi z panami polskimi, nie można było nic załatwić. Delegacya nalega przeto, aby posłowie zagraniczni z nią teraz o punkta układali się dodatkowe, lecz poseł rosyjski nie odebrał od 12 tygodni nic z Petersburga; austryackiemu pole-

cono stosować się do niego, a pruski prawi niedorzeczności.

Major Jeropkin, przybyły tu z obozu rossyjskiego, przywiózł ważne doniesienia. Jenerał naczelny Sołtyków, wraz z Suwarowem i Potemkinem pobili znowu główny korpus wojska tureckiego za Dunajem, a rozpedziwszy go najzupełniej, zajęli cały obóz jego wraz z 26 działami i są obecnie 16 mil za Silistryą, która musi być już zdobytą obecnie. Na teraz trzeba poprzestać na tem doniesieniu, ponieważ feldmarszałek Romanców ciężko słaby bawi w Jasach, a Sołtyków nie mając przy sobie zwykłej kancelaryi za Dunajem, nie wysyła gońców do Warszawy. Lecz doniesienia te nie ulegają wątpliwości.

Warszawa 24. listopada 1773.

Załączone do listu tego pisma francuzkie ²⁴⁾ objaśnia najdokładniej wszystko, co tu dotąd w sprawach załatwiono publicznych. Pisma te są zdaniem mojem bardzo ciekawe, a gdybym nie miał tak łatwego wstępu do wielkiego kanclerza koronnego, nie wiedziałbym tak prędko i dokładnie o wszystkim, co się tu dzieje. Nietajnem mi bowiem, że nawet po-

słowie obcy udają się do mnie czasami, aby się dowiedzieć coś pewnego o wszystkim w powszechności.

Chociaż pan de Benoit listownie znowu ostrzegał marszałka Ponińskiego, że wojska nie ustąpią z Polski, dokąd układy zawarte nie będą i przez tych podpisane, co dotychczas podpisu swego odmawiają, nie przyjdzie przecież do tej ostateczności, ponieważ inni posłowie nie upatrują w tem powodu dalszego pobytu wojsk obcych, ani myślą przypuszczać, że brak kilku podpisów mógłby znieść prawomocność układów, zawartych większością głosów pod węzłem konfederacyi. Dla tego zaradzi się temu, aby ci, co dotąd nie podpisali układów, teraz to uskuteczнили z wyjątkiem księcia Sapiehy, wojowody połockiego i hetmana pol. lit., który od niejakiego czasu bawi w Petersburgu z powodu dóbr swoich, będących w udziale ustąpionym Rossyi.

Sprawę dotyczącą soli załatwiono tymczasowo w ten sposób, że aż do przyszłej ugody stanowej we wszystkich miejscach opieczętują się składy soli z obu stron t. j. ze strony polskiej i pruskiej. W tej mierze wyrobił sobie Toruń, że sól pruska, znajdująca się na jego brzegu, ma być przewiezioną na brzeg polski Wisły, i tam opieczętowaną i strzeżoną.

Miasto to otrzymało teraz znowu wezwanie, aby stawiało się przed sądem pruskim w Chełmie w sprawie o dobra ziemskie, o które dawno trwa proces, a które król pruski wraz z całym jego zagarnął okręgiem. Załączony odpis ²⁵⁾ wezwania tego w języku niemieckim wskaże resztę. Uwolnienie jednakże całego okręgu Torunia, wyrażone w układzie świeżo zawartym, wyznaczenie komisji granicznej, która ma i okręg Torunia ocalić, i oświadczenie w końcu na piśmie króla pruskiego, że uwalnia miasto od uznania jego zwierzchnictwa co do okręgu miejskiego, powinny były ubezpieczyć miasto przeciw podobnym pozwom, gdyby nie widoczna chęć dokuczenia tylko wszystkim, aby potem korzystać z nieostrożności lub błędu cudzego itd. Z tej też przyczyny wybierają sobie Prusacy w niesłychany sposób z okręgu miasta wszystkie podatki, które nowa płaci prowincya pruska, i postępują sobie tamże, jak gdyby ten okręg nie tylko od wieków był pod rządem króla pruskiego, ale prócz niego innego nie miał nawet właściciela. Takie czyny obudzą może w końcu raz już przecie tych, co spią jeszcze.

W piątek zeszły po południu odbyła się wymiana ratyfikacyi wzajemnych. Wstęp i zakończenie dokumentu tego są ze strony Polski i Austrii w ję-

zyku łacińskim, w ratyfikacyi rossyjskiej ułożono ją w języku rossyjskim a w pruskiej wypisano po francusku. Wątpię by kiedy tyle było różnorożności w podobnym przypadku wymiany tego rodzaju dokumentów.

Konfederacya kazała ogłosić uniwersał, w którym upomina wszystkie ziemie i województwa do zachowania się spokojnego, aby nie narażać Polski na większe jeszcze nieszczęścia niż w skutek konfederacyi barskiej, ponieważ należy się obawiać, że natychmiast sąsiedzi zagarną na nowo niektóre prowincye pod pozorem utrzymania spokojności. Zarzucano także myśl związku wojskowego, obawiając się więcej z tego złego niż dobrego dla ojczyzny.

Gdy generał austriacki wyjechał z tam w zeszłym tygodniu, opuścił przecież w końcu także i generał pruski przedwczoraj Warszawę. Wszystkie zatem wojska obce wyszły z krajów, pozostawionych Polsce. Austriacy dopuszczali się strasznej niesprawiedliwości i surowości tak podczas pobytu swego w krajach rzeczypospolitej jak nie mniej z okoliczności wymarszu.

Delegacya nie dokonała nic dotąd. Odroczone posiedzenia aż do wczoraj, aby mieć więcej czasu do rozważenia dwu projektów, dotyczących dóbr ziemskich jezuitów, t. j. czy je sprzedać w drodze licytacji

czy zachować jako fundusz i wykazane przez lustratorów dochody używać na cele publiczne.

Twierdzą teraz, że król pruski namawia cesarza do prowadzenia wspólnie z Rosyją wojny przeciw Turkom, i ofiaruje się w razie, gdyby matka jego na to się nie zgadzała, dać mu pieniędzy, których nie potrzebowałby zwracać, skoro przyzwoli, aby król zajął Toruń i Gdańsk wraz z okęgami i portem.

Warszawa 8. grudnia 1773.

Delegacya była znów odroczoną do wczoraj. Krzyki przeciw dostawom, wymagany przez Rosyjan, ustały natychmiast, skoro wysłano deputacyą do posła i jenerała rossyjskiego, aby żądać od nich słuszności w rozpisywaniu dostaw i prędkiego płacenia za wszystko. Ci panowie przyrzekli, że rozłożenie ciężaru dostaw poruczą komisarzom polskim, wypłata zaś nastąpi zaraz gotówką i to za każdą czetwert żyta po 10 złp., a za czetwert owsa po 5 złp. Gdy przytem hetman polny koronny Branicki się uskarżał, że jenerał Romanus rozdzielając wojsko rossyjskie, poprzecznaczał załogi nawet do tych miast polskich, gdzie dawniej bywały stanowiska wojska

polskiego, i że nie zawiadomił o tem koronnej komisji wojennej ani się z nią ułożył w tej mierze, poruczono tejże samej deputacyi, aby się o to użaliła a oraz prosiła o postępowanie więcej przyjacielskie. Rossyanie usprawiedliwiali się, że chcąc utrzymać tym sposobem spokojność publiczną samejże Polski, nie zamierzali nikomu krzywdy wyrządzać i że przesłali notę komisji wojennej, jak myślą rozłożyć wojska swoje. Oto wszystko, co delegacya pozalaćwiała.

Nie ulega wątpliwości, że trzech posłowie razem zebrani innego zupełnie są zdania, niż każdy z nich osobno. Okazało się to najlepiej teraz właśnie. Po ciągłych bowiem konferencyach między sobą, szczególnie gdy im biskup kujawski wraz z podobnymi sobie wyłożył następstwa, jeżeli królowi przyznane będą prawa, wyrażone w znanym projekcie rady nieustającej, wskazali teraz urzędownie, co ma być stosownie do życzeń wszystkich dworów podstawą w zaprowadzeniu tejże rady. Załączam to w odpisie²⁶). Król jest do najwyższego zgniewany na te punkta, i oświadcza, że na taką radę nieustającą nigdy nie zezwoli, raczej złoży koronę, niżby miał do tego się zastosować. Niektórzy z przyjaciół jego powiadają, że jak się dał z tem słyszeć, właśnie teraz starać się będzie najusilniej, aby bądź co bądź królem

zostać raczej samowładnym niż pozwolić na takie ograniczenie swej władzy przez radę nieustającą. Lecz i to prawda, że od niejakiego czasu król wiele nastroczył sposobności słusznego niezadowolenia z powodu rozdawnictwa urzędów i łask. Pomiędzy już, że zamianował chłopca czternastoletniego generałem artylerji litewskiej, lub że buławę polną koronną oddał Branickiemu, choć byli inni, co mogli mieć prawo do niej, a którym była nawet obiecana. Lecz właśnie niedawno otrzymał kawaler, umięjący dzielnie nadskakiwać kobietom, który atoli prochu jeszcze nie wachał, najpiękniejszy pułk z całej armii i to jeszcze w ten sposób, że ma go sobie kupić z przyzwoleniem króla. Hetman znów polny koronny, ulubieniec królewski, nabywszy od kogoś prawa nie dość nawet jasne do dóbr cudzych, nie czeka na skutek procesu, rozpoczętego właśnie w tej mierze, lecz wysyła wojska koronne na zajęcie tych dóbr, i zapewnienia sobie posiadanie tychże ze szkodą sześciu innych osób, mających w tem udział. Uskarżają się również na tego ulubieńca, że będąc prezesem komisji wojennej, która przecież ograniczała władzę dawnych hetmanów polskich, postępuje gdyby hetman niezawisły t. j. wydaje uniwersały itp., nie zwoławszy poprzednio komisji i nie oczekując, co ona posta-

nowi. Wszyscy przeto konsyliarze czy komisarze chcą złożyć swe urzęda, skoro mają być lalkami jedynie w tej komisji.

Co właśnie przedłożono w przedmiocie rady nieustającej, wywołało już żwawe rozprawy, a spodziewać się należy jeszcze większych. Konfederacya jeneralna mówi już o tem, że zawiadomi kraj cały uniwersałami o zamiarach króla i powoła wszystkie województwa i powiaty do zawiązania tem powszechniejszej konfederacyi, aby powściągnąć samowładztwo króla. Niektórzy sądzą, że cały ten projekt wyszedł z Berlina, aby spowodować zamieszanie spraw i aby przeszkodzić utworzeniu rady nieustającej, i że Stanisław August porozumiał się już nawet w tej mierze z Fryderykiem.

Konfederacya jeneralna przygotowuje także wyrok zaoczny na panów barskich, który ich ogłosi pro capitibus irrevindicabilibus to jest; skazanych na gardło i skaże na utratę wszystkich dóbr, ponieważ nie stanęli przed jej sądem, choć byli w sposób należyty pozwani. Będzie to także scena bardzo dziwna.

Propozycyą delegacyi, wniesioną podczas układów jeszcze o ugodę odstąpienia Prus polskich, aby dobra kościelne i prywatnych, które w pobliżu przed-

mieść Gdańska się znajdują lub w jego okręg zachodzą, pod zwierzchnictwem zostały Polski, przedstawił dwór berliński teraz w Petersburgu w taki sposób, że Gdańsk chce niby unieważnić ugodę o odstąpienie i przeciwi się konwencyi trzech dworów sprzymierzonych a nawet stara się zerwać ich przymierze związkiem innych mocarstw handlujących. Dwór petersburski rozgniewał się zatem na Gdańsk i zamyśla oddać go na pastwę losów. Pan Solms, poseł pruski w Petersburgu, pisał do agentów króla swego w Gdańsku, aby oświadczyli panom miejskim, że wszystkie mocarstwa nie mogłyby podołać jego monarsze, gdyby sam był tylko, tem mniej dokazałyby coś przeciw niemu i dwóm jego sprzymierzeńcom, polecał przytem, aby im powiedziano, że to przymierze nie może być nigdy zerwane, ponieważ wszystkie trzy mocarstwa zawarły je na trzy następujące po sobie pokolenia, przewidując to z góry, że wzajemny ich tego wymaga interes, aby przymierze tak długo trwało.

P. S. Książę Poniatowski, wielki podkomorzy koronny i naczelnik gwardji konnej, sprzedał z zezwoleniem króla swój urząd i pułk za 30,000 dukatów Wincentemu Potockiemu, człowiekowi młodemu, który przywiózł sobie z Paryża kochankę, a ma się żenić

z młodą Zamojską, siostrzenicą króla. Książę podkomorzy bardzo niezadowolony z króla nawet, ponieważ zawiódł się w nadziei otrzymania buławy polnej. Znienawidził też sobie pułk swój od czasu, gdy go konfederaci niespodzianie w pobliżu Krakowa napadli i zniszczyli, choć to najpiękniejszy pułk, jaki tylko gdziekolwiek oglądać można; równie zbrzydził mu urząd, chociaż godność ta następuje zaraz po senatorskiej i ministrów. Król nadał oraz oba ordery polskie rzeczonemu panu Potockiemu.

Warszawa 11. grudnia 1773.

Posłowie udawali się kilkakrotnie w przeciągu tego tygodnia razem, i osobno poseł rossyjski, do króla, aby ułożyć się z nim co do granic władzy jego. Będąc wczoraj na obiedzie u posła rossyjskiego, mówiłem z nim gdy właśnie wrócił z konferencyi, którą odbył sam na sam z królem. Był zadowolony ze skutku swych usiłowań i upewniał, że król zgodził się już na wszystko, byle mu zostawiono opactwa i przełożeństwa stowarzyszeń, niektóre stopnie oficerów w gwardyi, godności i urzędy koronne, które nie wchodzą w zakres senatu lub ministeryum, również godności te

i urzędy na prowincjach. Mówił bardzo rozsądnie twierdząc, że gdyby zdaniem jego wszystko chciano uskuteczyć, czego się panowie Polscy domagają, utworzonoby może arystokracją, która stałaby się daleko niebezpieczniejszą, niż kiedykolwiek władza króla nawet tak rozciągała, jak była dotąd. Gdy zaś król w mowie i oświadczeniach używał wiele jestów i dwuznaczności, nie było więc nic pewnego w tem wszystkiem, co na tych konferencyach z nim umówiono. Z tego względu udali się na nowo wczoraj o godzinie piątej wszyscy trzej posłowie do niego, aby mu przedłożyć na piśmie rzecz całą dla przeświadczenia się, czyli zrozumieli należycie, na co już przyzwolił, a prosić go oraz, aby zechciał także na piśmie wyrazić swoje zdanie.

Na objedzie u barona Stackelberga byli także panowie marszałkowie konfederacyi. Że zaś znam dobrze marszałka konfederacyi koronnej, a widząc przytem, że zaszczycał mię wielu względami i zaufaniem, zacząłem z nim mówić o tej sprawie, ale przeświadczyłem się zaraz, że nie był z niej tyle zadowolony, jakby należało. Powiedział mi bowiem: „Przewiduję z góry, że sprawy nie staną na podstawie pewnej i trwałej, ponieważ posłowie nie chcą jać się tego, co by uczynić należało, aby dojść do celu. Pozornie

chcą niby iść tą drogą i zapytują nas o radę nawet w tej mierze, lecz gdy przyjdzie do wykonania, domagają się zaraz, abyśmy sami to uskutecznieli, bez względu na położenie nasze jako krajowców, którzy i nadal żyć mają w ojczyźnie z królem i rodakami swymi. Możemyż się zatem poświęcać dla posłów, choć naocznie widzimy, że nie wspierają nas należycie?

We wtorek były wielkie rozprawy na posiedzeniu delegacyi, a z jednej i drugiej strony miotano na siebie wiele obelg. Wniesiono najprzód, aby związać konfederacyą narodową; żądano dalej zniesienia sekwestru z dóbr księcia Radziwiłła, a w końcu domagano się, aby rozrządzić urzędami i dobrami panów barskich. Było więc dość wniosków i wiele krzyku, lecz nie uchwalono, poczem odroczone posiedzenie do czwartku. Na przedwczorajszem posiedzeniu delegacyi wywołali hetman polny koronny Branicki, biskup kujawski, prezes delegacyi i kilku posłów z Litwy okropną o to wrzawę, że nie ułożono się dotąd jeszcze co do punktów dodatkowych. Trudno ich było uciszyć i ledwie przedstawieniem ukojono burzę, że przedmiot ten wzięty już pod obrady, i czeka się tylko na instrukcyą, jaką w tej mierze posłowie od swych otrzymają dworów. Odroczone posiedzenie do poniedziałku z tem atoli za-

strzeżeniem, aby posłów o to zapytać. Lecz i w poniedziałek zapewne nie będzie można jeszcze sprawy tej załatwić. Pan Stackelberg upewniał mnie bowiem, że na 85 depesz ani jednej nie odebrał odpowiedzi, a bez niego nie zaczną obaj inni posłowie układów, ponieważ w najmniejszej nawet rzeczy jeden na drugiego tak się ogląda, że trzeci musi się wdać w to koniecznie, skoro cokolwiek ma się załatwić.

Ostatnie listy prywatne z Petersburga donoszą że generał broni, Sołtyków, wiceprezes wydziału wojny, został wielkim marszałkiem dworu następcy tronu, wprowadzie bez tytułu tego, lecz z pensją, jaką pobierał hrabia Panin, gdy ten urząd piastował. Listy znów prywatne z nad Dniestru, pisane do generała Romaniusa, opiewają, że gdy wielki wezyr zbliżył się do Silistryi, blokowanej a nawet bombardowanej przez Rosyan, przepłoszyły go małe oddziały rosyjskie, a ucieczka jego była tak nagłą, że cały obóz jego wraz z wszystkiem, co w nim było, w ręce się dostał zwycięzców. Też listy donoszą jeszcze, że Rosyjanie są panami Bułgaryi na 20 mil rozległości za Dunajem, że Warna zapewne w ich już jest mocy, i że pan Obresków, bawiący dotąd ciągle nie daleko od głównej kwatery feldmarszałka, aby na nowo

rozpocząć układy, zawrze w krótkim czasie pokój bez czyjegokolwiek pośrednictwa, ponieważ Rossya odrzuciła teraz właśnie propozycje dworu wiedeńskiego, domagające się złagodzenia żądań rossyjskich.

Austriacy nie wyszli jeszcze z swych stanowisk w Polsce, Prusacy zaś opuścili już swoje z wyjątkiem tych okolic, które ich zdaniem w myśl układu do nich należą, a tym sposobem jest jeszcze Noteć, ziemia Dobrzyńska i okręg Torunia w ich ręku. Prócz tego pozostały drobne oddziały ich wojska w miejscach niewątpliwie już polskich, jako komendy werbunkowe, co przecież dziaczyć się nie powinno, gdyby to nie było, w Polsce, gdzie sobie Prusacy wszystko pozwalają.

Warszawa 15. listopada 1773.

Załączam ²⁷⁾ punkta dotyczące rady nieustającej, jak je ułożono z królem i jak je ostatecznie umówiono. Lecz dotąd nie przedłożono ich jeszcze delegacyi, ponieważ król, posłowie i niektórzy z panów ułożą pierwaj cały regulamin obrad tej rady, aby wszystko najzupełniej już obmyślane przedstawić delegacyi. Król mówi już o wykluczeniu z tej rady

nieustającej kilku podwładnych dzisiejszych magnatów, jak z drugiej strony posłowie zamysłają wsunąć tam także dyssydentów. Delegacya zajmowała się jedynie projektami prywatnych, z których kilka uchwalono. Pan de Benoit oświadczył, że na punkta dodatkowe nie przyzwoli, dokąd ci nie podpiszą układów zawartych, których podpisu jeszcze nie staje. Mówią o powstaniu w Rossyi. Jakiś Jeronim czy Igremejew koło Kazanu ma być naczelnikiem powstańców. Mając zaś wojsko regularne i działa, poniszczył zakłady i fabryki w Orenburgu zupełnie, a obawiają się, że siły jego wzmogą się bardzo, gdy się tylko zbliży ku Moskwie. Wielki Wezyr poniósł ostatnią klęskę pod Szumłą, lecz nie ma o tem innych wiadomości prócz listów, o których już wspominałem.

Warszawa ostatniego grudnia 1773.

Przeszły tydzień przeminął na konferencyach, dotyczących utworzenia rady nieustającej. Król zgadza się na nią, byle mu wolno było przedstawiać zawsze trzech kandydatów na każde miejsce lub godność, która będzie opróżniona, jeżeli już nie on, lecz rada nieustająca wszystkich ma mianować na posady.

Zdaje mi się, że to na jedno wyjdzie, czy król będzie mianował czy tylko przedstawiał. Wszyscy są tu zaślepieni, z czego król korzysta i to słusznie. Nie bez powodu dorożumiewają się teraz, że Rosya wspiera go na nowo, chociaż w innych względach nie jest z niego zadowolona.

W sobotę przedłożono delegacyi projekt tej rady nieustającej, na który zgodzono się poprzednio na konferencyach. Lecz na wykrzykiwaniach przeciw tym, którzy dotąd nie podpisali układów, zeszło całe posiedzenie. Wczoraj było również krzyku tylko wiele na dostawy, których się Rossyanie domagają wszędzie w Polsce i Litwie, z wyjątkiem jedynie dóbr stołowych króla. Posłowie zagraniczni naradzają się teraz codziennie wszyscy trzej razem. Wyjścia wojsk obcych nie można się doczekać; 29. b. m. zajmowali tak Austriacy jak nie mniej Prusacy stanowiska jeszcze swoje w Polsce, choć widać było wszelkie przygotowania do wymarszu.

Pan Obresków wyprawił umyślnego posłańca do pana Stackelberga z doniesieniem tu załączonem²⁸⁾, zawiadamiając go oraz, że w kilku dniach feldmarszałek wyszle gońca z poszczególnieniem wszystkiego. Tymczasem odebrał generał Romanius właśnie list od generała Szyrkowa z zawiadomieniem, że Warna

rzeczywiście już wzięta, z nią razem Seraskier, i że od Silistryi z dwu już stron blokowanej, Rosyjanie nie odstąpią, dokąd jej także nie zdobędą. Polacy opowiadają przeciwnie, że Moskwa pobita i wygnana, a stan wojska ma być najnędniejszym w świecie. Lecz z Polaków mówi nienawiść tylko, ponieważ życzą sobie istotnie, aby Turcy zwyciężywszy Rosyjan wkroczyli do Polski, a następnie z pomocą wszystkiej szlachty, któraby wsiadła na koń, oswobodzili ją i przywróciły jej prowincye zabrane. A co więcej, wierzą w to na prawdę, a szczególnie listy konfederatów barskich, mieszkających za granicą, upowszechniają takie przekonanie. Donoszą w nich bowiem, że wszystko jest na dobrej drodze, i że sprawy nie mogą pozostać na tej stopie, na jaką je sprowadziły świeżo zawarte układy. Tak piszą Potocki i Krasiński, naczelnicy konfederacyi barskiej, a Ogiński i Wielhorski przysławszy w skutek uniwersałów dzisiejszej konfederacyi recesa swoje, które pod warunkiem jedynie przyjęto, że przyszlą inne jeszcze recesa z zastrzeżeniami im przedłożonemi, odpisali teraz właśnie, że tego nie uczynią a nawet żałują tego, że pierwsze nadesłali recesa, ponieważ sprawy inny zupełnie wezmą obrót, jak ich o tem upewniał sam nawet hrabia Aranda, poseł hiszpański

w Paryżu. Jest to prawdziwa kara boża na zgubę narodu, ponieważ inaczej nie mogłoby zaślepienie tak być powszechnem.

Panu Stackelbergowi nie nadesłano jeszcze depesz formalnych z Petersburga. Odbiera tylko listy od Czerniszewa i księcia Galiczyzna, którzy mu donoszą między innemi o słabości hrabiego Panina, będącej przyczyną zwłoki we wszystkim. Lecz musiał w tych listach i jakieś otrzymać instrukcye, ponieważ w razie przeciwnym nie byłby wdawał się w konferencye co do rady nieustającej. Mówią także o kongresie powszechnym, gdzie mają się załatwić wszystkie sprawy Europy, któreby mogły pokój zachwiać publiczny. Ma się na nim załatwić nawet sprawa następstwa w Bawaryi, jak nie mniej wszystko, co dotyczy margrabiowstw Bajreuthu i Anspachu wraz z sprawami Polski i Turcyi.

Warszawa 8. stycznia 1774.

Sam tylko poseł maltański jest obecnie czynny. Uzyskał tyle w końcu, że komisya wyznaczona do zbadania pretensyi zakonu zebrała się 3. b. m. Lecz dopiął tego z pomocą jedynie posłów, z których ros-

syjski wydał w imieniu reszty notę²⁹⁾, domagającą się rozpoczęcia tej komisji. I on sam wydał także notę, którą³⁰⁾ wraz z poprzednią załączam. Załedwie przecież komisja ta pierwsze odbyła posiedzenie swoje, odroczone ją do czasu dogodnego (*ad tempus bene visum*).

Upewniają nas, że król pruski do tego stopnia umiał sobie zjednać Anglią, że ta nie troszczy się już o los Wisły i portu przy jej ujściu, ponieważ korzyści handlowe, przyznane jej przez króla pruskiego, są daleko większe od tych, jakie jej tu kiedykolwiek przyznawano. Z tej to przyczyny powiedział jeden z ministrów niderlandzkich, że Gdańsk powinien się już teraz całkiem poddać królowi pruskiemu, widząc oczywistą zgubę swoją i przepłacając tym sposobem niegodziwe postępowanie Anglii.

Major Wilde, który przybył z głównej kwatery, powiada że całe wojsko rossyjskie zajęło już zimowe leże z tej strony Dunaju, że feldmarszałek jest w Jasach a Rossyanie zajmują trzy tylko stanowiska za tą rzeką. Co do Silistryi mówi także, że była bombardowaną, lecz nie przeczy oraz, że pod Warną Turcy przetrzepali generała Ungerna. Z Petersburga przybył goniec do pana Stackelberga, który upewnia, że za 10 dni może się spodziewać gońca z depe-

szami. Od tego czasu rozpowiada pan Stackelberg swoim przyjaciółom, że małe powstanie, które ludzie prości wywołali za Kazanem, już zupełnie przytłumione, i dla tego uprasza tychże przyjaciół, aby o tem powstaniu nie mówili, lecz przeciwnie każdemu powtarzali, że to nie nie było i że już wszystko stłumione.

Biskup kijowski Załuski umarł w 70 roku życia. Wsławił się tak założeniem publicznej biblioteki jak nie mniej i tem, że go Roszanie pochwyciwszy w r. 1767 uwięzili do Kaługi, z kąd przed rokiem nie spełna powrócił. Nie wiadomo, co się stanie z tą biblioteką po zniesieniu zakonu jezuitów, którym ją biskup przekazał. Król atoli utrzyma ją niewątpliwie jako publiczną. Chociaż wyrok przeciw panom barskim jeszcze nie ogłoszony, odebrano przecież podczaszemu Potockiemu pułk, który tu posiadał i oddano go księciu Antoniemu Sułkowskiemu.

Warszawa 12. stycznia 1774.

Aby przyspieszyć roboty i prędzej ułożyć wszystko, co dotyczy rady nieustającej, mianował król jako pełnomocników z swej strony księcia Poniatow-

skiego, biskupa plockiego i referendarza Ogińskiego, byłego posła polskiego w Wiedniu. Ci mają w jego imieniu układać się z posłami zagranicznymi i panami polskimi w sprawie rady nieustającej, ponieważ król nie sądzi to stosownem, aby co chwila musiał umawiać się czy to z posłami tymi, czy też z panami polskimi, poddanymi swymi i by sam się miał przyczyniać do zmniejszenia swej władzy.

Król wraz z komisją literacką kazał tymczasowo opieczętować bibliotekę śp. Załuskiego, aby zapobiedz wszelkim kradzieżom, nim potrzebne w tej mierze nastąpią urządzenia. Posłowie powiatu pilteńskiego musieli za przykładem braci swej szlachty kurońskiej przyznać dar dobrowolny królowi, który w obecnych czasach bardzo tego żądny. Dali mu 4000 dukatów, za co mieli zaszczyt być u niego na obiedzie. Książę kuroński nie chce dotąd pójść w ślady szlachty; nie życzyłby sobie bowiem wypłacić królowi pod tytułem daru dobrowolnego dwa razy tyle, co temuż szlachta dać uchwaliła. Utrzymują teraz, że w Petersburgu dano mu do zrozumienia, aby nie tylko małżeństwo wybił sobie z głowy, lecz oraz zrzekł się księstw Kuronii i Semigalii na rzecz którego z książąt darmsztadzkich. Królewicz Karol (syn Augusta III. kr. pol.) widział się z małżonką

swoją (Kraśińską) na granicy polskiej. Powód tego widzenia się jeszcze nie znany; może nie było też innego prócz chęci tylko widzenia się z sobą.

Listy z Petersburga donoszą ciągle jeszcze o powstaniu, którego bynajmniej dotąd nie stłumiono. Upewniają także, że przeszło 4000 polaków, wywiezionych podczas ostatnich zamieszek w Polsce do Rosyi, a szczególnie w okolice Kazanu, połączyło się z powstańcami rossyjskimi, którzy mają mówić, że głównie ci Polacy do tego ich podniecali. Obiega przytem wieść, że generałowi Bibikowowi dano upewnienie naczelnego dowództwa nad armią naddunajską, skoro tylko powróci jako zwycięzca z wyprawy przeciw buntownikom i wewnętrzny pokój ustali w kraju.

Król pruski był do tego stopnia zgniewany na czwarty list pewnego Anglika, drukowany także w języku niemieckim, że w przekonaniu, jakoby to tłumaczenie w Gdańsku było wydane, zażądał przykładowego ukarania drukarza i spalenia wszystkich exemplarzy, które będzie można przydybać. Lecz drukarze gdańscy wykonali na to przysięgę, że listu tego nie tłoczyli, a księgarz co go rozprzedawał, zeznał w urzędzie, że go otrzymał z Berlina. Mimo tego zmuszono magistrat do zabrania wszystkich exemplarzy, znajdujących się po księgarniach.

Według najświeższych doniesień z Londynu nie był parlament zadowolony z postępowania dworu londyńskiego w sprawie Wisły i miast Torunia i Gdańska. Spodziewają się również, że gdy się parlament zbierze znowu, wystosuje adres do króla, aby rząd czynniej zajął się przywróceniem stosunków handlowych na Wiśle i w Gdańsku i przywiódł je do tego stanu, jaki był przed opanowaniem Prus polskich przez króla pruskiego.

Toruń lubo pozbawiony swego okręgu i obarczony jarzmem ceł i rogatek, niszczących handel jego, doznaje przecież dotąd dość względnego obejścia się ze strony króla pruskiego, gdy się doń odwoła w przedmiotach, nie mających związku z pieniędzmi i wolnością handlu, choćby nawet przeciwnie były uroszczeniom Fryderyka do zwierzchnictwa. Przeciw pozwowi, wydanemu miastu ze strony sądu w Chełmnie, o czem przed kilku doniosłem tygodniami, wy-stosowało tak samo miasto, jak nie mniej ministerium polskie przełożenie, że wezwaniu sądu tego zadość stać się nie może. Miasto otrzymało odpowiedź według życzenia, jak to wskaże kopia załączona.³¹⁾

Pan de Benoit prawi teraz o przedłużeniu sejm-u aż do ś. Jana, chociaż dawniej ciągle powtarzał, że wszystko musi być załatwione w Styczniu. Pan

Stackelberg nie śmie objawiać zdania swego. Mówią, że przed dwoma dniami przybył doń tajemnie goniec z Petersburga. Mimo całej usilności nie mogłem się przekonać, ile w tem prawdy. Pan baron Rewitzki otrzymał właśnie od dworu swego order ś. Szczepana.

Polacy spodziewają się w krótkim czasie wydania uroczystego aktu przez panów barskich wraz z oświadczeniami dworów domu burbońskiego, w których będzie w sposób skuteczny wyrażona proteścya przeciw układowi i przeciw sejmowi i dzisiejszej konfederacyi i że w ówczas zacznie się wojna. Jest to istotnie zaślepienie ze strony Polaków do najwyższego posunięte stopnia!

Król stara się tylko jednać sobie tych wszystkich, którzy niegdyś zaprzysięgliymi byli jego nieprzyjaciołmi. Związek małżeński hetmana polnego Branickiego połączy książąt Sanguszków i ich stronników z tym ulubieńcem króla. Okazawszy im wiele już względów, przyobiecano teraz najdzielniejszą pomoc przeciw książętom Radziwiłłom, na których się skarżą o zabór wielu dóbr w owym czasie, gdy Radziwiłłowie trzęśli Litwą. Tym sposobem będzie król miał zawsze większość po sobie. Potoccy łączą się także z familią królewską, gdyż Wincenty Potocki, wielki podkomorzy, zaręczony już z Zamojską, sio-

strzenicą królewską. Część Potockich połączyła się znów z rodziną Czartoryskich i Lubomirskich, a tak należałoby sądzić, że wszystko jest duszą i ciałem z sobą złączone. Lecz ci Potoccy zechcą może utworzyć stronnictwo przeciwne królewskiemu, ponieważ Czartoryscy nic prawie nie znaczą, a ich zięć książę Lubomirski, wielki marszałek koronny, nigdy nie był prawdziwym króla przyjacielem. Mówią nawet, że chce ustąpić swój urząd na rzecz tego z Potockich, który się ma żenić z drugą córką jego, na co jednakże król jeszcze nie zezwala. Takim też sposobem zjednał sobie król marszałka konfederacyi i sejmu Ponińskiego, obiecując mu 800,000 złp., jeżeli za staraniem jego przejdzie w uchwałę projekt indemnizacyi i dochodów, które królowi mają się wyznaczyć.

Warszawa 19. stycznia 1774.

Od zeszłego tygodnia zajmowano się ułożeniem regulaminu rady nieustającej, a rozprawy o to były bardzo żywe. Posłowie zagraniczni mieli także w nich udział. Największa część domaga się wykluczenia rodziny królewskiej a oraz tych wszystkich, co z nią są spo-

winowaceni, aby nikt z pomiędzy tych osób nie mógł być wybrany na członka rady, która nie ma się już nazywać nieustająca, lecz najwyższą. Marszałek Poniński, który chciał jako dożywotni tejże prezes być ciągłym dyktatorem, będzie jedynie przewodnikiem w obradach i to jeszcze nie pewna, czyli i on nie będzie musiał za dwa lata ustąpić podobnie jak inni członkowie, których urzędowanie ma dwa tylko lata trwać, czyli od sejmu do sejmu. Wszystko przemawia za tem, że sam król pragnie utworzenia tej rady najwyższej, ponieważ widocznie będzie tym sposobem wywierał większy nierównie wpływ na wszystkie wydziały zarządu państwa, niż kiedykolwiek dotąd. Przeciwnie nawet był on dotąd, stosownie do zobowiązań swoich (pacta conventa) oparty na ustawie fundamentalnej rzeczypospolitej, od wszystkiego usunięty. Trzeba znać Polaków, a w ówczas łatwo się na to zgodzić, że król polski i to sam Polak, a w dodatku Polak najmędrszy i najzdolniejszy ze wszystkich, jak jest dzisiejszy król, trząść będzie tą radą według woli. W regulaminie jej ma być między innymi, że skoro sześciu zbierze się radców, mogą już złożyć posiedzenie i wszystko stanowić, co będzie potrzebnem. Ileż to znajdzie się środków wydalenia każdego, którego nie chce się cierpieć; zawikłają

tych, którychby się chciało pozbyć w processa, kaza ich zasądzić itp. Jestem pewny i założyłbym się nawet sto przeciw jednemu, że w kilku latach będzie król polski tem, czem był szwedzki od r. 1771. Można być także pewnym, że przyspieszenie ustanowy tej rady najwyższej nastąpiło w tym jedynie celu, aby już była gotowa przy otworzeniu sejmu 22. b. m. Sejm bowiem wyrzeknie w ówczas: „po-nieważ mamy radę, przedstawiającą wszystkie stany rzeczypospolitej, na cóż kłopotać tylu ludzi jak dotąd w delegacyi; ustanawiamy przeto i tworzymy tę radę najwyższą i nadajemy jej władzę załatwienia wszystkiego, co delegacya mogła mieć jeszcze do załatwienia, zastrzegając jedynie sejmowi, który ma się znowu zebrać na święty Jan, prawo zatwierdzenia. Aby powiedzieć prawdę, miałem w układaniu planu rady najwyższej myśl tę zastąpienia delegacyi przez radę ową, i będzie to dla mnie wielką uciechą, jeżeli choć pod pewnym względem pójdą za moim planem, a dostrzegam i inne też punkta, które z niego wzięto.

Biskup kijowski, ś. p. Załuski, zapisał w testamencie bibliotekę swoją rzeczypospolitej, oddając ją pod szczególną opiekę każdego z królów. Zawarował jedynie, że bibliotekarze, których sam w niej

poumieszczał, aż do śmierci na swych mają pozostać posadach. Zapisał też bibliotece swój majątek nieruchomy w Warszawie, z którego dochody przeznaczył na utrzymanie i pomnażanie tejże, a oraz na pensye dla bibliotekarzy.

Goniec przybył znów z Petersburga, lecz nie przywiózł nic co do spraw publicznych, jak nas przy najmniej upewnia pan Stackelberg. Mówiłem zaraz po przybyciu gońca tego z panem jenerałem Romanusem. Gdyśmy w rozmowie wpadli na powstanie w państwie rossyjskiem, zaręczał mi, że jak mu listownie donoszą, był to spisek jedynie robotników w kopalniach, na którego potłumienie zaraz w samych początkach gubernatorowie najbliżsi wojska swe wysłali. Opowiadał mi dalej, że za pierwszem doniesieniem, jakie nadeszło do Petersburga, gdzie nie wiedziano zresztą nic jeszcze o krokach przez gubernatorów przedsięwziętych w celu utrzymania bezpieczeństwa publicznego, rząd rossyjski wysłał wojska a nawet jenerała Bibikowa, co przecież zdaniem jego nie będzie już potrzebnem.

Tymczasem opicwają listy moje z Petersburga pod datą 28. grudnia zeszłego roku: „Czasy u nas bardzo teraz krytyczne. Unikają spotkania z ministrami. Prawda jest już niewątpliwą, że jakiś kozak

oszust wywołał pod imieniem Piotra III. powstanie w gubernii Orenburskiej. Liczą wojsko jego na 20,000 ludzi. Każe wszystko wycinać, co mu się opiera. W ogłoszonym manifeście mieni się carem prawdziwym i rozdaje nawet orderzy. Jenerał Karr, którego przeciw niemu posłano, poniósł taką klęskę, że potracił wszystkich oficerów i żołnierzy. Carowa kazała Karrowi cum infamia odebrać jeneralstwo. Teraz wyruszył jenerał naczelny Bibików z 7 pułkami i znaczną artylerją na potłumienie powstańców. Z tąd do Orenburga i Kazanu droga bardzo długa. Wszystko przewożą więc pocztą, a na każdej stacyi jest 200 zaprzęgów. Mamy istotnie czasy teraz, gdzie jeden drugiemu nie ufa. Spodziewają się tu z Stockholmu hrabiego Ostermana, który ma zająć posadę w ministerstwie.

W sobotę zebrała się delegacya. Wniesiono niektóre punkta z wygotowanego już projektu co do regulaminu rady najwyższej. Powstała ogromna wrzawa i musiano sprawę tę na czas odłożyć inny. Czytano kilka projektów, dotyczących osoby prywatne. W końcu powiedziano, że wypada pomyśleć o uporządkowaniu podatków. Zgodzono się na to, i odroczone posiedzenie aż do dnia dzisiejszego. Konfederacya kazała uwięzić jakiegoś człowieka, który pod nazwiskiem

Konarskiego broił rzeczy okropne podczas ostatnich zaburzeń, a okazuje się, że nie jest szlachcicem.

Warszawa 22. stycznia 1774.

Dziś rozpoczyna się sejm na nowo. Nie wiedzieć jeszcze, na jaki czas będzie z pewnością odroczony. Ci panowie, którzy na zwłocę zyskują, chcieliby na 6 miesięcy, na co przy konferencyi posel im pruski powiedział, że gdyby się spostrzeżono o umyślnem z ich strony spraw zwlekaniu, wówczas wyda się pewnie rozkaz, aby wszystko w 6 skończyć tygodniach. Król bowiem pruski nie chce już płacić do kassy, którą dwory sprzymierzone dotąd tu utrzymywały, chociaż nie wiele do niej się przyczyniał, ponieważ największą część dawała Rosssa.

Sprawa podatków jest dziś najgłówniejszym przedmiotem. Potrzeba 32 milionów. Posłowie zagraniczni zgodzili się na tę sumę, lecz domagają się, aby z powodu podatków nie przewlekać zakończenia sejmu, ponieważ i bez sejmu może komisya skarbowa rozłożyć i wyexekwować, co już postanowiono. Delegacya nie życzy sobie być rozwiązana i dla tego nie chce zezwolić, aby rada najwyższa jej objęła urzę-

dowanie. Hetman polny Branicki zapewnił już sobie miejsce w radzie. Książę Poniatowski, dawny wielki podkomorzy, wyjednał sobie nadanie dziedziczne dóbr starostwa Szadowskiego na Litwie, z których będzie miał 3000 dukatów rocznego dochodu. Posłowie popierają żywo sprawę zakonu maltańskiego, a zdaje się, że idzie głównie teraz o to, aby najprzód pretensje przeprowadzić, a potem ustąpić je jednemu z sąsiadów.

Warszawa 26. stycznia 1774.

W sobotę zdawał na posiedzeniu sejmowem biskup kujawski sprawę z wszystkiego, co delegacya wykonała. Oraczewski, poseł z województwa krakowskiego, oparł się wszystkiemu, co zrobiono, twierdząc, że nie trzymano się osnowy pełnomocnictwa. Kasztelan Wykowski pocieszał się w swej mowie przysłowiem: *że mądry Polak po szkodzie.* a tak należały się spodziewać, że wszyscy członkowie sejmu połączą się w tym celu, aby szczęście upewnić ojczyźnie. Posiedzenie odroczone aż do poniedziałku. W dniu tym wniósł marszałek Poniński dwa projekta, z których jeden dotyczył odroczenia sejmu, a drugi wystosowania noty do posła rosyjskiego prze-

ciw ogromnym dostawom, jakich się Rosssyanie wszędzie domagają, gdzie tylko zajmą stanowiska. Poseł Wilczewski zabrał natychmiast głos, a odrzucając wszystko, co dotąd działo się, protestował przeciw wszelkiemu odroczeniu sejmu, i żądał, aby sejm in pleno teraz to wszystko połatwiał, co jeszcze załatwić należy. Książę Lubomirski, mianowany nie dawno wojewodą kijowskim, który czasami napadom podlega szaleństwa, wywołał scenę dość dziwną na tem posiedzeniu. Powód był następujący: Delegacya wyznaczyła osobną komisją do ułożenia spraw wszelkich, zachodzących między nim a wierzycielami jego, z czego niektórzy panowie wielce skorzystają, ponieważ wejdą w posiadanie większej części ogromnych dóbr jego. Inni Lubomirscy, powodowani zazdrością, użyli wszelkich środków i zabiegów, aby temu przeszkodzić. Podmówili przeto wojewodę, aby publicznie uskarżał się na takie postępowanie delegacyi, ubliżające królowi nawet, który nie dawno godnością go zaszczycając wojewodę, najjawniej dowiódł, że nie widzi w nim człowieka postrzelonego. Lubomirski protestował też rzeczywiście przeciw tej kurateli, a zalewając się łzami błagał króla, senat i koło rycerskie, aby wyrzeczono, czyli ma rozum lub nie, i aby stosownie do tego o losie jego zawyrokowano.

Posiedzenie odroczone do dnia następnego t. j. do wczoraj. Król nie przybył na nie, lecz polecił ministrom swoim, aby w jego imieniu przemawiali za projektem odroczenia sejmu jak nie mniej za notą do posła rossyjskiego. Stany oświadczyły atoli, że obecność króla jest niezbędną na posiedzeniach sejmu, i że zalem nic nie można stanowić, w skutek czego odroczone posiedzenie do czwartku t. j. do jutra.

Goniec z Petersburga, oczekiwany tu oddawna przybył już przecie. Przywiózł panu Stackelbergowi instrukcyą co do artykułów, które dodatkowo mają się umówić, a oraz i do układu z dyssydentami. Pan Stackelberg oświadczył przeto dyssydentom, aby mieli wszystko w pogotowiu, ponieważ zaraz po odroczeniu sejmu przyjdzie na prawde do załatwienia spraw wszelkich. Panu Ponińskiemu zaś powiedział, że za wszystkie dobrodziejstwa jakie mu Rossya wyświadczyła i wyświadcza, nic dotąd od niego nie żądał, lecz że obecnej oczekiwał chwili, aby do jego odwołać się wdzięczności, której dowiedzie popieraniem sprawy dyssydentów w myśl cesarzowy. O powstaniu w Rossyi to tylko pewna, że pułkownik Freyman zwiódł z powstańcami bitwę zwycięzką.

Warszawa 5. lutego 1774.

Aby ułatwić załatwienie spraw wszelkich, powołano osobne wydziały w ten sam zupełnie sposób, jak niegdyś w r. 1768 za wielkiej delegacyi, mianowanej do układów z księciem Reprinem. Mamy więc teraz wydział do artykułów dodatkowych, wydział sprawiedliwości i wydział podatków. Skoro który z wydziałów wszystko, co w jego wchodzi zakres rozbierze i należycie wypracuje, przedłoży je w ówczas delegacyi. Wielki kanclerz koronny jest głową wydziału do artykułów dodatkowych, lecz Bóg tylko może wiedzieć, kiedy rozpoczną się układy o nie. Gdy bowiem przy pierwszej zaraz konferencyi posłowie cesarscy (t. j. austriacki i rossyjski) gotowi byli wejść w układy o te artykuły, oparł się temu poseł pruski mówiąc, że otrzymał rozkaz od pana swego, aby w nie się nie wdawał, dokąd zawartych układów wszyscy nie podpiszą delegowani, a dotąd nie staje 5 czy 6 jeszcze podpisów. Posłowie cesarscy udawali zadziwionych. Polacy zaś zdziwieni na prawdę mówili, że należało ich z góry o tem zawiadomić a oraz uwzględnić, że na sejmie pod węzłem konfederacyi nie chodzi wcale o podpis jednego lub dwóch, skoro wszystko większością stanowi się głosów; że zresztą wypadało ratyfikacją

układów powstrzymać, jeżeli punkt ten wznieca wątpliwość co do prawomocności układów, gdy przeciwnie ratyfikacya usunęła wszelkie wątpliwości. Lecz pan de Benoit obstawał przy swoim wniosku, a tak rozeszła się konferencya. Wydział postanowił przedłożyć rzecz całą w zeszły czwartek delegacyi, aby stosowne obmyśliła środki i albo zmusiła wszystkich do podpisania układów, którzy dotąd ich nie podpisali, albo wykluczyła ich z grona swego, ponieważ w ówczas nie będzie potrzeba ich podpisów, gdy nie będą członkami delegacyi. Do powzięcia zaś tego postanowienia skłoniła wydział zbiorowa nota trzech posłów, choć słuszenie zadziwia takie stosowanie się posłów do woli pana de Benoit. Z tego widać właśnie, kto obecnie trzęsie Polską. Załączam tę notę posłów.³²⁾

Na posiedzeniu delegacyi przyszło też do rozpraw żwawych nad tem, jak mogli wszyscy trzej posłowie podobną wydać notę, gdy na konferencyi sam tylko poseł pruski z tem się odezwał. Chciano wykluczyć wszystkich posłów z obrad polskich, a działając samodzielnie załatwić wszystko, jak będzie można. Nie postanowiwszy atoli nic w tej mierze, odroczone posiedzenie do dzisiaj.

Książę kuroński jest zaręczony z córką kniazia Jessupowa w Petersburgu. Mając odjeżdżać z stolicy

był w wilią na balu, na którym kniaziówna ta zgubiła branzoletę. Znalazłszy zgubę i oddając ją właścicielce, zakochał się w niej, pozostał dwa dni jeszcze w Petersburgu i oświadczył się ojcu, który przyrzekł mu rękę córki, jeżeli carowa tylko zezwoli. Ta zezwoliła na związek małżeński. Mówią, że tym sposobem zatrzymają księcia w Rosyi i skłonią go do ustąpienia księstw, o czem zresztą już dawno krążyły pogłoski. Powiadają również, że już wszystko uśmierzono w Rosyi. Tymczasem wyszedł właśnie teraz ukaz, w którym nałożono 100,000 rubli na głowę samozwańca.

Posłowie popierają teraz sprawę zakonu maltańskiego, jak załączona wskaże nota³³⁾. Lecz tu wypracowano wywód, który znosi wszelkie pretensye zakonu. Występują też inni pretendenci, z którymi poseł maltański musi walczyć, jak załączona przekona nota.³⁴⁾ Niejaki Rychłowski rości sobie prawo do Marymontu, posiadłości dworu saskiego w Polsce, lecz nie dopnie swego.

Król pruski nie odstąpi od tłumaczenia, jakie chciałby nadać konwencyi petersburskiej i układowi o odstąpienie prowincyi, czego smutną przepowiednią jest jego postępowanie względem Torunia. Nie dość, że podatki i rejencye na wprowadzonej przezeń po-

zostają stopie, wyznaczono właśnie teraz pułkowi Rohra w okręgu miejskim stanowiska werbunkowe, i wybrano przemocą rekrutów. Senat miejski zwątpił już, by miastu zwrócono kiedy okręg jego i widzi z rozpaczą, że miasto będzie się musiało w końcu poddać wraz z okręgiem królowi pruskiemu.

P. S. Hetman polny koronny Branicki otrzymał właśnie wielką buławę, którą Rzewuski, wojewoda krakowski, złożył pod warunkiem, że synowi jego, staroście doliniańskiemu, dostanie się buława mniejsza koronna, co też przedwczoraj nastąpiło.

Warszawa 12. lutego 1774.

W tym tygodniu była delegacya zajęta sprawą dotyczącą tych panów, którzy jeszcze układów nie podpisali. Pan Bezsiekiński oświadczył, że podpisze natychmiast, gdy tylko posłowie dadzą dostateczną rękojmię, że odgraniczenie odbędzie się według konwencji petersburskiej a nie inaczej. Pan Wilczewski powiedział, że również zaraz podpisze, skoro pan de Benoit da na piśmie, że w braku podpisu jego, wojska pruskie wrócą do Polski. Pan Jerzmanowski twierdził znowu, że delegacya nie ma prawa wyro-

kować przeciw nim, ponieważ nie delegacya lecz sejm ich mianował delegowanymi, że zatem rzecz całą zdać należy na rozsądek sejmu. Marszałek Poniński zaczął się gwałtownie sprzeczać o to z Jerzmanowskim i to do tego stopnia, że ostatni zażądał oświadczenia delegacyi, kto z nich obu jest w błędzie. Poniński przeświadczył się w końcu, że słuszność nie po jego stronie, i dla tego ustąpił.

Rozpoczęto potem konferencye z posłami, zawiadamiając ich o wszystkim, co zaszło. Przesłano im nawet notę załączoną.³⁵⁾ Pan de Benoit miał doradzać kolegom swoim, aby jej nie przyjmowali. Przyjęto ją przecież i zgodzono się, że gdy sejm tylko jest sędzią co do postępowania politycznego wszystkich członków delegacyi, delegacya przeto nie może wykluczać swych kolegów; ze względu atoli na powolność okazywaną dotąd posłom, uwiadomi tych panów, którzy nie chcą podpisywać, że nie mają być obecni ani na konferencyach ani nawet na posiedzeniach delegacyi, gdy przybędą tamże posłowie; aby zaś tymże panom posłom najwidoczniejszy złożyć dowód szczerych ku nim chęci, nie dozwoli rzeczonym delegowanym nawet w ówczas, gdy sami obradować będą Polacy, głosu stanowczego, zostawiając im tylko doradczy. Mówią, że posłowie

przestali na tem. W zeszły czwartek odroczone delegacyą aż do 17. b. m.

Wysłano także deputacyą do króla, aby go zapytać, jakiego żąda wynagrodzenia za straty poniesione od r. 1769, ponieważ to nie małego znaczenia przedmiotem dla wydziału urządzającego podatki. Król dał wielką buławę koronną Branickiemu, gdy Rzewuski, wojewoda krakowski a oraz wielki hetman koronny, ją złożył pod warunkiem, że syn jego starosta doliniański, który z nim razem niedawno z więzienia powrócił rossyjskiego, pełną otrzyma buławę koronną. Hrabia Brühl mocno tem zgniewany, ponieważ król mu był przyrzekł dawniej mniejszą buławę. Lecz król obiecując mu buławę mniejszą w przypadku śmierci hetmana, nie przypuszczał, że Rzewuski złoży wielką pod warunkiem powyższym.

W zeszły czwartek wręczył król w imieniu cesarza baronowi Rewitzkiemu order ś. Szczepana. Po odczytaniu statutow tego orderu wykonał p. Rewitzki przysięgę przepisaną, a król przypiął mu wstęgę orderową. Sekretarz poselstwa austriackiego, pan de Caché, otrzymał 500 dukatów wynagrodzenia od swej monarchini. Mówią że sułtan turecki umarł, a brat jego mający lat 50 wstąpił po nim na tron.

Pan Las Casas, pułkownik hiszpański, który powrócił od armii rosyjskiej, gdzie jako ochotnik przebywał, opowiada, że nieprzyjaźń i niezgoda jenerałów rosyjskich przyczyną była niepowodzeń za Dunajem, że cała jazda rosyjska zniszczona, a jeżeli piechota nie będzie wzmocniona wyćwiczonymi rekrutami, wówczas nie zdoła armia przedsięwziąć wyprawę za Dunaj ze skutkiem. Twierdzi przytem, że z wyjątkiem feldmarszałka nie ma tam jenerała, któryby należycie rozumiał sztukę wojskową, i że nawet Ungern, najrzeczniejszy z ich jenerałów, odznacza się tylko walecznością, lecz ani umie dowodzić ani rozporządzić sprawą.

Z Rossyi nie nie słyhać. Jenerał Bibików nie powrócił jeszcze z wyprawy przeciw powstańcom. Utrzymują tutaj, że Panin ocknął się z swego zaślepienia co do dworu berlińskiego, a dwór wiedeński miał się wiele do tego przyczynić. Oba bowiem dwory cesarskie muszą się spostrzegać teraz, że ich trzeci dwór wie, gdzie chce. Tym sposobem utrzyma się Panin tem bardziej, że wielki książę kocha go nadzwyczajnie. Cesarzowa darowała mu 4000 dusz w nowych prowincjach. Lecz wielki książę skłonił go, aby dóbr nadanych nie zatrzymał dla siebie ale raczej rozdał ich między ludzi, którzy pod

nim służyć, co też uskutecznił i rozdzielił je między trzy osoby, pracujące w jego wydziale.

Muszę poprawić błąd mego pisarza, popełniony w odpisie noty hrabiego Sagromossa.

Warszawa 26. lutego 1774.

Na posiedzeniach, gdzie wzięto się raz przecie do artykułów dodatkowych, ułożono już kilka punktów, których początek do listu załączam tego.³⁶⁾ Sprawę dyssydentów ma załatwić komitet, przez delegacyą wyznaczony, który rozpocznie konferencye z nimi, a posłowie dokonają reszty. Pan de Benoit powiada, że gdyby Polacy przeciwili się wymierzeniu sprawiedliwości należnej dyssydentom, wejdzie 6 pułków pruskich do Polski, aby ją wymierzyć.

Plan 32 milionów dochodów upadł po wyjściu drukowanej w języku polskim broszury, w której okazano, że Polska nie powinna o tem myśleć i poprzestać na 10 milionach, które wówczas miała, gdy o trzecią część była większą niż dziś. Skończy się więc na 18 milionach, a w tym celu wyjdą uniwersały do wszystkich powiatów i miast, aby podały dokładnie liczbę swych mieszkańców, ponieważ pogłówne, które nadal pozostanie, według tych wyka-

zów ma być ułożone. Wojsko polskie pozostanie również na stopie z r. 1717. Co do naprawy sprawiedliwości utworzono także wydział, który wypracuje plan w tej mierze. Projekt rady nieustającej już wygotowany, a przedłożą go delegacyi przy końcu. Po załatwieniu sprawy dyssydentów, rozpoczną się układy o przymierze handlowe, lecz wszystko pozostanie może, jak to sobie ułożył z góry król pruski. Wyrobił już u króla polskiego, że sól opieczetowaną, którą Prusacy sprowadzili do wszystkich składów królewsko-polskich, będzie można rozprzedać, skoro pan Latré, wysłannik pruskiego towarzystwa monopolu soli, wypłaci do kasy króla polskiego 8000 dukatów.

Mówiłem już w innym liście, że delegacya wysłała deputacyą do króla, aby go zapytać, jak sobie ceni straty swoje i wiele chciałby mieć dochodu rocznego. Król oświadczył, że co do pierwszego życzy sobie tyle tylko, ile się należy jego wierzytelom, co 9 milionów złp. wynosi, a co do przyszłych dochodów spuszcza się na wspaniałomyślność narodu.

O powstaniu w Rosyi nie mówią tu zbyt korzystnie; powiadają bowiem, że Bibików jest pobity, schwytyany i rozstrzelany przez powstańców. Dwu innych pułkowników, którzy w dwu rozmaitych, tro-

chę utwierdzonych dowodzili miejscach, miano także wygnać z miejsc tych, następnie schwytąć i żywcem ze skóry obedrzeć. Mówią oraz, że samozwaniec wysłał ukaz do feldmarszałka Romancowa, aby nie słu-chał więcej rozkazów z Petersburga, gdyż niebawem otrzyma rozkazy od prawdziwego monarchy, który każe mu odstąpić od Dunaju i wracać do ojczyzny.

Konfederaci barscy nadesłali uroczystą prote-stacyą przeciw wszystkim czynom warszawskim dato-waną 26. listopada 1773. w Lindanie, wolnem mie-ście Imperyi. Manifest ³⁷⁾ ten wywołał notę posłów.

Nie można się już spodziewać nic korzystnego dla miast Torunia i Gdańska. Pan Gołowkin ode-brał instrukcyą, aby oświadczył pierwszemu, że cho-dzi jedynie o stosunek jego względem Polski, co Rossya popierać będzie na podstawie praw i wolno-ści miasta, a drugiemu ma znów powiedzieć, że wypada koniecznie przyznać zwierzchnictwo teryto-ryalne nad portem królowi pruskiemu, gdyż w razie przeciwnym nie będzie mogła Rossya przeszkodzić, by tenże król całego nie opanował miasta.

Warszawa 16. marca 1774

Posiedzenia delegacyi i konferencyi są istotnie zabawką jedynie prywatnych i tych wszystkich, których położenie ojczyzny nie obchodzi. Sprawa dotycząca dóbr pojezuickich jest już przecież w ten załatwiona sposób, że osobna komisya pod przewodnictwem wielkiego kanclerza Młodziejewskiego i marszałka Ponińskiego, przeświadczywszy się o wartości dóbr tych, przedstawi kilku ludzi zasłużonych, między których mają być rozdane, ale tak, że kapitał, za dobra te przypadający, nie opłaca się nigdy, lecz będzie tylko na nich zabezpieczony a posiadacze mają płacić po 4 $\frac{1}{2}$ od sta. Król zaś każe wygotować na to przywileje.

Bardzo jest wątpliwem, czyli się tu co jeszcze robi w przeciągu 8 tygodni aż do otwarcia sejmu. Dowiadujemy się bowiem, że król pruski kazał rozszerzyć nowe granice swoje nie tylko w ziemi Dobrzyńskiej i Kujawach, lecz głównie w Wielkiej Polsce aż po rzekę Prosnę, poczynawszy od Landsbergu na granicy szląskiej aż do ujścia jej do Warty, przez co cała przestrzeń, zamknięta między temi dwoma rzekami i Szlązkiem, ma jego być własnością. Wszystkich to zadziwia, gdyż to nie ma związku z konwencją petersburską, chyba że zamierza odnowić swe urozczenia do Wielkiej Polski w przypadku,

gdyby mu okręgu Torunia, portu Gdańskiego i granic nad Notecią nie miano ustąpić. Wieść o tem wywołała nadzwyczajne oburzenie. Delegacya chciała się już rozwiązać; drudzy oświadczaali się za powstaniem t. j. aby wszystko co żyje wsiadło na koń z orężem w rękę; inni znowu radzili mianować króla dyktatorem rzeczypospolitej, aby mógł obmyślić wszelkie środki ocalenia ojczyzny, mając nieograniczoną władzę w swem rękę. Nikt nie chce tu przypuszczać, by krok ten gwałtowny króla pruskiego następstwem był nowej konwencji, ponieważ przeciwnie wiadomo, że dwór wiedeński zniósł wiele urzędów zaprowadzonych w Kazimierzu, przedmieściu krakowskiem, które wedle konwencji petersburskiej do Polski należeć powinno.

Nadeszły tu także wiadomości, że na Żmudzi zawiązała się nowa konfederacya, a wojska pruskie mają być wysłane, aby ją uśmierzyć a raczej opanować kraj od strony morza bałtyckiego między Prusami a Kuronią. Do okręgu gdańskiego wpadł w nocy pułk Prusaków, zabierając wszystko: księży, młynarzów, chłopów i bydło a to pod pozorem, że miasto nie wydaje poddanych króla pruskiego, którzy w niem się kryją. Okrucieństwa popełniane przez Prusaków przechodzą wszelką miarę.

Listy prywatne z Petersburga donoszą, że Bibików zbił Pugaczewa, samozwańca rosyjskiego, którego wojsko uszło w części na Sybir a w części do gubernii przyległych. Zapewniają, że książę Poniatowski, dawny wielki podkomorzy, pojedzie do Petersburga. Zarzuciłem korespondencyą z Kopenhagą, a dotąd nie miałem zaszczytu mówienia z panem Dresserem.

Warszawa 19. marca 1774.

Chociaż nie ma jeszcze pewności niewątpliwej, czy wiadomość o nowem rozszerzeniu granic w Wielkiej Polsce jest prawdziwą lub nie, wystosowała przecież delegacya noty tak do pana de Benoit³⁸⁾ jak nie mniej do posłów cesarskich³⁹⁾, w których wystawia krzywdę rzeczypospolitej ze strony króla pruskiego wyrządzoną. Pan de Benoit odpowiedział⁴⁰⁾ już na notę, obaj inni posłowie będą czekali na sprawdzenie się wiadomości. Wszystkie te noty załączam do listu niniejszego. Deputacya delegacyi powtórzyła u pana de Benoit i u posłów cesarskich, co wyrażono w nocie do nich. Odpowiedź także ustna pana de Benoit jest powtórzona w odpowiedzi

jego na piśmie. Obaj inni posłowie nie odpowiedzieli nic nad to, co doniosłem. Pan Stackelberg, który właśnie miał wyprawić sztafetę, gdy deputacya do niego przybyła, nie przesłał noty delegacyi dworowi swemu. Wiem o tem z pewnością, ponieważ byłem wówczas u niego.

Delegacya odroczyła w środę przeszłą posiedzenia swoje aż do poniedziałku, spodziewając się, że do tego czasu nadejdzie dokładne doniesienie o mniemanem rozszerzeniu granic pruskich. Tymczasem postępują sobie w sądach konfederacyi podług upodobania i według przysłowia: *virtus post nummos*. I w delegacyi także bywają sprawy, dotyczące prywatnych tylko, a jednak obradowano nad niemi i wydawano najniesprawiedliwsze wyroki. Wydziały delegacyi nie zbierają się także na posiedzenia po nadejściu wiadomości o wspomnionem rozszerzeniu granic. I tak n. p. powiada wydział mający urządzać sprawy podatkowe, że nie wiedząc ile Polsce pozostanie dzierzaw, nie może rozkładać oczywiście na kraj podatków. Posiedzenia wydziału atoli co do rady nieustającej zbierają się ciągle jeszcze w przytomności posłów, w domu wielkiego kanclerza koronnego. Wszystko już prawie ułożone w tej mierze. Z początkiem tego tygodnia określono stano-

nowisko hetmanów, którzy mają podlegać tej radzie, a teraz zajmują się oznaczeniem stosunku, w jakim ma być do niej wielki marszałek koronny, który nie chciałby jej podlegać, lecz nie zdoła się oprzeć swym nieprzyjaciołom, których liczbę sam bardzo pomnożył, rozszerzając swą władzę w sposób pruski.

Przybył tu przedwczoraj oficer z armii rossyjskiej, jadący do Petersburga. Opowiadał za przybyciem u pana Stackelberga, gdzie właśnie byłem obecny, że posłano z Rossyi 33,000 rekrutów do armii, z których 25,000 przybyło na miejsce w chwili jego wyjazdu, resztę zaś spotkał po drodze w Połonnie, że prócz tego idzie 5000 starych żołnierzy nad Dunaj, gdy znów w Mołdawii i Wołoszczyźnie tworzą 12,000czny korpus Arnautów, złożony z mieszkańców kraju tureckiego i w ubiorach tureckich, ale pod dewództwem jenerałów i pułkowników rossyjskich. Upewnia przytem, że na 14 mil za Dunajem nie widać ani Turka, i że wielki wezyr udał się według zwyczaju do Adrianopola, skoro wiadomość nadeszła o śmierci sułtana, którą ogłoszono w obozie stu wystrzałami z dział.

Warszawa 26. marca 1774

Dotąd nie wiedzieć jeszcze, co się dzieje pod względem rozszerzenia granic ze strony króla pruskiego. Nie ma kraju w świecie, gdzieby podobnie jak w Polsce rząd mógł pozostawać w takiej niepewności co do zajść rozmaitych, ponieważ nikt tu nie jest obowiązany donieść zaraz przełożonemu, jeżeli coś zajdzie w kraju. Gdyby przypadkiem nie było w Warszawie panów, których dobra dziedziczne lub starostwa są w powiatach przyległych do granic czy to nowych czy dawnych państwa pruskiego, nie wiedzielibyśmy nawet tego, cośmy się dowiedzieli z doniesień ich komisarzy i zarządców dóbr. Lecz że w tych ludziach nie ma prawdziwego, czy to pod względem uczuć czy pod względem mowy, nie można zatem nigdy dowierzać ich doniesieniom. Mówią, że delegacya ma wysłać komisarzy, aby na miejscu sprawdzili wszystko. Co powiem o tych panach komisarzach, wyda się może rzeczą niesłychaną, a jednak jest prawdą, że prędzej umieliby zdać sprawę o bankach faraona, albo o butelkach starego węgryna, lub o zalotnicach warszawskich, niż wywieść się dokładnie o wszystkim, co się dzieje na różnych punktach wzdłuż granic pruskich, które im nawet nie są wiadome. Co się zaś dotyczy wspomnionego

rozszerzenia granic, można tyle jedynie z pewnością powiedzieć, że król pruski pod pozorem wyśledzenia źródeł Noteci, o 5 czy 6 mil dalej niż dotąd granicę posunął, w skutek czego poustawiano słupy w województwie brzesko - kujawskiem i to aż w Braninie. Na granicy zaś właściwej Wielkiej Polski i Szlązka, jak nie mniej w okolicy Proszny i Warty, nie dopuszczono się z jego strony nowego zamachu, wyjąwszy że widziano oficerów pruskich z orłami, które miano pozatykać na pale, znajdujące się nawet na przedmieściach Poznania. Lecz nie wykonali zamiaru i nie widać ich już w tamtych stronach.

Zawsze to dobrze, że wniecono wrzawę o większe rozszerzenie granic, niż było w rzeczywistości. Przesłałem już noty w tej mierze delegacyi i odpowiedzi na nie posła pruskiego i rossyjskiego, a teraz załączam odpowiedź⁴¹⁾ posła austriackiego. Sprawa ta spowodowała także wysłanie wielkiego hetmana koronnego do Petersburga. Ponieważ wielki hetman nie może według ustaw krajowych wyjeżdżać z królestwa pod żadnym innym tytułem, udano więc, że Branicki przedsięwzięć jedynie wycieczkę do Petersburga. Proszono go zatem, aby jako prawy patriota opisał cesarzowej rossyjskiej dokładnie stan rzeczy w Polsce i wyjednał jej pośrednictwo w sprawie

układu z królem pruskim, by wszystko w myśl się konwencyi odbyło petersburskiej. Podjął się tego oświadczając oraz, że wykona wszystko, a rzeczpospolita nie wyda na to i szeląga. Lecz właśnie tem uzyskał blankiet na tę podróż, ponieważ za wierzono jego charakterowi, hono rowi i miłości ku ojczyźnie.

Niektórzy sądzą, że myśl tę podsunął tajemnie poseł rossyjski, chociaż publicznie powstaje na krok taki. Lecz nie można mu już dowierzać. Zawsze tak samo powstaje na króla i Branickiego, a jednak popiera zamysły królewskie i miewa ciągłe konferencje z Branickim. Wszystko to tem bardziej niepojęte, gdy niedawno i to właśnie podczas konferencyi, spowodowanych wiadomością o rozszerzeniu granic, pan Stackelberg z panem Branickim mocno się posprzeczali. Wielki bowiem hetman powiedział, że gdyby był wcześniej zasiadał w sejmie i delegacyi, nie byłyby nigdy układy o odstąpieniu prowincyi tak wypadły niekorzystnie. Na to odrzekł pan Stackelberg: „Wątpię bardzo, byś pan więcej mógł być dokazać, niż jego współbracia, a gdybyś był chciał stawieć opór wzbroniony, byłbyś pan nastreczył tylko sposobność obeznania Go w sposób praktyczny z mapą Kameczatki.” Branicki zaś odpowiedział: „Mój panie,

• dla człowieka, co się nie boi śmierci i gotów
 • wszystko znieść za ojczyznę swoją, jest zagrożenie
 • pańskie fraszką dziecinną. • W końcu starano się po-
 jednać obu tych panów, a dziś nie ma ani śladu
 tak żywego między nimi spotkania. Niektórzy po-
 wiadają, że poselstwo wielkiego hetmana jest zgra-
 bnym podstępem ze strony posłów zagranicznych,
 aby go się pozbyć z Warszawy, ponieważ bruździ
 im wielce i tym wszystkim w delegacyi, którzy nie
 należą do stronnictwa królewskiego. Bądź co bądź,
 hetman odjeżdża do Petersburga w przyszły wtorek,
 a król pracuje dzień i noc, aby wygotować dlań
 instrukcye tajemne. Dziwną to rzeczą, że Branicki,
 zaręczony z młodą księżną Jabłonowską, z którą miał
 się żenić za dwa tygodnie, nie troszczy się o nią i
 wyjeżdża sobie z tą, nie wiedząc nawet, kiedy po-
 wróci. Pan Ogiński, który był posłem polskim w
 Wiedniu, i tu przyjechał na czas jakiś z przyzwole-
 niem króla, powraca na swoje stanowisko, aby takie
 same u dworu wiedeńskiego poczynić kroki, jak
 Branicki w Petersburgu. Chociaż jest widocznem,
 że to wszystko wymierzone przeciw dworowi berliń-
 skiemu, ażeby jednakże osłonić to pozorami innemi,
 polecono także panu Kwileckiemu, który również na
 jakiś czas z Berlina przyjechał do Warszawy, aby

wrócił na swą posadę poselską przy tamecznym dworze. Z resztą nie ma nic nowego.

Warszawa 30 marca 1774.

Wczoraj odroczone delegacyą aż do 11. Kwietnia, aby miano więcej czasu do naradzenia się nad projektem co do rady najwyższej, który zeszłego poniedziałku odczytano na posiedzeniu delegacyi w przytomności posłów. Projekt ten ułożyli na konferencyach prywatnych niektórzy z Polaków, odgrywający dziś najpierwsze role, i posłowie zagraniczni. Potem przedłożono go królowi, który ile się zdawało był z niego dość zadowolony. Tym sposobem przyszedł projekt w końcu na posiedzenie delegacyi, gdzie go odczytano. Nie można zaprzeczyć, że wnim są wyborne rzeczy co do porządku publicznego i jakiegoś przecie rządu w Polsce. Dla tego może tem więcej zadziwiać, że posłowie trzech mocarstw starają się ustalić go z taką usilnością. Lecz zapewne są przeświadczeni o tem, że między 40 osobami będzie można zawsze część większą pozyskać, a tak król i patryoci, jeżeli są jeszcze jacy, nie nie zdołają dokonać. Przy odczytywaniu tego projektu zaczęli niektórzy mówić

przeciw utworzeniu takiej rady. Lecz wiadomo, że to narzędzia starego księcia - kanclerza Czartoryskiego. Posłowie atoli zagraniczni kazali mu zaraz zgóry powiedzieć, że to wcale nie tajne, iż dawni zarządcy kraju nie mogą być zadowoleni z urzędnictwa, które znosząc arystokrację, ma przywrócić wolność państwu. Poplecznicy zaś Czartoryskiego prawili właśnie, że urzędnictwem tem zamierzono utworzyć arystokrację, a odjąć wolność państwu. Posłowie dodawali przytem, że projekt nie może być odrzucony, gdyż ani delegacja, ani sejm, ani jakiegokolwiek mocarstwo a nawet cała Europa nie zdoła przeszkodzić zaprowadzeniu rady nieustającej. Wydali także upomnienie na piśmie z powodu umieszczonego w projekcie punktu co do wybierania Piasta. W tem upomnieniu zapowiadają, że choć umiano wzniecić niezadowolenie przeciw podobnemu zmuszaniu narodu, a nawet chciano z mownicy na punkt ten powstawać, nikt przecież śmiać się nie ma nadzieją, by punkt ten mógł być zmieniony w czemkolwiek.

Zresztą zajmowano się projektami głównie prywatnych, wyjąwszy tylko, że wyznaczono panom Ogińskiemu i Kwileckiemu po 1500 dukatów jako posłom. Obaj wyjadą dopiero po wielkiej nocy. Hetman wielki odjeżdża tej nocy jeszcze do Petersburga.

Z nim jadą radca tajny, pan de Boscamp, i podpułkownik Komarzewski, sekretarz królewski.

Biskup wileński, Massalski, który jest już kniaziem litewskim, chce tytułu księcia dla siebie i całej rodziny swojej. Domaga się prócz tego, aby mu pozwolono puścić swe biskupstwo w dzierzwę na lat 16, i to z tym dodatkiem, że gdyby nawet przed upływem tego czasu umarł, rodzina jego dotrzyma aż do końca terminu, płacąc następcy w biskupstwie pewną stałą kwotę. Zartują sobie z tego, i zdaje się, że nie będzie z projektu dzierzawy; ale księciem zamianują go pewnie, ponieważ posłowie zamierzają w ówczas zająć się tem, aby Rzeczpospolita uznała za książęce wszystkie rodziny polskie, którym nadano niegdyś tytuł książąt cesarstwa rzymskiego. Do tego rzędu należą Lubomirscy, Jabłonowscy i Sułkowscy.

Nic tu nie słyhać ani o armii rosyjskiej ani o układach. Z Rossyi nadeszły listy prywatne donoszące, że powstanie Pugaczewa całkiem już stłumione, lecz poseł rosyjski nie jeszcze nie odebrał w tej mierze. Listy zaś osób wysoko stojących mówią przeciwnie, że naradzano się nad tem, aby wysłać gwardyę z Petersburga, co by właśnie było oznaką, że wieść o stłumieniu powstania nie musi być prawdziwą.

W niektórych listach donoszą także, że pan Saldern popadł zupełnie w niełaskę. Przesłano mu ukaz, że ma się uważać za wygnanego z państwa rossyjskiego a nawet z hrabstw Oldenburga i Dalmenhorstu. Niektórzy powiadają, jakoby się okazały przemieszczenia znacznych sum, które Saldern miał w ręku jako namiestnik Holsztynu i na innych posiadach. Inni zaś twierdzą, że Saldern chciał podkopać Panina i nawet z Czerniszewem się związał w tej mierze; lecz że Czerniszew widząc, jak król pruski wspiera Panina, ustąpił i wszystko zwałił na Salderna, w skutek czego sam król pruski przyspieszył upadek Salderna.

Teraz wiadomo już, co król pruski zajął na nowo z dzierzaw polskich. Tam bowiem, gdzie Noteć i Warta najbardziej zbliżone, wytknął sobie linią graniczną przez Jabłonkę do Mogilna, dalej po jezioro Gopło a z tąd ku Wiśle, tuż przy posiadłościach w ziemi Dobrzyńskiej, które także przyswoił sobie przeciw osnowie konwencji podziału. W skutek takiego odgraniczenia przeciętoby Toruniowi wszelkie związki z Polską. Co zaś do nowych granic właściwej Wielkiej Polsce, nie sprawdzają się wieści. Król nasz wysłał na próżno reskrypta do Torunia i Gdańska, aby tam zamianowano komisarzów, którzy

wraz z komisarzami rzeczypospolitej mieli odznaczyć granice według brzmienia układu o odstąpienie prowincyi królowi pruskiemu. W Gdańsku wypuszczono więźniów pobranych z rozkazu króla pruskiego, lecz rekrutów pochwyconych w okręgu, których liczba 700 dochodzi, zabrał generał Kroków. Wojsko pruskie ustąpiło także z okręgu, lecz nie pierwiej, aż gdy miasto znaczną zapłaciło mu sumę. Prusacy mówią o wojnie niezawodnej, i widać nawet wszelkie u nich przygotowania w tej mierze.

Warszawa 13. kwietnia 1774.

Stan spraw tutejszych jest prawdziwie szczególny. Gdy wniesiono projekt rady nieustającej, była mu cała delegacya przeciwną, a jednak twierdzą, że projekt się utrzyma, chociaż niektórzy wpadają na domysł, jakoby król pruski nie życzył sobie tej rady, i dostrzegają nawet, że z jego to strony wychodzą podmowy, zachęcające do oporu przeciw pomnożeniu podatków i wojska w Polsce. Widać nie mniej, że dwór warszawski stara się ile możności przewlekać sprawy, gdy przeciwnie posłowie trzech mocarstw ciągle nalegają, aby się spieszyć, ponieważ

do 6. maja ma być wszystko skończone. Lecz i układy tych także panów z Polakami nie postępują zbyt raźnie. Od czasu odroczenia delegacyi aż do dnia dzisiejszego odbywały się prawie co dzień konferencje, a jednak dotąd nic jeszcze nie postanowiono. O artykuły dodatkowe układał się nie mniej poseł pruski z Polakami pisemnie, ponieważ z nim nie warto się umawiać ustnie, gdyż zwykle takie umowy sprowadzają kłótnie wzajemne. Wniesiono między innemi i projekt artykułu dodatkowego w sprawie Torunia i Gdańska, ponieważ wiele jeszcze w tej mierze uporządkować należy, szczególnie co do stosunku miast tych względem króla pruskiego, bez czego nie mogłyby istnieć, pomimo wszelkich nawet zastrzeżeń na ich korzyść w układzie świeżo zawartym. Lecz pan de Benoit odrzucił go całkiem, ponieważ co do miast tych nie mógłby nic powiedzieć nad to, co mówił od chwili owej, gdy ich nietykalność zawarowano w konwencji petersburskiej.

Rozpoczęto już i układy dotyczące handlu, a pan Rewitzki okazał wiele umiarkowania we wszystkim, co się odnosiło do wzajemnych stosunków nadgranicznych między Polską i Austryą. Lecz gdy przyszło do umówienia wolności spławu na Wiśle, co przecież jest sprawą równie dla Austryi jak i dla

Polski ważną, okazał się bardzo obojętnym. Zupełnie przeciwnie postąpił sobie pan de Benoit, gdy z nim przyszło do układów o handlowe stosunki. Narzucał bowiem zaraz na wstępie propozycyę dworu swego we wszystkim, co miano w tej mierze wzajem ułożyć, i tak: *•Cło w Fordanach według nowej taryfy, którą dwór berliński trzymając się zasad słuszności ułoży i wydrukować każe; wolność najzupełniejsza splawu na Wiśle po opłaceniu cła w Fordanach; uwolnienie tych od jakiegokolwiek myta, którzy wszystko przedawać i kupować będą w Bydgoszczy, pozwolenie ze strony króla polskiego, aby towarzystwo pruskie w całej Polsce mogło sól swą przedawać a nawet wszędzie zakładać magazyny, gdzie mu się najstosowniej wyda; zachowanie dawnych przymierzy między Prusami a Polską, z lat 1436, 1525 i 1529, a co do Szlązka konwencyi z r. 1726, z wyjątkiem jedynie punktów, które w tej mierze na pierwszym ustanowia się miejscu.* Nie wiele brakowało do zerwania układów, ponieważ pan de Benoit wniósł towszystko zbyt porywczo i do tego z zagrożeniem, że jeżeli Polska nie przyjmie propozycyi króla pruskiego, tak słusznej jego zdaniem, on nie zawrze wcale przymierza handlowego, ale pozaprowadza monopole i towarzystwa, i przepisze tak Polakom

jak cudzoziemcom, gdzie, kiedy i po jakiej cenie mają kupować i sprzedawać towary swoje. Dodawał przytem, że co się ułoży według tych propozycji, nie ma się bynajmniej odnosić do portu przy ujściu Wisły.

Proszono posła austrayckiego o pomoc, lecz wy-mówił się brakiem instrukcyi w tej mierze i przyrzekł tylko, że doniesie o tem dworowi swemu. Obawiają się tutaj, czy dwór wiedeński nie zawarł może osobnej konwencyi z Prusami na korzyść nowych poddanych swoich, którzy wielki prowadzą handel na Wiśle, lecz i Austria mogłaby doznać ze strony naszej odwetu, ponieważ jej poddani muszą 40 mil przeszło płynąć krajem polskim, gdy chcą towary swe spławiać Wisłą do Gdańska. Zniechęcenie naj-zupełniejsze owładnęło umysły, i dla tego zawieszono układy.

I sprawa także dyssydentów wlecze się żółwim krokiem. Katolicy podali punkta swoje przeciw uro-szczeniom dyssydentów, którzy znów na nie odpo-wiedzieli. Odbyło się dwie konferencye, aby przej-rzeć te pisma, ale skończyło się na niczem. Po-cieszają tymczasem dyssydentów, że choć nie dopną prawa zasiadania w senacie, będą przecież mieli w izbie poselskiej udział w władzy ustawodawczej.

W poniedziałek miała delegacja rozpocząć na nowo swe posiedzenia, lecz na żądanie króla odroczono ją aż do dnia wczorajszego. Wczoraj było oburzenie okropne, gdy znów nadeszła wiadomość, że rozszerzanie granic pruskich idzie w nieskończoność. Król pruski opanował już stacye pocztowe na drodze z Torunia do Warszawy i posunął swe graniczne znaki w Wielkiej Polsce wzdłuż Warty aż po za Konin. Chciano znów zerwać delegacją i poruczyć się losom. W końcu atoli wystosowano piorunujące noty tak do posła pruskiego jak nie mniej do posłów wiedeńskiego i petersburskiego. Od pierwszego żądano stanowczej odpowiedzi, czy układ zawarty ma być dochowany lub nie. Cesarskich zaś posłów pytano, czy są zdania, że to rozszerzenie granic wynika z układu, tłumaczonego w sposób nie-naturalny, czy przeciwnie chcą uwzględnić i poprzeć zażalenia Polaków, które mają być przesłane do ich dworów. Delegacja odroczone do czwartku, to jest do jutra.

Sposób postępowania dworu berlińskiego jest istotnie nieznośny i pewnieby sobie takich rzeczy nie dozwolono, gdyby sprawa była z innymi ludźmi a nie z Polakami. Lecz z wszystkiego to najdziwniejsze, jak śmiała gazeta berlińska wziąć na siebie

obronę tego rozszerzania granic i wyrzec *że według układu o odstąpienie prowincyi zabiera się tylko wszystkie przypływy i źródła Noteci, aby prawdziwe wyznaczyć granice.* Gdzież na Boga mówi układ wspomniony choćby słowem jednym o przypływach i źródle Noteci? Przeciwnie wskazuje wyraźnie miejsce, gdzie Noteć najbardziej ku Wiśle zbliżona t. j. między Fordanami i Solcem, jako ostatni punkt graniczny, i ta tylko Noteć graniczna ma należeć cała do króla pruskiego, nie zaś reszta jej po za punktem wskazanym, a tem mniej jeszcze przypływy jej i źródło. W skutek nowego odgraniczenia nie istnieje już Toruń, ponieważ zostawiono tylko pół mili w około, gdzie może handel prowadzić.

Z okręgu gdańskiego wyprowadzono już wojsko pruskie, a pan Reichard ma się układać w sprawie mieszkańców Prus zachodnich, którzy znajdują się w Gdańsku. Obiegała tu wieść, jakoby już przyszło do układów o pokój między Turcyą i Rosyją. Lecz wieść ta wyszła z listu Romancowa, w którym przesłał panu Stackelbergowi list Zegelina, rezydenta pruskiego w Konstantynopolu, aby go wyprawił na miejsce przeznaczone do Petersburga. Otóż w liście swym powiada Romancow, że pan Zegelin wielką mu czynił nadzieję bardzo bliskiego pokoju. Lecz czyż mo-

żna podobnych spodziewać się rzeczy na samo powiedzenie takiego Zegelina? Teraz powiadają znowu, że Rossyanie chcieliby tylko mieć Azow i Oczaków, a resztę zaborów zwrócić Turcyi, byle pokój zawrzeć, i myślą uderzeniem na Oczaków zmusić ją do tego. O powstaniu w Rosyi tyle jedynie słysząc, że go dotąd jeszcze nie stłumiono zupełnie.

Warszawa 20 kwietnia 1774.

Przesłałam⁴²⁾ wszystkie pisma zajmujące, które się pojawiły od niejakiego czasu. W poniedziałek było posiedzenie delegacyi w obecności posłów. Chciano zaprowadzić radę nieustającą, lecz strona królewska oparła się temu, mówiąc, że należy oczekiwać skutku układów Branickiego w Petersburgu, nim się coś postanowi. Teraz przeświadczone się nareście, że król spowodował wysłanie Branickiego, aby przez niego postarać się tam o przywrócenie prerogatyw swoich i o zniesienie rady nieustającej. Lecz w. hetman narazi się tem na złe przyjęcie w Petersburgu, a w kraju na utratę wpływu i znaczenia. Pan de Benoit groził ciągle prawie, że wojska pruskie powrócą do Polski, jeżeli już raz sprawy nie będą za-

łatwione. Lecz obaj inni posłowie, okazując więcej umiarkowania, nie odbierali jeszcze nadziei, a tak można było odroczyć delegacyą do czwartku t. j. do dnia jutrzejszego.

Po konferencyi w d. 9. b. m. z panem de Benoit, dotyczącej handlu, nie było dotąd ani mowy o tem. Co w tej mierze zdziałano, załączam w odpisie.⁴³⁾ Punkt co do portu gdańskiego jest bardzo zwo-
dniczy, a Polacy dali sami powód do tego. Wnie-
siono, aby utworzyć port handlowy w Zakroczymiu,
gdzie główne przypiływy wpadają do Wisły. Nikomu
nie miało być wolno ani kupować gdzieindziej to-
warów polskich ani przedawać zagranicznych jak tyl-
ko w Zakroczymiu, gdzie oraz założyć miano towa-
rzystwo, aby port ten utrzymać. Lecz tem właśnie
obudzili uwagę pana Rewitzkiego i pana de Benoit,
okazali oraz największą niesprawiedliwość, tworząc
nowy port handlowy, gdy chcieli znieść wyłączne
prawo portu przy ujściu Wisły pod Gdańskiem.

Austria mianowała już komisarzy do odgranicze-
nia, również Rossya. Można się zatem spodziewać,
że odgraniczenie wkrótce się odbędzie. Lecz nie
słychać dotąd, czyli król pruski zamianował już tak-
że komisarzów. Mówią niektórzy, że część armii
rossyjskiej przebyła Dunaj, aby oblężenie zasłaniać

Oczakowa. Wielki wezyr pisał do Romancowa, że może z nim się układać o pokój, jeżeli sobie tego życzy i ma pełnomocnictwo. Lecz utrzymują znowu, że to się zmieniło od niejakiego czasu. Co do powstania w Rosyi powiadają tutaj, że Pugaczew kazał już wybijać ruble swoje i że sławny Beniowski, który przeszedłszy całą Kameczatkę aż do Chin, dostał się był w końcu do Francyi, jest teraz u powstańców, którym przywiózł kilku oficerów francuzkich, wiele dział i zasobów wojennych.

Warszawa 14. maja 1774.

Nie pisałem od jakiegoś czasu, bo nie było właściwie o czem pisać. W tym przeciągu czasu odbyła delegacya ledwie kilka posiedzeń, bywała bowiem odraczana i na powrót znów odraczana na dni kilka. Dwa czyli trzy odbyło się posiedzenia, zwołane w zamiarze głównie, aby przyjęto na nich projekt rady nieustającej. Lecz pomimo napomnień i groźb ze strony posłów, którzy bywali obecni, nie chciano nań się zgodzić. Strona królewska nie tała się z nadzieją swoją, że Branicki przywiedzie do skutku niektóre zmiany w tym projekcie na korzyść

prerogatyw, które w nim odebrano królowi. Lecz wiadomo przytem, że Branickiemu dano tajemne również polecenia przeciw królowi pruskiemu, z których wywiązując się, może wszystko narazić. Poseł rossyjski zgodził się w końcu na zwłokę jak nie mniej i na to, że tym czasem można powiedzieć, coby chciano mieć zmienionem w projekcie rady nieustającej, byle te zmiany nie dotyczyły rzeczy głównych. Zezwolił na to choć z trudnością także i pan de Benoit mówiąc, że należałoby już raz wszystko skończyć, gdyż i tak rada nieustająca musi przyjść według projektu do skutku, choćby cała Europa była temu przeciwną. (Poseł pruski przemawia w tych samych widokach, co rossyjski. Rosсыa bowiem pragnie rady nieustającej, aby mogła z pomocą zakupionych teŝe członków rządzić Polską; król zaś pruski nie chcąc przeciwić się Rossyi, która życzy sobie tej rady, zyskuje w inny znów sposób i dla tego nie przeszkadza jej zgromadzeniu, ponieważ jest pewny, że to wywoła powszechne niezadowolenie, z czego nikt lepiej nad niego skorzystać nie potrafi). Pan Rewitzki albo nie mówił, albo nie był obecny. Na kilku posiedzeniach zajmowano się poprawkami ustępu do projektu rady nieustającej. Gdy zaś na jednym z następnych posiedzeń nie można

było trafić do końca w dalszej korekturze projektu tego, zaczęto mówić o tworzeniu nowych książąt. Mianowano więc Massalskiego, biskupa wileńskiego, i marszałka konfederacyi Ponińskiego, książętami polskimi. Godność ta książęca ma przejść dziedzicznie na potomków brata biskupa, jak nie mniej na potomstwo marszałka i brata jego. Uznano również Lubomirskich, Jabłonowskich i Sułkowskich książętami cesarstwa rzymskiego, lecz nie przyznano im jeszcze tytułu prawdziwych książąt polskich. W dwu następnych posiedzeniach nacierano na pana de Benoit, gdy znów nadeszła wiadomość, że orły pruskie osiadają sobie, gdzie im się podoba. Książę Antoni Sułkowski mówił przy oklaskach całej delegacyi tak ostro przeciw królowi pruskiemu, zwąc go gwałcicielem układu, że pobudził pana de Benoit mową swą do gniewu. Przyszło do ostrych przymówek, a Polacy oświadczały, że gotowi bić się, byle z obu stron równe stawiono siły, i że radziby dla tego raz już wiedzieć, czy król pruski chce pokoju czy wojny. Za wdaniem się pana Stackelberga uśmierzyła się sprzeczka, ponieważ zdaniem jego wszystko, co daje do tego powód, i tak ustać musi, skoro komisya do odgraniczenia rozpocznie urzędowanie swoje.

Na posiedzeniu jeszcze ostatniem w dniu 5. b. m. powstawali niektórzy przeciw rozszerzaniu granic ze strony króla pruskiego, choć posłowie nie byli obecni; lecz pocieszono się niebawem wieścią, że król pruski zasłabł niebezpiecznie.

Otwarcie sejmku nastąpiło 6. b. m. Marszałek zagaił go mową, w której wniósł, aby sejm znowu odroczyć, poczem zamknięto posiedzenie aż do 10. Gdy zaś król 10. nie wychodził z domu, odroczone posiedzenie znowu aż do 13. Gdy się zaś stany w tym dniu zebrały, było posiedzenie bardzo krótkie i skończyło się odroczeniem sejmku aż do 1. października. Oto wszystko, co tu zaszło od czasu ostatniego listu mego.

Odbywają się także konferencye co do artykułów dodatkowych i przymierza handlowego. Lecz co do pierwszych nie jeszcze nie załatwiono, a sprawa handlu jest w zawieszeniu. Książę Kuroński wyjednał sobie opiekę rossyjską i pruską, aby ułożono tu kilka artykułów, rozszerzających zakres władzy jego, która stosownie do umowy przy poddaniu się Kuronii bardzo była ograniczona. Możeby nawet udziałność taka władzy nie była wywołała uwagi, ale delegowany stanu rycerskiego z Kuronii, pan Zoegel de Manteuffel, który tu bawi obecnie, narobił wiele

hałasu z powodu tych artykułów, oświadczając, że jeżeli książę sam się tego zamachu dopuścił, tracić powinien lenno, a ktobykolwiek był popieraczem tych artykułów, odpowiedzieć ma głową swoją za to, według praw kardynałnych Kuronii. Odłożono więc te artykuły na czas inny.

Rozdawanie dóbr jezuickich odbywa się powoli z powodów politycznych. Tym bowiem sposobem przyciąga się umysły do stronnictwa, które dziś panującym. Co zaś do pieniędzy, które wpłynęły z sprzedaży naczyń w kościołach i klasztorach jezuitów znalezionych, dano już z tego półtora miliona księciu Antoniemu Sułkowskiemu, i 600,000 franków tak biskupowi wileńskiemu jak nie mniej wielkiemu kanclerzowi koronnemu. Król wziął z tego także część znaczną. Pożyczają je na dobra ziemskie po pięć od sta. Lecz gdy się sejm jakiś czas pociągnie, rozdarują pewnie te sumy panom, jako zasłużone nagrody za prace około dobra ojczyzny!! Odroczą teraz także i delegacyą na cztery tygodnie, a w ówczas przez długi czas nic się nie robi.

Widać z wszystkiego, że Rossya pragnie odroczyć sprawy polskie aż do czasu, gdy będzie mogła nieco silniej przemówić niż teraz. Dziś bowiem robi najczęściej, co jej przepiszą, a nawet nie widzi Au-

stryi po swej stronie, a tak trzeciemu sprzymierzeńcowi dozwala robić, co chce.

Chociaż generałowie Kamenskoj i Suwarów przeszli Dunaj i chcą zdobyć Warnę, pocieszają się przecie nadzieją bliskiego pokoju, ponieważ tak Rosssya jak Turcya przedsięwzięły sobie, że go zawrą same między sobą. Dla tego też mają już feldmarszałek i wielki wezyr pełnomocnictwo do zawarcia pokoju, a twierdzą nawet, że Rosssya stała się bardzo wyrozumiałą. Zamierzone oblężenie Oczakowa odłożono aż do czasu, gdy powrócą oddziały drugiej armii generała księcia Dołgorukiego, wysłane na wzmożenie wojsk Bibikowa, który jak wiadomo wyruszył przeciw powstańcom. Pocieszają się bowiem nadzieją, że po kilku klęskach, zadanych Pugaczewowi i oddzielnym korpusom jego, powstanie będzie zupełnie uśmierzone. Tymczasem nadeszły listy z doniesieniem, że pożar powstania trwa ciągle w stronach tych obszernych, gdzie kilka klęsk nie zdoła go pewnie przysięść do szczętu.

Nareście obwieszczono przecie, że komisarze do odgraniczenia ze strony trzech mocarstw już zamianowani, i że wyjadą 20. b. m. Ze strony Prus są najznakomitsi między nimi: minister Hertzberg i generał Lössow.

Warszawa 26. maja 1774.

Po odroczeniu sejmu aż do 1. października udał się znowu Wilczewski z protestacją do sądów grodzkich, aby unieważnić wszystko, co delegacya zdziałała, ponieważ odmówiono mu głosu, gdy się domagał, aby sejm odroczone dopiero po wysłuchaniu sprawozdania delegacyi z wszystkich czynności jej podczas ostatniego odroczenia. Lecz w grodzie nie chciano przyjąć protestacyi z tego powodu, że gdy wszystko rozstrzyga się większością głosów, protestacya pojedynczego człowieka mieć nie może znaczenia. Że zaś żądanie Wilczewskiego zdawało się słusznem, oświadczyło się wielu na jego stronę, starano się zatem go uciśzyć wciągając w to na nowo posłów, aby domagali się podpisania przezeń układów zawartych. A gdy go tym sposobem zmuszono do milczenia, nie nalegano nań o podpis i delegacya zaczęła znowu posiedzenie swoje w zeszły poniedziałek t. j. 16. b. m. Po pięciu posiedzeniach odroczone delegacyą aż do przyszłego piątku czyli do 27. b. m. Z wyjątkiem projektów prywatnych, nie uchwalono nic zupełnie. Obradowano nad otworzeniem trybunałów, które od czasu konfederacyi barskiej nie są czynne. Mówiono o tem jeszcze na sejmie, lecz zdano rzecz tę na delegacyą. Teraz myślą na prawdę o otworzeniu

trybunałów, ponieważ w sądach konfederacyi za wiele dopuszczają się dowolności w wymierzaniu sprawiedliwości. Aby więc słusznem temu zapobiedz ograniczeniem, umyślono tak wszystko urządzić, że od-tąd mało bardzo spraw będzie podlegało jurysdykcyi konfederacyi. Nie podoba się to owym, którzy przy tej sposobności niesłychane zebrali sumy. Wnie-siono także, aby dowództwo nad wojskiem w Litwie oddać polnemu hetmanowi litewskiemu, księciu Sa-pieże, który wrócił z Petersburga, gdzie wykonał przysięgę wierności ze względu na dobra, będące obecnie pod panowaniem rosyjskiem. Chciano tym sposobem *ipso facto* znieść urzędowanie wielkiego hetmana Ogińskiego, który walczył przeciw Rossya-nom a dziś przebywa za granicą. Pan Stackelberg, który był obecny z panem de Benoit na tem posie-dzeniu, chciał w nieobecności posła wiedeńskiego skłonić delegacyą do przyjęcia tego projektu. Oka-zało się przecież, że Ogiński ma jeszcze przyjaciół. Książę bowiem Massalski, biskup wileński, był zdania, że gdy wielki hetman litewski nie jest osądzony przez konfederacyą, nie można mu odbierać urzędowania, i dodał nawet: »Zresztą pytanie to jeszcze, czyli het-man zrobił dobrze lub źle, postępując tak a nie ina-czej.« Pan Stackelberg popierał również sprawę pun-

któw kurońskich w dniu tym i dopiął wyznaczenia komisji, która ma punkta rzeczzone ułożyć, co pewnym jest środkiem, aby książę wygrał a stan rycerski przegrał. Co do otworzenia trybunałów w koronie (ponieważ w Litwie istniały one, lubo czasami w zawieszeniu i bezczynne) odłożono postanowienie w tej mierze do przyszłego zgromadzenia się delegacji. Tak więc przeszło dni pięć na niczem.

Po świętach mają rozpocząć komisye do odgraniczenia wyznaczone czynności swoje. U Prusaków będzie przy tem i wojsko. W okręgu bowiem Torunia jest 500 Bośniaków, a w Ostrowku oddział piechoty z pułku Ingerslebena z kilku działami. Wojsko to ma się połączyć z drugiej strony Wisły, aby wspierać komisję graniczną.

Obiecują nam ciągle, że pokój niebawem będzie zawarty, ponieważ Austria wielce się zajmuje tą sprawą. Widziałem jednakże list świeżo nadesłany z Konstantynopola, który pisał niejaki pan Lassocki do brata swego, posła na sejmie teraźniejszym. Otoż w liście tym upewnia Lasocki, że pokój niemożliwy, jeżeli Rossya nie odstąpi od wszystkich żądań swoich, które stawiała dawniej.

Śmierć generała Bibikowa nie ulega już najmniejszej wątpliwości. Carowa uroniła łez kilka, gdy

się dowiedziała o tej stracie. Polacy utrzymują tutaj, że Puławski, brat sławnego Kazimierza, wprowadzony podczas konfederacji barskiej do Kazaniu, zabił księcia Galiczyna po zwycięstwie, które tenże odniósł nad jednym z korpusów Pugaczewa. Ten Puławski i jakiś Dąbrowski wraz z wielu jeńcami polskimi, których w czasie ostatnich zaburzeń do Rossyi wysłano, są teraz w obozie powstańców rosyjskich, a tak nie może być prawdą, że powstanie już uśmierzone.

Śmierć króla francuzkiego wznieca tu znów jakieś nadzieje, ponieważ upowszechnia się mniemanie, że książę Choiseul obejmuje kierunek spraw w ministerstwie francuzkiem, i nie będzie tak obojętnym na postępowanie innych dworów. Mówią, że król pruski już zupełnie wyzdrowiał, i chce być w pierwszych dniach przyszłego miesiąca na popisach wojskowych w Prusiech zachodnich. Niektórzy powatpiewają o tem upewnając, że stan zdrowia jego nie polepszył się wcale.

Co dwór tutejszy zamysła, zupełnie nam nie wiadome. Zdaje się pogrążony w niepojętej beczynności, jak gdyby oczekiwał wypadków.

Warszawa 11. czerwca 1774.

Jeżeli nie pisałem tak długo, jest w tem dowód najlepszy, że nic nie zaszło ważnego. Delegacya zbierała się często wraz z posłami. Chodziło zaś głównie o radę nieustającą, o sprawę maltańską, i o zmiany w ustawie rządowej księstwa kurońskiego, dotyczące praw księcia i wolności stanu rycerskiego. Lecz dotąd nic z tego nie załatwiono. Rzeczą o radzie nieustającej poruczono osobnemu komitetowi, a wszystkim członkom delegacyi wolno podawać swe uwagi i spostrzeżenia, które mają być zbadane i nawet przyjęte, o ile to się zgadza z głównymi punktami wniesionego projektu. Zakon maltański przyjął księcia Ponińskiego w poczet swoich kawalerów dozwalając mu, aby pozostał żonatym. Książę ma objąć ordynacyą ostrogską jako komandoryą zakonu z prawem dziedzictwa dla wszystkich potomków swoich po mieczu, którzy będąc także kawalerami zawsze maltańskimi, mają mieć wolność zawierania związków małżeńskich. Cały ten projekt wywołał tu wiele operu. Największym nieprzyjacielem zakonu jest książę Lubomirski, wielki marszałek koronny i zięć księcia wojewody ruskiego Czartoryskiego. Posiada bowiem większą część dóbr tej ordynacyi dla tego tylko, że ciotka jego była za jednym z książąt

Ostrogskich, których linia męzka wymarła, a żeńska przywłaszczyła sobie dziedzictwo wbrew postanowieniu pierwszego założyciela tej ordynacyi. Sprawę tę poruszano na siedmiu posiedzeniach, a wczoraj uznano jedynie ważność komisyi raz już wyznaczonej do zbadania całej tej sprawy, która atoli dotąd nic nie zdziałała, a teraz może wszystko w sposób polubowny załatwi i to zapewne stanowczo. Zdaje się, że wszyscy dzisiejsi posiadacze dóbr ordynacyi ostrogskiej staną się kawalerami maltańskimi z wolnością żenienia się i zachowają swe posiadłości pod zwierzchnictwem zakonu.

Rossya i Prusy popierają ciągle sprawę kurońską, chociaż posłowie księstwa tego powiadają, że książę nie zapytywał ich o zdanie co do punktów wspomnionych, które się przeciwia kardynalnym prawom księstwa, i dla tego żądają aby radca i podskarbi Wik (Vic) był odwołany. Książę, który był sobie to wyrobił, że punktów tych nie można udzielić nikomu, nie wiedział wcale, że ich już udzielono delegacyi, i dla tego zaprzeczał z początku, jakoby coś wiedział o nich; teraz zaś obstaruje za panem Wikiem i odniesie ile się zdaje najzupełniejsze zwycięstwo, a to tem łatwiej, ponieważ delegowany stanu rycerskiego i doradcy jego sprawę tę prowadzą

jako prawoznawcy a nie jako negocyatorowie, co właśnie niezbędne, skoro widać silniejsze za księciem plecy. Dziś mają wytoczyć tę sprawę w delegacyi, konferencye bowiem były bezowocne. Pan Wik prawił niegrzeczności ajentowi stanu rycerskiego w przytomności senatorów i ministrów polskich.

Lecz tu przywykli już wszyscy do mówienia i słyszenia wszelkiego rodzaju obelg. Przyszło bowiem do tego samego z powodu sprawy maltańskiej między księciem wielkim marszałkiem i Ponińskim na posiedzeniu delegacyi i to w przytomności posłów. Posprzeczali się też z sobą nowi książęta Masalski biskup wil. i Poniński na temże miejscu i to do takiego stopnia, że biskup powiedział coś podobnego jak *łotr* itp. Także i stary książę - kanclerz litewski usłyszał bardzo zwyczajną niegrzeczność od jakiegoś posła, gdy mówił o wydzierzawieniu czegoś i sam chciał to wziąć w dzierzawę. Na to odrzekł poseł: protestuję przeciw wydzierzawieniu czegokolwiek księciu kanclerzowi litewskiemu, ponieważ trzymając w dzierzawie całą rzeczpospolitą lat wiele, tak źle gospodarzył, że dziś jeszcze widać skutki złego gospodarstwa.

Wydano ustawę, że od sum wypożyczanych poczynając od r. 1769 i nadal ma się płacić tylko

4 1/2 od sta. Są tam jeszcze i inne dziwaczności w tej ustawie, które sobie łatwo wyobrazić, zważywszy, że wszyscy dzisiejsi rej wodzący naczelnicy okropnie zadłużeni. Książę August Sułkowski i książę marszałek Poniński wnieśli projekt, aby wszystkie opery, komedye i reduty odbywały się tylko w gmachu, który ci panowie do tego urządzają i przygotowują, aby więc wtedy jedynie pozwolono na widowiska i reduty, gdy te zabawy dane będą w gmachu rzeczonym.

Rozdano również wiele indygenatów i szlachectw, których liczba dochodzi trzydziestu. Uzyskiwali je zaś po największej części Rosssyanie. Nawet pan Pahlen, który zwiedzał Polskę w czasie ostatnich zaburzeń i pan Soltenhoff, znany z bitwy zaszłej między Rosssyanami i wielkim hetmanem Ogińskim, uzyskali indygenaty. Równego doznał względu i pan Manuzzi, o którym nikt nie chce wiedzieć, coby był za jeden. Lecz gdy gracz ten istotnie urodny przybył do Warszawy, zakochała się w nim sławna starościna Opecka i oddała mu nawet rękę swoją a to samo już wystarcza, aby nikt się nie pytał o pochodzenie jego. Teraz został już szlachcicem polskim, a następnie zaraz i starostą; ponieważ król ustąpił mu starostwa, które żona jego trzymała po pierwszym mężu. Także i pan Soltenhoff, nie znany wcale, ale

za to gracz wielki, doznaje względów królewskich. Ledwie bowiem szlachcicem go zrobiono polskim, pozwolono mu kupić sobie starostwo Włodawskie, a król zaszczycił go kluczem szambelana, a tak pan Soltenhof błyszczy dziś w towarzystwie tytułami szambelana i starosty.

Muszę dodać tylko słów jeszcze kilka dotyczących położenia Gdańska. Rossya domagała się stanowczo, aby miasto przyznało królowi pruskiemu zwierzchnictwo terytoryalne nad portem, inaczej pozostawi się go własnemu losowi, zamknie się wszelkie układy, a król pruski będzie mógł postąpić sobie według upodobania. Miasto zawiadomiło natychmiast o wszystkim króla polskiego, a oczekując zdania jego i postanowienia w tej sprawie wystosowało tymczasem notę, w której oświadcza, że skoro tylko wiadome mu będą warunki, pod jakimi na przyszłość z portu swego ma użytkować, uzna zaraz terytoryalne nad tymże zwierzchnictwo króla pruskiego, widząc się dziś opuszczonem i za słabem do obrony, Tę notę wręczono także i panu Gołowkinowi, który jednak po konferencji z panem Reichardem, komisarzem pruskim zwrócił ją miastu mówiąc, że trzeba po prostu powiedzieć tylko *tak* lub *nie* bez wszelkich zastrzeżeń. Senat i ławnicy widząc, że wszyst-

kie inne mocarstwa nie chcą się mieszać w tę sprawę, postanowili uznać po prostu i bez zastrzeżeń rzeczzone zwierzchnictwo króla pruskiego w nadziei, że okazana powolnością będzie można Rosyją zniewolić do wyjednania warunków umiarkowanych, któreby położenie miasta znośnem czyniły. Lecz wydział trzeci, będący przedstawicielem całej gminy, nie chciał ani słyszeć o tem, a nawet przeciwnie zawiadomił o tem giełdę kupiecką i cechy, które zgromadziwszy się natychmiast na publicznych wykrzykiwały miejscach, że wolą raczej, aby ich w zwaliskach zagrzebano miasta, niżby miały zezwolić na żądane zwierzchnictwo. Wydział przeto stanu trzeciego powstrzymał tym sposobem wykonanie postanowienia senatu i ławników. Gmina groziła śmiercią każdemu, ktoby śmiał działać przeciwnie a nawet rzucić się odgrażała na komisarza i rezydenta pruskiego, gdyby się pokazali na ulicy. W tem nadeszła odpowiedź króla naszego, w której upomina miasto, aby nie uznawało zwierzchnictwa żądanego. Senat i ławnicy zgodzili się teraz na żądanie całej gminy i odpowiedzieli, że miasto nie może uznać zwierzchnictwa króla pruskiego. Musiano bowiem koniecznie zaraz coś postanowić, ponieważ goniec miał być wyprawiony z odpowiedzią miasta do Pe-

tersburga, komisarz zaś pruski odjechać z nią do króla swego, który nań czekał w Marienburgu o mil sześć od Gdańska. Skoro postanowienie to zapadło, opuścili komisarz i rezydent pruski miasto, biorąc z sobą herby i archiwa rezydentury, a pan Gołowkin oświadczył, że jego negocyacya i pośrednictwo rosyjskie już skończone, i zabiera się także do wyjazdu.

Na około Torunia zaczynają wszystkie osadzać miejsca, któredy można wychodzić lub przychodzić do miasta, i nie puszczają nikogo bez przepustki.

Muszę i to jeszcze donieść, że Wilczewski wmięszał sprawę księcia Karola saskiego w sprawę Kurońską. Powiedział bowiem, że gdy rzeczpospolita nie wyrzekła jeszcze, czyli królewicz Karol był nieprawnie na księstwo wyniesiony kurońskie, gdy pisma urzędowe cesarzowy Elżbiety uznają go księciem, a poseł austriacki nie mięsza się wcale w tę sprawę, wypada zatem zwrócić na to wszystko uwagę. Lecz nikt nie zważał na mowę jego mianą na posiedzeniu delegacyi.

Warszawa 18. lipca 1774.

Delegacyą odroczono aż do 1. sierpnia. Ze spraw, które rozbiegano i załatwiono, najważniejszą kurońska. Pan Wilczewski nalegał, aby nie nie po-

stanawiać w tej mierze, dokąd poseł austriacki nie będzie obecny. Nie tajno nikomu, że posłowi temu dwór jego nakazał, aby się nie miewał do spraw kurońskich. Pan Stackelberg jednakże umiał tak zakierować zręcznie, że pan Rewitzki przybył w zeszłą środę na posiedzenie delegacyi, gdy czytano punkta dotyczące Kuronii, które o wiele zmieniono, aby szczególnie ubezpieczyć posiadłości obywateli kurońskich. Pan Wilczewski zapytał pana Rewitzkiego, czyli działa zgodnie z innymi posłami? Pan Rewitzki odpowiedział: „Tak jest, lecz nie mieszam się w to wcale.” Na co pan Wilczewski wzniecił na nowo wrzawę i żądał, aby poprzednio rozstrzygnąć, kto ma być prawdziwym księciem kurońskim, Biron czy król Lewicz Karol. Przedstawiono mu, że gdyby poseł saski lub inny jaki poseł zażądał tej decyzji, musiano by rzecz tę rozstrzygnąć; lecz on deputowany rzeczypospolitej, co nie nastaje na ustawy 1764 r., w których wszystko, czego się domaga uporządkowano, nie może wzniecać kwestyą o to. Odpowiedział mimo tego, że lubo w roku 1764 ułożono w tej mierze wszystko, nie ma przecież wyroku, domaga się go zatem. W końcu atoli, osobliwie po kilkakrotnem widzeniu się z posłem rosyjskim, co pewnie nie było za darmo, uspokoił się, żądając tyl-

ko, aby do aktów delegacyi wciągniono przynajmniej wyrażone przezeń życzenie, że rzeczpospolita ma jeszcze rozstrzygnąć o prawomocności wspomnianej, co mu też obiecano. Teraz uchwalono punkta, dotyczące Kuronii, które w istocie swej nie przedstawiają nowego prócz komisyi z sędziów bezstronnych w razie sporów między księciem a rzeczpospolitą; że nie przytoczono wszystkich praw, które istnieją w Kuronii dla ograniczenia władzy książęcej i że mu przyznano możność wystąpienia przeciw tym, do których może mieć jeszcze pretensye ze względu nabytych przezeń dóbr rodziny Ketlerów, co także dotyczy i domu saskiego.

Tejże środy był spór równie o wydać się mającą ustawę, że dłużnicy kapituł, klasztorów i osób duchownych płacić będą $3\frac{1}{2}$ tylko procentu od sum wypożyczonych. Wielki kanclerz Młodziejowski i poseł Szamocki nagadali sobie wzajem z powodu tego przedmiotu wiele niegrzeczności. W końcu rozstrzygło dwa głosy uchwalenie tej ustawy pomimo przeciwnych usiłowań kleru.

Nadano na temże posiedzeniu indygenat feldmarszałkowi hrabiemu Romancowowi za to, że będąc na czele armii oszczędzał Polskę, gdy wybierano żywność w przechodzie wojska przez województwa wo-

łyńskie, kijowskie i podolskie. Nuncyusz apostolski powiedział, że nadanie tego indygenatu jest wynagrodzeniem ze strony rzeczypospolitej katolickiej, aby szyzmatyk Romanców nie oddał kościołów, które szyzmatycy pozabierali unitom w tym właśnie czasie, gdy Romanców dowodził wojskami w owych stronach.

Potworzono znów nową szlachtę, a między innymi uzyskali szlachectwo polskie: lekarz Morelli, Rietsch, chirurg królewski, Zugehör, sekretarz wielkiego kanclerza koronnego i Schildbach, pułkownik pieszej gwardji królewskiej.

Litwini uzyskali również komisją osobną i niezawisłą od tej, którą ustanowiono już w sprawie dóbr pojezuickich. Widząc bowiem przewagę Polaków w tej komisji, lękali się Litwini, aby spraw odnoszących się do dóbr pojezuickich na Litwie nie rozstrzygano według woli Polaków wbrew zdania Litwinów. Nalegali przeto, aby odrębną im przyznano komisją, co też po wielu jedynie dopięli sporach.

Było też nie mało gadaniny o tem, że król nie ma rozdawać już przywilejów na dobra w Humanśczyźnie, które to obszary rozległe należą do hrabiego Potockiego, syna ś. p. wojewody kijowskiego. Krzyczano na taką niesprawiedliwość dowodząc, że pomnaża się tylko zamieszki wydawaniem podo-

nych przywilejów, które upoważniają kogoś do niepokojenia posiadaczy dóbr dziedzicznych pod pozorem, że tam były kiedyś dobra królewskie. Domagano się nawet ustawy, że pod najcięższymi karami nie wolno nikomu starać się o przywilej na dobra w dzierzawach dziedzicznych drugiego położone, lecz nie przyszło do uchwały w tej mierze.

Posiedzenie trwało ośm godzin ciągiem aż do 8. wieczorem. Poseł austriacki wyszedł zaraz po podpisaniu punktów, dotyczących Kuronii. Pan de Benoit był aż do godziny 4tej, a pan Stackelberg do 7mej, i zgodzono się już na odroczenie delegacyi do 1. sierpnia.

W czwartek złożył wielki kanclerz koronny w delegacyi mapę granic nowych między Austryą a Polską, którą mu poseł austriacki wręczył i żądał zgody na tę mapę, aby koniecznie do odgraniczenia wyznaczeni komisarze według tejże słupy tylko pozatykać kazali. Mówią, że poseł pruski ma również podobną mapę nowych granic między Polską a Prusami, lecz chce wprzód widzieć, jak będzie przyjęta podana najpierw. Delegacya nie chciała zgodzić się na wniosek kanclerza, nakazała jednakowoż, żeby sporządzić mapy podobne według ducha i brzmienia konwencyi podziału, i jej takowe przedłożyć, aby

stosownie do map tych wydała potrzebne instrukcje komisarzom rzeczypospolitej, do rozgraniczenia wyznaczonym, którzy przeto wstrzymać się mają aż do tego czasu. Wyznaczeni zaś komisarze do odgraniczenia Polski i Rossyi mogą zaraz odjeżdżać, ponieważ tu nie potrzeba map granicznych, gdy granice są naturalne i biegiem rzek oznaczone.

Ciągle jeszcze nadchodzą doniesienia, że Prusacy wbrew konwencji podziału od czasu do czasu coraz więcej zabierają w wielkiej Polsce ziemi, a wpadłszy nawet z bronią w rękę, wygnali wojsko polskie z kilku miejsc, przy czem nie obeszło się bez rannych i zabitych. W zeszłym przeto tygodniu wysłała delegacya deputacyą do pana de Benoit z zapytaniem, co by to wszystko miało znaczyć. Pan de Benoit zamiast odpowiedzieć, jakby należało, prawil niedorzeczności, wzruszał ramionami i dodał potem, że już nie raz nadchodziły takie doniesienia, które w końcu okazały się przesadnemi. Gdy zaś deputacya domagała się stanowczej odpowiedzi, oświadczył jej, że w przytomności tylko posła austriackiego może na to odpowiedzieć urzędownie. W skutek tego wysłano deputacyą do pana Rewitzkiego, który mocno tem był zdziwiony i następnie wspomnioną kanclerzowi wręczył mapę wraz z oświadczeniem: że

Austria ma dotąd przeświadczenie, jako nie zajęła piędzi nawet ziemi nad brzmienie konwencyi. A jeżeliby się stało to, nie upierają się przy tem, i odstąpią skoro się ich przekona o błędzie, a po podpisaniu ugody ostatniej nie zajęli istotnie ani piędzi ziemi.

Tego czwartku chciano zakończyć rzecz co do projektu papieru stęplowego. Rozpraw było nie mało nad wysokością stępla na dyplomy indygenatu i szlachectwa świeżo nadanego. Niektórzy byli za stępem na 1000 dukatów, drudzy przestawali na 200 dukatowym. W końcu odłożono rzecz do turnu w dniu następnym. W piątek był i pan Stackelberg na posiedzeniu delegacyi, a gdy przyszło do turnu wspomnionego, przemogli ci, co się oświadczyli za stępem na 200 dukatów. Od opłacenia zaś stęplu zwolniono z pomiędzy udarowanych indygenatem i szlachectwem tych, których do zaszczytu tego przedstawi król lub pan Stackelberg. Uchwalono przytem, że każdy indygenatem obdarzony ma kupić dobra ziemskie za 200,000 złotych, a każdy szlachcic nowy za 50,000 zł., i że przed dopełnieniem tego warunku nikomu dyplom nie może być wydany.

Chodziło jeszcze o otworzenie trybunałów w kantonie, a przy tej sposobności uderzono na konfede-

racyą. Pan Stackelberg atoli wystąpił w jej obronie z oświadczeniem, że jest pod silną opieką trzech mocarstw, które nie zezwolą, aby się targnięto w czemkolwiek na jej znaczenie i władzę. W końcu umocowano tę konfederacyą, aby łącznie z ministrami koronnymi urządziła i uporządkowała sprawę otwarczenia trybunałów w Polsce, gdyż w Litwie trybunały już są czynne.

Marszałek, książę Poniński, który zakupił sławną oranżeryą opata oliwskiego, wznosił projekt budowy mostu drewnianego na Wiśle koło Warszawy, a budowę tego mostu chciał wziąć na siebie, jeżeli mu po wystawieniu tegoż dozwolą dziesięć lat pobierać myto od statków przepływających, i mostowe od przejeżdżających. Lecz nie postanowiono nic jeszcze w tej mierze.

Widać jawnie, że książę marszałek konfederacyi ma wiele przeciwnych sobie i domyślają się nawet jakiegoś niezadowolenia ze strony Litwinów. Potwierdza zaś ten domysł, że panowie Litwini, którzy razem zawsze w radzie i sądzie z członkami konfederacyi koronnej zasiadali, teraz zebrali się sami osobno w sali konfederacyi i odroczyli narady i sądy konfederacyi swej aż do 1. sierpnia, choć żaden z konsyliarzy polskich nie był obecny, ani wiadano co-

kolwiek o tem posiedzeniu. Polacy okropnie zagniewani, a jeżeli pan Stackelberg temu nie zapobiegnie, mogą z tego wyniknąć zgubne następstwa. Oto wszystko, co zaszło w tym tygodniu. Teraz właśnie odroczone delagacyą aż do 1. sierpnia. Nie wiadomo czyli konfederacya koronna odroczy swe posiedzenia także, czyli też dalej będzie je odbywać.

Co do działań armii rossyjskiej nadeszły wiadomości, że 19. maja feldmarszałek hrabia Romanów miał być nad brzegiem Dunaju, aby go przebyć natychmiast, gdy spełźnie nadzieja zawarcia pokoju. Pan Obresków był dotąd w Romanowie, aby pomagać feldmarszałkowi, który ciągle układa się z wielkim wezyrem, którego wojsko o 6 mil tylko od rzeki oddalone. Listy z Konstantynopola donoszą, że Porta przesłała wielkiemu wezyrowi następujące punkta przedugodne, bez których nie może być pokój zawarty: 1) Zwroćenie pewne i niezawodne w swym czasie wszystkich krajów i fortec będących teraz w ręku Rossyjan; 2) Krym ma pozostać pod zwierzchnictwem Porty, jak dawniej. 3) Na morzu czarnem wolno mieć okręta tylko kupieckie. Mówią tu także wlele o niepowodzeniach, jakich Rossyanie w walkach doznają z Turkami. Lecz wszystko wymyślone jak nie mniej i to, że w wojsku tureckiem

jest oddział, złożony z Polaków i cudzoziemców pod dowództwem kilku naczelników konfederacyi barskiej, lub że Franeya na nowo upewniła naczelników tejże konfederacyi, bawiących w Szwajcaryi, o pomocy jakiej im udzieli łącznie z królem pruskim, który nie zezwoli na odgraniczenie swych dzierżaw z Polską, dokąd na to nie zgodzi się i reszta narodu t. j. konfederaci barscy. A toby właśnie nową wywołało rewolucyą w Polsce, gdzieby panowie barscy pojawili się w tryumfie. Obiegają wieści, że jakiś major Melino miał schwytać sławnego Pugaczewa; lecz z Petersburga nie doniesiono nic o tem panu Stackelbergowi.

Pan Branicki dozwala sobie królewskich zbytków w Petersburgu, a nawet sama cesarzowa tem zdziwiona. Lecz dotąd nie mógł uzyskać na nie stanowczej odpowiedzi, ponieważ gońce z Wiednia i Berlina nie przybyli jeszcze do Petersburga.

W Gdańsku wszystko in statu quo, lecz przystem w oczekiwaniu burzy niezawodnej. Król pruski jechał 4 mile przez okręg Torunia, który jak wiadomo zajął. Deputacya złożona z wszystkich stanów miasta witała go w przejeździe. Był bardzo uprzejmy i z własnego popędu ubolewał nad śmiercią słynnego Klosmanna, wice-prezesa Torunia, który umarł

przed kilku tygodniami. Przyjął także prośbę miasta, zawierającą w sobie: 1) aby raczył zwrócić mu pod zwierzchnictwem polskiem okręg, który zajął pod swoje zwierzchnictwo; 2) aby przywrócił mieszczanom toruńskim uwolnienie od myta na Wiśle; i 3) aby odnowił dawną wolność handlu między miastem i mieszkańcami Prus. Odpowie na to, gdy wróci do Potsdamu.

Warszawa 29. czerwca 1774.

Załączam notę⁴³⁾, którą poseł austriacki podał wraz z mapą delegacyi, na której posiedzeniach od czasu sprawy kurońskiej zwykłego nie zajmował miejsca, zasiadając sobie między senatorami polskimi. Poseł pruski wręczył teraz także mapę wielkiemu kanclerzowi koronnemu, lecz powiadają, że aż strach na nią popatrzeć, tak tam rozszerzone granice. Upewnniają przytem, że poseł polski w Berlinie podał także jako odpowiedź króla pruskiego to samo, o czem w ostatnim doniosłem liście pod względem zatwierdzenia konwencji podziału przez resztę narodu, przebywającą za granicą. Komisarze wyznaczeni do rozgraniczenia krajów rzeczypospolitej i Rossyi mu-

sieli odjechać ztąd już wczoraj, ponieważ ze strony Rossyi nie podają ani mapy ani wyjaśnień, gdy granice tu bardzo naturalne i nie ma obawy sporów. Król rozesłał już uniwersały, dotyczące utworzenia trybunału koronnego. Sejmiki po województwach, gdzie będą wybrani sędziowie trybunalscy, mają się odbyć 15. przyszłego miesiąca. Postanowiono zaś, że z wyjątkiem spraw zwanych *causae facti*, resztę wszystko ma się wytaczać przed trybunał, ale te *causas facti* będzie sądzić zawsze jeszcze konfederacya. Wymyślają tu wiele na dzisiejszą konfederacyą i jej marszałka. Domagano się nawet koniecznie, aby w przyszłych trybunałach przepatrzone akta wszystkich spraw, które sądziła konfederacya. Widzianoby bez wątpienia ohydy szkaradne, które się działy. Marszałek jednakże zapobiegł temu wykrętem, że to niesłychane, by sąd niższy mógł przedsiębrać przegląd aktów sądu wyższego. Tymczasem zaskarżono już pisarza konfederacyi, pana Drewnowskiego o to, że się dopuszczał rzeczy okropnych i niesłychanemi zбогаcił się zdzierstwami, żeby przeto zdał liczbę. Lecz że tym sposobem mogłoby pójść dalej aż do samego naczelnika równie winnego, umiano tak zakierować, że pan Drewnowski wyszedł na sucho. Kto nazbierał dosyć, ma się pewnie czem ocalać.

Chodzi teraz wszystkim stronom o przewagę w trybunale a szczególnie o wybór marszałka trybunał-skiego. Książę Poniński chciałby koniecznie, aby pan Bierzyński, mąż siostry jego, tę godność otrzymał, lecz wielki jest jeszcze przeciw temu opór. Zdaje się nawet, że książę Poniński nic już nie może bez pomocy posła rossyjskiego. Na ostatniem posiedzeniu delegacyi byliby go najniezawodniej rozsiekali w kawałki, gdyby wcześniej nie zawiadomiono pana Stackelberga, aby się wdał w całą sprawę. Właśnie w tej chwili zabawiali go naumyślnie z jednej strony wojewoda nowogrodzki a z drugiej podkanclerzy litewski, który mu nawet na zapytanie jego, coby miały znaczyć tak wielkie krzyki, ciągle odpowiadali, że to zwykłe spory o drobnostki, aby zasłonić tylko niebezpieczeństwo, grożące Ponińskiemu, i umożliwić dokonanie spisku na zgubę jego.

Sprawa między Polakami i Litwinami nie załatwiona dotąd. Litwini zaręczają, że nie mieli bynajmniej zamiaru złego, i że na przyszłość nic podobnego nie uczynią, lecz mimo tych zaręczeń nie chcą naprawić, co zrobili.

Dobra pojezuickie rozdane już zupełnie. Chciano przewlec rozdanie dóbr tych aż do końca, aby narzędzia swe nadzieją trzymać na wodzy, ale dwór

dokazał tyle, że gdy dziesięć osób dało sobie rękę, że będą sprawę rozdawania dóbr tych wszelkiemi popierać siłami, poszło wszystko po myśli, i prawie nikt prócz rojalistów nie dostał najmniejszej wioszczy-
ny. Wiadomo dokładnie, że wartość wszystkiego, co rzeczpospolita zabrała jezuitom, dochodzi do 32,000.000 zł. pol., z czego przecież prywatni jedynie skorzystali. Dopuszczali się prawdziwie niere-
ligijności zadziwiającej i niesłychanej przy tej sposo-
bności, gdy wszelkie srebra kościelne oddano do mennicy a nawet najpyszniejsze monstrancye. Obcho-
dzono się z tem wszystkim, gdyby z towarem ku-
pieckim, co nie razi wprawdzie protestanta, ale za-
dziwia przecież w ludziach, którzy chcą się dać za-
bić za religią. Nuncyusz apostolski zgniewany tem
do najwyższego, powiedział wyraźnie, że to naród
bezprzykładny. Wielu z jezuitów nie zaopatrzone w
potrzeby nawet do życia, którzy też nie mają się
z czego utrzymać i to w całym słowa znaczeniu.
Ale za to, jak gdyby chciano wiecznie celować sprze-
cznościami we wszystkim, sprowadzono sławnego
jezuity Benewenutego, który napisał zakazaną książkę
pod tytułem: „Nieuwagi, napisane przeciw uwagom
domu burbońskiego przeciw jezuitom.” Wszędzie in-
dziej zmuszano go, aby się cichaczem wynosił z kra-

ju, a tu go przyjmują świetnie, jada często z królem obiady i ma teraz mieszkanie i wszystko co mu potrzeba od króla, który sam dziś nie ma wiele. Dla tego też gniew ogromny w nuncyaturze, ponieważ człowieka tego papież skazał prawie na wygnanie, nuncyusza przeto zdaniem nie wyrządzono nigdzie takiej jak tu krzywdy papieżowi. Kazano tu przełożyć na polskie książkę Benewenutego wspomnianą, a na dobitek, gdy papież wzbronił jezuitom wszelkiej pieczy dusz (*cura animarum*), założono tu nową parafią, której proboszczem mianowano jezuitę Wyrwicza.

Branicki jest odwołany z Petersburga, ponieważ sama już nie chce cesarzowa, aby tak ogromnych dopuszczał się zbytków. Dawał uczyły na okrętach wojennych na morzu, a będąc tu zaręczony z księżniczką Jabłonowską, zakochał się teraz i chce się nawet żenić z jakąś Matuszkinówną, panną na dworze carowy. Słychać o jakichś zabiegach szwedzkich w Inflantach. Francya miała, jak mówią, przedłożyć żądania swe dworowi wiedeńskiemu, odnoszące się do Polski i do przywrócenia królewicza saskiego Karola na księstwo kurońskie. I poseł także turecki w Wiedniu miał wnieść propozycją, aby stan rzeczy przywrócić w Polsce na taką stopę, na jakiej był w r. 1764. Lecz nie w tej mierze nie wiem pewnego,

ani za to ręczyć mogę, co tu utrzymują, że Czaratoryscy przystąpią do zawiązania nowej konfederacyi w Polsce. Z wszystkiego pewnem jedynie doniesienie załączone⁴⁴), które przywiózł przedwczoraj goniec od hrabiego Romancowa. Jest i o tem także mowa, że pokój zamierzono wymusić bronią.

O powstaniu w Rosyi nie tam nie słyhać, choć nie jest całkiem jeszcze stłumione. Jakiegoś Franciszka Angelego, pułkownika wojsk rosyjskich w nowo zebranych prowincjach, zakuto w kajdany i wysłano na Sybir, ponieważ miał być w związkach z powstańcami i to do tego stopnia, że chciał kilka pułków rosyjskich skłonić do buntu. Niektórzy Kozacy, będący pod dowództwem jenerała tutejszego Romaniusa, spiknęli się na pustoszenie Ukrainy polskiej i innych województw. Zbiegłszy przeto z swych stanowisk, dopuścili się okropnych nadużyć. Jenerał Romanus ogłosił uniwersałami, że nie należy ich uważać za żołnierzy rosyjskich ale za hajdamaków, i dla tego ścigać, chwytac, i zakutych w dyby oddawać Rossyanom. Wysłano już oddziały polskie i rosyjskie, aby poskromić te wybryki. Pan jenerał polski, Korytowski, wyjechał do armii rosyjskiej, aby wręczyć feldmarszałkowi hr. Romancowowi dyplom indygenatu polskiego, a baron Krudener, na-

leżący do tutejszego poselstwa rossyjskiego, udał się do Mitawy z punktami kurońskimi, które delegacya uchwalała.

Warszawa 7. lipca 1774.

Od czasu, gdy armja rossyjska przeszła Dunaj, krążą tu codziennie wielkie nowiny. Załączam w odpisie⁴⁵⁾ doniesienie feldmarszałka Romancowa, nadesłane panu baronowi Stackelbergowi. Mówią, że obecnie Rossyanie uderzą na wielkiego wezyra, ponieważ nie myślą się zabawiać oblężaniem twierdz, ale chcą zegnać z pola wszystkie oddziały tureckie, które się gdziekolwiek pojawią, aby tem zmusić Portę do zawarcia pokoju bez oglądania się na drugich. Przyczynia się do tego wielce okoliczność, że feldmarszałek może teraz odbyć wyprawę, jak należy, odkąd przyjaciel jego, jenerał Potemkin, przebywa w Petersburgu, gdzie obdarzony zaufaniem cesarzowy, zasiada w wydziale wojny. Hrabia Czerniszew, nie przychylny Romancowowi a za to przyjaciel wielki króla pruskiego narażał go w ostatnich trzech wyprawach na ogromne kłopoty, czego w tym nie będzie już roku.

I tu w Polsce przychodzi także do scen krwa-

wych. Mały oddział wojska polskiego, mający pod wodzą regimentarza Kraszewskiego stanowisko swe w okolicy Słupców w Wielkiej Polsce, gdzie Prusacy codziennie rozszerzają granice swoje, otrzymał rozkaz, aby nie ustąpić jak tylko gwałtownej przemocy. Gdy zaś Polacy otoczeni już zewsząd przez Bośniaków generała Lossowa wyszli za żywnością, na której im zupełnie zbywało, wzbrani im Prusacy furazowania, żądając przytem, aby stanowisko swe całkiem opuścili. Nasi nie mogąc już tego ścierpieć, dali do nich ognia, na co Prusacy odpowiedzieli także strzałami. Ze strony pruskiej było już kilku rannych i zabitych, gdy generał Lossow sam nadbiegł, aby powstrzymać tę utarczkę. Lecz Polacy przywiedzeni do ostateczności strzelili i do niego, a ubiwszy pod nim konia, schwytali go i byliby go bez wątpienia tu przyprowadzili, gdyby nie wdając się w złupienie rzeczy jego, zaraz byli z jeńcem swym uszli. Stało się przeciwnie, a chciwość ich nierozsądna dozwoliła całemu zebrać się korpusowi Bośniaków, który też zaraz uderzył na Polaków i wyciął wszystkich prawie. Sam nawet Kraszewski jest dwa razy ciężko raniony, major zaś pruski umarł już z ran odniesionych. Prócz tego poraniono porucznika i wielu innych. Ze strony pruskiej liczą 13 w zabitych. Cie-

kawa rzecz, czy utarczka ta sprowadzi jakie następstwa, lub przeciwnie jako zbyt drobne wydarzenia za nie będzie poczytana. Załączam dalszy ciąg dziennika działań wojennych wojska rosyjskiego na prawym brzegu Dunaju i notę⁴⁶⁾ posła pruskiego, wydana wraz z mapą granic, o której wspominałem w liście poprzednim.

*

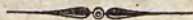
*

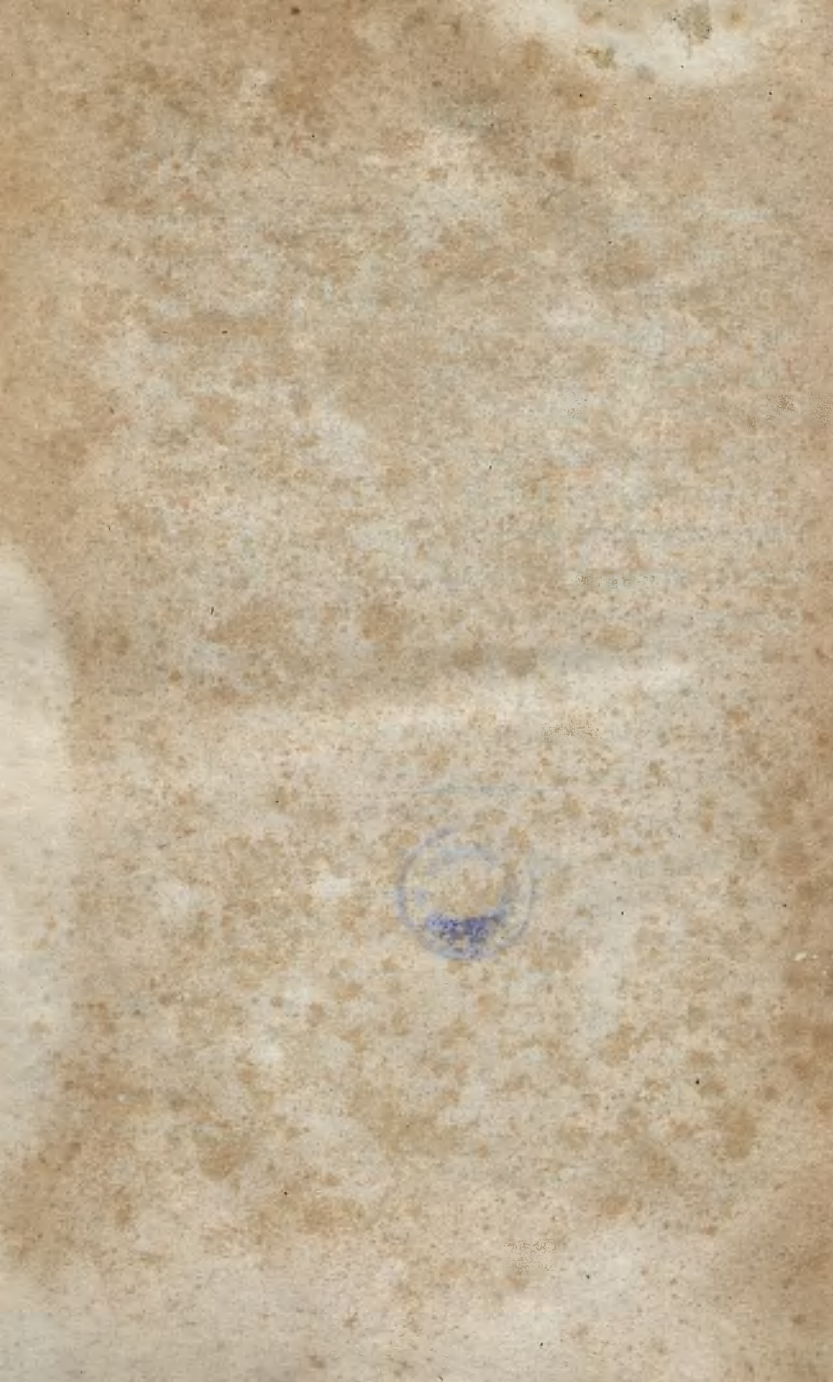
*

List tu podany jest ostatnim z tej części zbioru listów, pisanych z Warszawy do biskupa Kierskiego, które przechowały się między rękopismami biblioteki Pawlikowskiego. Nie można przypuszczać nawet, że tyle było jedynie tych listów. Przeciwnie, musiało ich być więcej, lecz gdzieby się reszta znajdowała, trudno powiedzieć. Wnosząc zaś z podwójnego tą samą ręką odpisu jednego z listów tych, który się w zbiorze znajduje, mamy przeświadczenie, że korespondent warszawski biskupa pisarzowi swemu kilkakrotnie list każdy kazał przepisywać i kopie te do różnych rozsyłał osób. Może przeto przechowuje się gdzieś w innej stronie kraju cały zbiór tych listów, których treść mimo wad stylu i nieznośnej francuzczyzny tak ciekawa. Wzywamy więc wszystkich miłośników dziejów ojczystych, aby w razie wykrycia reszty tych listów raczyli albo sami je ogłosić dru-

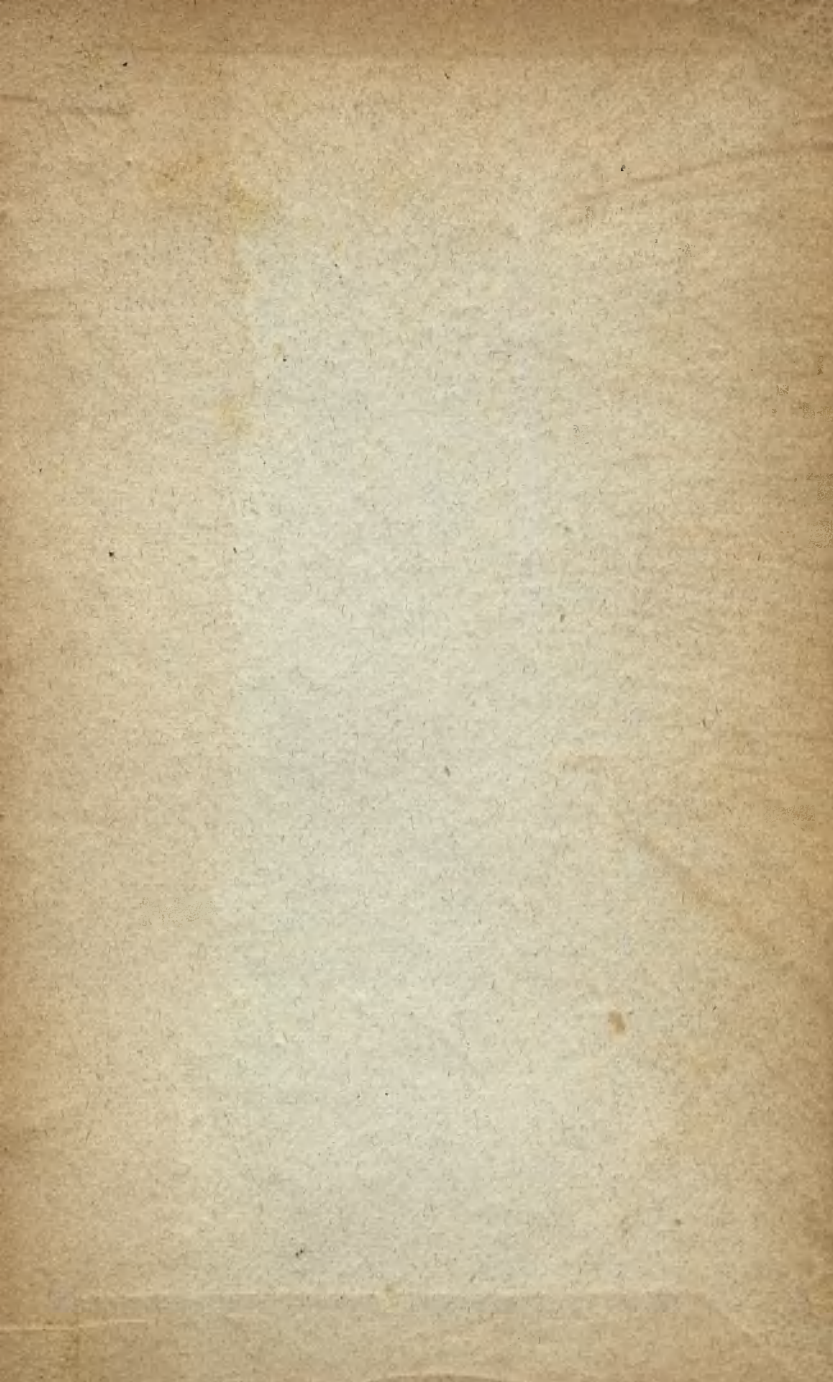
kiem, albo udzielili ich redakcyi dziennika do tegoż użytku. Im więcej zbierze się materyałów, tem łatwiej i wszechstronniej będzie mógł przyszedłszy dziejopis zobrazować tę część przeszłości naszej, gdy przeciwnie trudno od kogokolwiek wymagać, aby po wszystkich zakątkach kraju jeździł i wysledzał, czyli gdzie nie znajduje się jaki zabytek ciekawy. Każdy posiadacz ważnych rękopiśmiennych materyałów dziejowych wyrządza największą krzywdę literaturze historycznej ojczyzny swojej, jeżeli albo drukiem ich nie ogłosi, albo przynajmniej za pośrednictwem pism publicznych dokładnej o nich nie poda wiadomości, ale bez użytku je u siebie zamyka. W ostatnich latach wykryto mnóstwo ciekawych zabytków w tej mierze, lecz ileż to kryje się jeszcze po archiwach domowych i po większych nawet zbiorach? Często sam posiadacz nie wie o tem, jakie ma u siebie skarby, nie dziw więc, że nieraz przepadają marnie idąc albo na pastwę mółów, albo dostając się w ręce niepiśmiennych kramarzy, którzy używają ich bez skrupułu do zawijania towarów. Tak poprzepadały już ze szkodą dziejów archiwa takich nawet rodzin w kraju, których przodkowie ważną odgrywali rolę. Spodziewamy się, że czytelnicy nasi przeświadczywszy się sami, ile to ciekawych wiadomości stare

zawierać mogą szpargały, mniej niż dotąd obojętnie na nie będą poglądać. Czasby istotnie wyjść z otętwienia umysłowego, gdyż naród, pomiatający zabytkami przeszłości swojej, nie godzien nazwy narodu. Mamy przeto nadzieję, że ogłoszenie zbioru tych listów da zachętę innym do wydawania tego rodzaju materyałów dziejowych, których nie mało pleśnieje dotąd po zbiorach i zbiorkach w kraju. Zakłady szczególnie naukowe powinnyby się zająć ogłaszaniem wszystkiego, co jest w związku z przeszłością ojczyzną.

Biblioteka Śląska w Katowicach

Id: 0030000843230

I 23641